

DÜNYA KADIN YÜRÜYÜŞÜ KİTAPLIĞI 3

ŞİRKET İKTİDARINA FEMİNİST ELEŞTİRİ

EYLEM METİNLERİ

ŞİRKET İKTİDARINA FEMİNİST ELEŞTİRİ

Eylem Metinleri

Dünya Kadın Yürüyüşü Kitaplığı 3

Dünya Kadın Yürüyüşü - Türkiye

www.dunyakadinyuruyusu.org

dky@dunyakadinyuruyusu.org

ŞİRKET İKTİDARINA FEMİNİST ELEŞTİRİ

Eylem Metinleri

Bu yayın, Dünya Kadın Yürüyüşü 5. Uluslararası Eylemi için “Yaşamak için Direniyor, Dönüşmek için Yürüyoruz” sloganını olgunlaştırma sürecinin ürünüdür. Mayıs 2020, Brezilya

Politik Koordinasyon: Nalu Faria

Araştırma ve Olgunlaştırma: Marianna Fernandes, Natália Santos Lobo,
Taís Viudes Freitas ve Tica Moreno

Şiir: Judite Canha Fernandes

İspanyolcadan Çeviri:Boğaziçi Üniversitesi SPA 412 öğrencilerinin gönüllü çevirisidir:
Zeynep Hilal Aras, Yağmur Atıgan, Hemit Çakır, Berkehan Davran, Yiğit Davutoğlu, Ekrem Emir,
Sueda Erzin, Halil İbrahim Karakuş, Emine Nur Kılıç, Hande Canan Korkmaz, Yağmur Odabaş,
Damla Özden, Gizem Özkanal, Deniz Ekim Tilif, Belemir Topçuoğlu, Arda Turan ve
Dr. Tülay Çağlıtütüncügil'in katkılarıyla

Editör: Yıldız Temürtürkan

Yayına Hazırlayan: İrem Tunca

Kapak Tasarımı: Nilgün Kara Babacan

Kapak Fotoğrafı: Dünya Kadın Yürüyüşü 5. Uluslararası Eylemi, 8 Mart 2020, Maputo/Mozambik

Düzeltili: İrem Tunca, Fatma Büşra Eryiğit, Dilay Bozkurt, Dilara Bagatur, Zeynep Yolgeçen

Mizanpaj: Ulaş Akyol

Dünya Kadın Yürüyüşü Kitaplığı 3

Dünya Kadın Yürüyüşü-Türkiye • www.dunyakadinyuruyusu.org • dky@dunyakadinyuruyusu.org

Kitapçı Basımevi Yayıncılık Dağıtım Tasarım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Zübeyde Hanım Mh. Sedef Sk. No:6/16 İskitler / Altındağ / Ankara Sertifika No: 34559

1. Baskı: Aralık 2021, Ankara

Bu yayın, Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliği finansal desteği ile üretilmiştir. Bu yayının içeriğinden yalnızca Dünya Kadın Yürüyüşü sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

(Ticari Değildir, Satılamaz)

Bandrol Uygulamasına İlişkin Usûl ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin

5. Maddesinin ikinci fıkrası çerçevesinde bandrol taşıması zorunlu değildir.

ŞİRKET İKTİDARINA FEMİNİST ELEŞTİRİ

Eylem Metinleri

Dünya Kadın Yürüyüşü Kitaplığı 3

Dünya Kadın Yürüyüşü - Türkiye

www.dunyakadinyuruyusu.org

dky@dunyakadinyuruyusu.org

İçindekiler

Sunuş	7
Sentez II (Bukavu Şiirleri)	9
Direnmek ve Dönüştürmek: Ulusötesi Şirketlerin İktidarına Karşı Feminist Dayanışma <i>Nalu Faria ve Tica Moreno</i>	13
Servetin Temelindeki Emek: Ulusötesi Şirketlerin Faaliyetleri Üzerine Feminist Bir Analiz <i>Tais Viudes de Freitas</i>	25
Ulusötesi Şirketlerin Doğa, Müşterekler ve Kadınların Yaşamı Üzerinde İlerlemesi <i>Natália Santos Lobo</i>	59
Applar ve Botlar Arasında: Dijital Ekonomide Çalışan Kadınların Karşılaştığı Riskler Neler? <i>Marianna Fernandes</i>	83
Şirket İktidarının Tuzakları: Mor Makyaj ve Mücadelelerin Metalaştırılması <i>Tica Moreno</i>	115

Sunuş

Dünya Kadın Yürüyüşü, 24 Nisan 2020 tarihinde bir kez daha Ulusötesi Şirketlerin İktidarına Karşı 24 Saat Feminist Dayanışma düzenledi. 33 ülke ve yurtda COVID-19 salgınının ortasında bile bu şirketlerin sistematik hak ihlallerini kınadığımızı ifade etmenin ve mücadele içinde inşa edilen alternatiflerimizi anlatmanın yollarını bulduk. “Yaşamak İçin Direniyor, Dönüştürmek İçin Yürüyoruz” sloganıyla 5. uluslararası eylemimizi örgütleme sürecinde ulusötesi şirketlerin stratejilerini kavrayışımızı güncelleme göreviyle karşı karşıyayız. Böylelikle popüler feminist eğitim süreçlerimize ve ırkçı ve ataerkil kapitalizmin bu başkahramanlarına karşı koyacak güçlerin inşasına yeni bir ivme kazandırmayı amaçlıyoruz. Bu kitapta bu kolektif tartışma sürecinin ürünlerini sunuyoruz.

Bu sürecin temelleri, Küba’nın Havana kentinde Neoliberalizme Karşı Demokrasi İçin Antiemperyalist Dayanışma Buluşması* kapsamında bir araya gelen Amerika Kıtaları Dünya Kadın Yürüyüşünden yoldaşlarımızla birlikte atılmıştır. Feminist birikimlerimizi geri kazanmak, bu birikimi güncellemek ve halihazırda kapitalizmin dijitalleşmesi ve feminizmin neoliberalleşmesi süreçleri

* 2019 yılında Havana’da toplanan Neoliberalizme Karşı Demokrasi İçin Antiemperyalist Buluşmasında yapılan feminist tartışmalardan oluşan “Direnmek ve Dönüştürmek” kitabına ulaşmak için:

<http://dunyakadinyuruyusu.org/wp-content/uploads/2021/03/DirenmeVeDonusturme-P.pdf>

üzerine düşünmenin araçlarını oluşturmak amacıyla yola çıktık. Bu kitabı oluşturan beş metin bu kolektif önerinin ürünüdür. Birinci metin, 24 Saat Feminist Dayanışmada gündeme getirilen sorunları vurgulayarak Amerika kıtalarında yaşadığımız bu politik uğrakta şirket iktidarına karşı eleştirimizi dile getirmektedir. Sonraki iki metin, ulusötesi şirketlerin sırasıyla emek ve doğa üzerinden ilerleyişine dair feminist tartışmamızı toparlayıp güncelliyor. Dördüncü metin, dijitalleşmiş kapitalizmde emek konusunu anlamak için feminist bir bakış açısı sunuyor. Ve nihayet şirketlerin ikiye bölünmüşlüğü ve feminist antikapitalist mücadelenin bazı zorlukları son metinde yansıtılıyor. Bu metinler, bu süreçte üretilen videolarla* birlikte okunmalı, yaygınlaştırılmalı ve tartışılmalıdır. Metinlerin amacı feminist mücadeleleri güçlendirmek ve halk direnişinin kapsamını genişletmektir.

Nalu Faria

Dünya Kadın Yürüyüşü
Uluslararası Komite Üyesi

* Şirket İktidarının Feminist Eleştirisine dair üç kısa videoya buradan ulaşılabilir:
<https://www.youtube.com/c/DünyaKadınYürüyüşü/videos>

Sentez II (Bukavu Şiirleri)*

Yazar, oyun yazarı, araştırmacı ve feminist aktivist olan Judite, 1971 yılında Portekiz Funchal'da doğdu ve büyüdüğü yer Ponta Delgada'ya 1980 yılında taşındı. 2011-2016 yılları arasında Dünya Kadın Yürüyüşü Uluslararası Komite üyeliğı yaptı. Şiir kitabı *o mais difícil do capitalismo é encontrar o sitio onde pôr as bombas (kapitalizme dair en zor şey bombaları koyacak yeri bulma)*, 2018 Oceanos Edebiyat Ödülünde yarı finalde elendi. 2018 Agustina Bessa-Luís Ödülü alan ilk romanı *Um passo para sul (Bir Adım Güneye)*, 2019 yılında Portekiz Yazarlar Cemiyeti tarafından en iyi anlatı kurgu ödülü aldı.

Sentez II (*Bukavu Şiirleri*), Judite Canha Fernandes'in *o mais difícil do capitalismo é encontrar o sitio onde pôr as bombas (kapitalizme dair en zor şey bombaları koyacak yeri bulma)* adlı kitabından Afrika kıtasında ve dünyanın başka yerlerinde toprak için mücadele eden kadınlara ithafen yazılan bir şiir. Honduraslı feminist ve çevreci lider Berta Cáceres, Lenca halkı lideri ve Honduras Halkçı ve Yerli Örgütleri Sivil Konseyi (*COPINH*) üyesidir. Berta, Lenca yurduna yapılan bir hidroelektrik projesini durdurmak için kampanya yürüttüğü ve ülkedeki iktidara meydan okuduğu için 3 Mart 2016 tarihinde öldürüldü.

* Kaynak: <https://capiremov.org/en/culture/synthesis-no-2-judite-canha-fernandes/>

“Bu şiiire, 2010 yılında Dünya Kadın Yürüyüşü Uluslararası Eyleminin kapanışı nedeniyle ziyaret ettiğim Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nin Bukavu kentinde rastladığım bir kadın ilham verdi. Karşılaştığımızda ektiği toprağın neden ekin vermediğini anlamaya çalışıyordu. Yaşadığı köyden bir grup kadınla bu soruyu sormak için gelmişti. Evlerinden şafak vakti çıkmışlardı ve oraya gitmek için beş saatten fazla yürümüşlerdi.”

Sentez II (Bukavu Şiirleri)

Judite Canha Fernandes

toprak ufalmıştı, ne bir filiz görebilir ne de tohumluk bulabilirdi,
her şey kuruyup bitti.
ne mısır yetişecek
ne patates yetişecek
hiçbir şey yetişmeyecekti.

beş kilo un BM’den
içi kurtlu ve yanılısamarlarla dolu
yedimiz için.

anlaşılmıyordu.

geleceği oğullarına ertelemek,
kızlarına gizli bir umut bağlamak istedi
beş kilo beş
ve ölü toprak.
ne de bir rüyayı ertelemek mümkündü.
beş saat yayan
tertemiz topraklarda ayaklar
tepine tepine

solucanların ve dalların üzerine basa basa

berta çiçek yoluna devam ediyor
odaya giriyor ve soruyor:

toprakta hiçbir şey yetişmiyor. neden?

kasırga kuşanmış gibi giriyor içeri
gözlerinde derin, kadim bir zekâ pırıltısı.

(onunla böyle tanıştım, bombaların arasında,
fresklerle boyanmış bir üniversitede,
o kırmızı boya beyaz elbisemde hâlâ)

bu civarda elmas var mı?
var.

(mücevher var, mısır yoktu)

kuyu var mı? var.
su şirkete mi gidiyor?
(su akar bildiği gibi)
sonra köprü yapıldı.
hava topladı, su topladı kükürtü,
her şey soldu.

berta çiçek yola düştü ve liderlerle görüştü.

o kadar delik deşik ettiniz ki toprağım öldü

dedi yüzüne boş CEO'ların ve diğer
papağanların
susturun patlamaları. kapayın çenenizi.
uyumak istiyorum.

peki ya elmaslar? dedi biri, elinde parıldayan açgözlülük.
berta gözlerinden BM'nin verdiği beş kilo unu saçtı
ve böcekleri doldurdu adamın ağzına.

görüyor musun kişisel olan nasıl da politik?

otomotiv endüstrisi yüzünden
berta'nın oğlu hâlâ yürüyemiyor.
bir panama açık deniz şirketi yüzünden patates yok edildi.
viana tersaneleri yüzünden uyuyamıyor joaquim.
bir hidroelektrik santral
ya da müteahhit yüzünden susuz kaldık,
ve berta cáceres evinde öldürüldü,
Mart ayı başlarında.

Direnmek ve Dönüştürmek: Ulusötesi Şirketlerin İktidarına Karşı Feminist Dayanışma

Nalu Faria ve Tica Moreno

Ulusötesi şirketlerle yaşanan çatışma, Amerika kıtalarının* birçok ülkesinde direnen halkları birbirine bağlıyor. Ulusötesi şirketlerin genişlemesini engelleme mücadelesi içinde yaşadıkları yurtları özgürleştiren ve bu iktidar yapılarını yıkan kadınlar; somut örgütlenme, mücadele ve antikapitalist ittifaklar kurma süreçlerinde feminizmle özdeşleştirilen kolektif özneler inşa ettiler.

Bu metinde 5. Uluslararası Eylemin örgütlenmesi sürecinde Dünya Kadın Yürüyüşü tarafından yapılan tartışmaların sistematize edilmiş bir özetini sunuyoruz. Bu metin; Ekim 2019'da Küba Havana'da bulunan 13 Amerika ülkesinden militanların kolektif tartışmasında ortaya çıkan bakış açısını, bu tartışmaya doğrudan katkı sunan Brezilya, Honduras, Kebek ve Venezuela'dan yoldaşların katkılarını ve aynı zamanda "Yaşamak İçin Direniyor, Dönüştürmek İçin Yürüyoruz"¹ 5. Uluslararası Eylemi çerçevesinde

* Dünya Kadın Yürüyüşünün tartışmalarında ve metinlerinde sıkça bahsi geçen Amerika kıtaları, kıtanın kuzey, orta ve güney şeklinde sömürgeci bölünmesini reddederek kıtanın tamamını ifade eder.

¹ 24 Saat Feminist Dayanışma bağlamında düzenlenen gösterilerden ve üretilen belgelerden doğrudan alıntılar şu adresten alınmıştır: <https://marchemondiale.org/index.php/2020/04/23/sigue-nuestras-24-horas-de-solidaridad-feminista/?dil=ispanyolca>.

Konsept metninin Türkçesi için: <http://dunyakadinyuruyusu.org/24-nisan-ulusotesi-sirketlere-karsi-24-saat-feminist-dayanisma/>

24 Nisan 2020 tarihinde gerçekleştirilen 24 Saat Feminist Dayanışma sırasında öne çıkan konuları içeriyor.

Ulusötesi Şirketler ve Şirket İktidarı

Neoliberalizmde servet ve gücün ulusötesi şirketlerde yoğunlaşması, kapitalizm tarihinde eşi benzeri görülmemiş bir düzeye ulaştı. Şirket iktidarı dediğimiz şey, sadece ulusötesi şirketleri değil aynı zamanda devletlere ve uluslararası kuruluşlara sızarak siyasi ve ekonomik süreçleri yöneten legal ve illegal diğer aktörleri de içerir (Fernández, 2016). Şirket iktidarı mutlak ekonomik bir güç olmanın çok daha ötesine geçer; uluslararası düzeyde siyasi, kültürel ve yasal gündemleri teşvik ve empoze eder.

Şirket iktidarının çalışma şekli, yaşamın örgütlenmesinde şirketlerin öne çıkması doğrultusunda yaygın rıza ve meşruiyet oluşturmak amacıyla farklı alanları birbirine eklemektir. Bu şirketler, imajlarını bir sürdürülebilirlik ve teknolojik gelişme hikâyesi içinde sunar ve küresel üretim zincirlerinde meydana gelen korkunç sistematik ihlallerden kendilerini ayırttırmaya çalışırlar. Geleneksel bilgiyi çalıp özelleştiriyor ve üniversitelerde üretilen bilgiye yeniden yön veriyor; her şeyi, ticari anlaşmaların her zaman esasını oluşturan patent ve özel fikri mülkiyet mantığına oturtuyorlar. Şirket iktidarının yasal boyutu, devletlerin sınırlarının ötesine geçer ve uluslararası kuruluşlarda bağlayıcı anlaşmalar ve kararlar yoluyla küresel düzenlemeler tesis eder. Burada menşee devletlerden zincirin sonundakilere kadar farklı mantık ve çıkarlar iç içe geçer ve özellikle emek ve vergilendirmenin kuralsızlaştırılmasını gündeme getiren yatırımlar için birbirleriyle rekabet ederler.

Ticaret ve yatırım anlaşmaları; yurtlar, kaynaklar ve ortak mallar üzerinde hegemonya ve kontrol kurmak için verilen jeo-politik kavganın araçlarıdır. Bu konudaki antikapitalist feminist birikimimizden hareketle sömürü ve hak ihlallerinin akut hal

aldığı gerçeklere bakarak neoliberalizmin getirdiği değişikliklerin bizi sürüklediği yerin, prekarlığın* genelleşmesi olduğunu görebiliriz (Faria; Moreno, 2017).

Şiddet, bu sistemin yapısal bir aracıdır. Ayrıca ulusötesi şirketler; mücadeledeki kolektif öznelerin koyduğu engellerle karşılaştıkları zaman şiddet, kooptasyon girişimleri, zulüm ve liderleri öldürme yöntemlerine başvuruyorlar. Devlet yapılarının iş dünyasının elit tabakasına hizmet etmesi sonucunda yoksulluğun suç ve karşı çıkanların suçlu sayılması, bütün kıtada özellikle de aşırı sağın yönettiği ülkelerde yaygınlaşıyor. Şirketlerin yurtlarda izlediği strateji, müzakereyi erkeklerle yürütmektir. Bu ise kadınların politik özne olduğunun reddedilmesi anlamına gelir. Şirketler ve devlet, kadınların direnişin başkahramanları olduğunun fazlasıyla farkındadır. Ayrıca kadınlara yönelik saldırıları ve şiddeti organize ederler (DKY Honduras, 2020).

Şirket iktidarına karşı mücadele verirken pratikte feminizm ve çevresel adalet mücadeleleri arasındaki bağlantılar üzerinde durulur ki bu da ırkçı ve ataerkil kapitalist birikimin sorgulanmasını sağlar. Bu yurtlarda madencilik ve ticari tarım faaliyetleri yürüten büyük şirketlerin varlığı, su ve biyoçeşitlilik gibi müşterekler üzerine bir kavga çıkararak erkek ve kadın emekçileri, gıda üretmek gelir elde ettikleri topraklarından sürer. Kadınlar, gündelik hayatın üretimi ve yaşamın sürdürülebilirliğini sağlarken şiddet ve cinsel sömürünün artması gibi daha fazla zorluklarla karşılaşmıyorlar. Feminist direniş; aşırı emek sömürsünün ve yurtların tahrip edilmesinden kaynaklanan olumsuz etkileri hafifletmek için kadın bedenini kullanma biçimlerini ifşa etmektedir (Marcelino;

* Güvencesizlik, istikrarsızlık, eğretilik ve kırılganlık anlamına gelen prekarlık, küresel kapitalizmin talep ettiği bu kendine has işgücü ve üretim ilişkilerini anlatmak üzere kullanılıyor. Prekarlaşma, tam olarak, güvencesiz, eğreti çalışma, zaman üzerindeki kontrolünü kaybetme, fark edilmeyen ve ödüllendirilmeyen iş için daha fazla çalışmak zorunda olma, mesleğinin gerektirdiğinden daha fazla eğitim düzeyine sahip olma, rantsal sömürünün sistematik bir formu olarak borç içinde yaşama, tarihte kazanılmış kültürel, sivil, sosyal, siyasi ve ekonomik hakları kaybederek güç sahiplerinden minnet beklemek zorunda bırakılmayı anlatır (Guy Standing).

Faria; Moreno, 2014). Aynı çerçevede saldırıya uğrayan sadece toprak değildir, aynı zamanda ulusötesi şirketlere direnen ve pratikte gıda egemenliği mücadelesinde bir strateji olarak topluluğu besleyen agroekolojik alternatifleri inşa eden geleneksel toplulukların ve köylü kadınların üretim ve yaşam tarzıdır.

Halk Egemenliğini Hedef Alan Darbe ve Saldırıları

Ulusötesi şirketler, eylemleriyle cezasızlık mimarisini sağlamlaştıran ticaret ve yatırım anlaşmalarının imzalanması için baskı kurarak ve izledikleri politikaların yönelimi ve anlamı konusunda devletlerle anlaşmazlığa düşerek halk egemenliğine zarar verirler. Yatırım anlaşmaları, yatırımcıların (*şirketlerin*) kamu politikalarının özel yatırıma zarar verdiğini iddia ederek devletleri dava edebileceği tahkim sistemleri kurar. Transnational Institute (*TNI*) tarafından yapılan bir araştırmaya göre 2009-2019 yılları arasında Latin Amerika’da bu tarz 165 dava vardı. Bunların %69’u yatırımcıların lehine sonuçlandı.² Çalışma, su hakkı politikaları nedeniyle Bolivya ve El Salvador aleyhine, halk sağlığı politikaları için Kolumbia ve Uruguay aleyhine açılan sembolik davalara dikkat çekiyor. Bu, şirket iktidarının devlet politikalarını halkların haklarına zarar verecek şekilde kendi lehine çevirmek için kullandığı mekanizmalardan biridir. Güncel ve müzakere edilen ticaret ve yatırım anlaşmalarında hukuki ihtilafın bu boyutu, şirketler için esastır ve hiçbir şeyin kârlarına engel olamayacağını güvence altına almayı amaçlar (sağlık politikaları, kadın emekçilerin örgütlenme ve grev hakkı, çevre politikaları vb. dâhil olmak üzere).

Neoliberalizmi karakterize eden piyasa otoriteryanizmine eklenmiş aşırı güçlerin ağır saldırısıyla karşı karşıyayız. Amerika Kıtalarında demokrasilere ve halk egemenliğine yönelik saldırılar, sermayenin gündemini şiddet yoluyla dayatma stratejilerinin bir parçasıdır. Haiti, Honduras, Paraguay, Brezilya, Bolivya’da

² Bu bağlantıdan ulaşılabilir: <https://isds-americalatina.org/en-numericos/>

ülkelerimiz hukuki, parlamenter, medyatik ve politik askeri darbelerin hedefi oldu.

Honduraslı kadın yoldaşların işaret ettiği gibi ulusötesi şirketlerin gücü “Yeni ekonomik grupların ortaya çıktığı ve iktidardaki politikacıların yatırımlar ve madencilik, hidroelektrik santraller, agro-yakıt, hidrokarbon ve model kentler, ormancılık, tarım ve tarımsal endüstrinin kurulması için bölgesel imtiyazları kolaylaştıran ve teşvik eden düzenleyici bir çerçeve de dâhil daha elverişli koşullar oluşturduğu 2009 yılındaki darbeden sonra artmaya devam etti.” (DKY Honduras, 2020). Brezilya’da 2016 darbesinin ekonomik programı ile işgücü piyasasını daha da kuralısızlaştıran ve sosyal güvenlik sistemine saldıran reformların ve özelleştirmelerin hızlanmasıyla birlikte sağlık ve eğitim gibi temel sektörlerde kamu politikalarının finansmanı kesintiye uğradı.

Bu, piyasa otoriteryanizmine direnen kadınların sürekli tetikte ve dayanışma içinde olmasını gerektiren bir momenttir. Emperyalizm ve bölgedeki müttefikleri ile mücadelede hepimizi harekete geçiren Venezuela ve Küba’ya yönelik yoğunlaşan saldırılar ve ekonomik ablukalara karşı kadınların direnişini özellikle vurguluyoruz.

Bölgede halk egemenliğini hedef alan saldırılarda ulusötesi şirketlerin performansı üzerine yürüttüğümüz tartışmada Venezuelalı yoldaşlarımızın ileri sürdüğü fikirler, ülkenin maruz kaldığı durumu gayri-nizami savaş nitelemesiyle açıklamaktadır. Bu gayri-nizami savaşta ABD’nin tek taraflı zor tedbirlerinin dayattığı ticari ve mali yaptırımlar, kadınların yaşamı üzerinde ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Şirket iktidarında birbirine eklenmiş üç sektöre dikkat çekiyorlar:

Finans sektöründe sermayenin bloke edilmesi, uluslararası piyasalarda satın alımları engellemektedir. Varlıklara ve sermayeye el konulmuştur. Örnek olarak Citibank’ın bildirimde bulunmaksızın banka hesaplarını kapatması, EuroClear’ın

2017'de yaptığı gibi Venezuela'ya gıda ve ilaç yardımı için gönderilen ödemeleri durdurması, Bank of England'ın 2018'de Brezilya'dan Venezuela için gönderilen parayı elinde tutması ve Wells Fargo'nun Ocak 2019'da 1,2 milyar dolarlık yatırım fonunu yabancı banka hesaplarında bekletmesi gibi eylemler gösterilebilir. Venezuela halkının malvarlığından yağmalanan fonlar daha sonra uluslararası ve ulusal darbeyi finanse etmek için ABD'nin direktiflerine göre idare ediliyor. İlaç sektörüne ABD ve Avrupa Birliği ülkelerinde bulunan Pfizer, Johnson & Johnson, Novartis, Roche, Sanofi, Bayer gibi ulusötesi şirketler hâkimdir. Halkların sağlığını kullanarak yaşamı metalaştıran, birçok hastalığın ilacının üretimine ve dağıtımına ve aşı üretimine yön veren bu şirketler, aynı zamanda gayrinizami savaşların da silahları haline geldi. Venezuela halkının aşı, kanser, diyabet ve kronik böbrek sorunları için ilaç ve malzeme satın alma ve hatta sevkiyat talepleri bile reddedilmektedir. Ulusötesi ilaç şirketleri, sonradan spekülâtif pazara yönlendirilen veya düpedüz teslim edilmeyen girdiler için Venezuela'dan ödeme kabul ettiler. Venezuela halkına yönelik bu gayri-nizami savaş önlemleri; CNN, BBC ve İspanyol Grupo Prisa gibi şirketler yardımıyla ulusötesi iletişim şirketleri tarafından sistematik olarak örtbas ediliyor. (DKY Venezuela, 2020)

Ulusötesi şirketler, sermaye yaşam çatışmasında merkezi rol oynayan aktörlerdir. Biz yaşamı savunanlar, bedenimiz ve yurdumuz üzerinde ilerleyen kapitalist birikim mantığına karşı koyuyoruz. Bu mantık; pestisitlerin toprağı kirletmesi, tarımsal gıda modeli ve madencilik yoluyla hastalıklara yol açan ve patentli ilaçların satışından elde edilen kârı yaşamdan daha önemli gören ırkçı bir ölüm politikasının mantığıdır. Ulusötesi ilaç şirketleriyle mücadele ediyor ve ihtiyacı olanlara tıbbi tedavi güvencesi veren, sağlıklı ve zehirsiz besinlerle sağlıklı bir yaşamı teşvik eden, sermayenin açgözlülüğü uğruna hayatımızı feda etmeyen bir kamu politikasını savunuyoruz.

Ulusötesi ilaç şirketlerinin özellikle de tıp-eczacılık komplekslerinin kadın bedeni ve sağlığı üzerindeki müdahalelerinin ifşası, feminist gündemimizde sıkça yer işgal ediyor. Arjantinli kadın yoldaşlarımızın 24 Nisan'daki eylemde ifşa ettikleri gibi "Haddinden fazla farmakolojik ve cerrahi müdahale, ilaç şirketleri açısından olağanüstü kâr anlamına gelir. Şirketler bu kâr düzenini bizlere menopoz, regl, gebelik ve doğum gibi hayatımızın doğal evrelerinin müdahale gerektiren tıbbi sorunlar olduğunu anlatarak sürdürmektedir. Bedenimiz üzerindeki zararlı etkileri uzun süre önce kanıtlanmış olmasına rağmen hormon replasman tedavilerinin fazlaca kâr getirdikleri için hâlâ uygulanıyor olması buna bir örnektir. Ya da aşırı yorucu vardiyalara katlanabilmemiz için kullanılan sakinleştirici haplar ve daima genç ve güzel kalmamız için yapılan cerrahi müdahaleler" (DKY, 2020).

Müştereklerin* savunulması, Dünya Kadın Yürüyüşünün eylem alanlarından birisidir.³ Amerika kıtalarında bu mücadelenin somut karşılığı, ulusötesi madencilik şirketlerinin ilerleyişine karşı yurdumuzu savunmaktır.⁴ Kebekli kadın yoldaşlar, uzunca bir süredir yurtlarındaki yerli kadınlarla ve dünyanın çeşitli yerlerinden kadınlarla eşgüdüm halinde süren bir eylemlilik sürecine eklenmektedir. Buralarda dayanışma eylemleri yapıyor ve bu şirketleri ifşa ediyorlar; eylemlerde militarizasyon ve şiddetin, mega madencilik projelerine nasıl eşlik ettiğini ve bu projelerin doğanın yıkımına dayalı bir kalkınma vizyonuyla nasıl meşrulaştırıldığını öne çıkarıyorlar.⁵

* Müşterekler ortak mülkiyet alanlarını ve hatta üzerinde mülkiyet kurulamayan şeyleri kapsar. Hava, su, toprak, tohum, orman gibi doğal varlıkları; sokak, park, meydan, plaj gibi kamusal alanları; bilim, sanat, kültür, dil, gelenek gibi insanlığın ortak değerlerini ifade eder.

³ Eylem alanı, müşterekler ve kamu hizmeti konuları için bkz. <https://marchemonde-ale.org/index.php/action-areas/el-common-good-and-public-services/?lang=tr>

⁴ Ulusötesi şirketlerin doğaya karşı girişimlerinin analizi için Natália Lobo'nun bu yayındaki metnine göz atabilirsiniz.

⁵ 2018 yılında 13 ülkede süregelen madencilik projelerine karşı direnen kadın eylemciler ve yerli halklardan kadınlar "Ekstraktivizme Direnen Kadınlar" etkinliğinde bir araya geldiler. Bu toplantıda barış, doğa ile uyumu ve uluslararası dayanışmayı mücadele stratejileri olarak kabul edip farklı görüşleri paylaşarak ve güçlü bir politik sentez oluşturdular.

Kanada, yüzden fazla ülkede faaliyet gösteren ulusötesi madencilik şirketlerinin yarısından fazlasının menşe ülkesidir. Bu ülkelerdeki mega projeler; hakların ihlali, sömürü, su ve toprağın -örneğin civa ile- kirletilmesi anlamına geliyor. 24 Saat Feminist Dayanışmanın bir parçası olarak Kebek DKY, bu ihlalleri ifşa eden bir video hazırlayıp yayınladı.⁶

Dayanışma Peru'nun kuzey bölgesi, Arjantin ve Brezilya gibi farklı yurtlardan kadın yoldaşların direnişini güçlendiriyor. Bu üç ülkede 24 Nisan'da yapılan sanal eylemlerde halkı yaşadığı yurtlardan sürerek mega projeleri hayata geçiren endüstriyel tarım ve ekstraktivizme* eklenmiş madencilik karşısında kadınların direnişi vurgulanıyordu. Kuzey Peru'da kadınlar şirketleri şöyle ifşa ediyorlardı: “Tarımsal ihracat, madencilik ve petrol şirketleri, COVID-19'a rağmen halkın sağlığını ve yaşamını hiçe sayarak üretmeye ve sömürmeye devam ediyorlar. Bununla birlikte sermayeyi ekonominin merkezine koyan ve ulusötesi şirketlerin ülkeye girişine ilişkin yasaları gevşeten hükümetler, Climper** ile ucuz ve köle emeğini hukuken güvence altına almış ve tazminatsız işten çıkarmanın yolunu açmışlardır” (DKY, 2020). Arjantin'de kadınlar, mega madenciliği ve özellikle dijitalleşmiş kapitalizm teknolojileri için stratejik bir madde olan lityumun ulusötesi şirketlerin kontrolündeki ekstraktif modele dayanarak sömürülmesini ifşa ettiler. Lityum arama modeli üzerine yaşanan ihtilaf, 2019 yılında Bolivya'da darbeyi motive eden jeopolitik çıkarılardan biri olarak gösterilmektedir.

⁶ İspanyolca olarak şu adreste bulabilirsiniz: <https://youtu.be/3z34UwPj7d4>.

* Ekstraktivizm; bu gezegendeki her şeyin bizim kısa dönem ihtiyaçlarımız, isteklerimiz ve hatta öngörülemez kaprislerimizi karşılamak uğruna topraktan çıkarılabileceğini söyleyen bir ideolojidir. Ekstraktivist bir bakış açısı doğal kaynakları sadece çıkarılacak ve insanlar tarafından sömürülecek bir şey olarak; sorunların tümünün çözümünü daha fazla madencilik, daha fazla sömürü ve daha fazla tüketimde görür.

** Peru'da mevsimlik çalışmayı düzenleyen, haklardan mahrum kötü çalışma koşullarına izin veren yasa.

Mücadelemizin İddiası: Hayatın Sürdürülebilirliğini Merkeze Koyma

Amerika kıtasının her bir yurdunda kadınların önyak olduğu çok sayıda iddialı mücadele ve eylem stratejisi söz konusudur. Kadınların öz örgütlenmesini, bizimle toplumu kökten dönüştürme vizyonunu yani ırkçı ve ataerkil kapitalizme karşı birlikte mücadele etme taahhüdünü paylaşan karma toplumsal hareketlerle bir araya getiriyoruz. Örneğin; Amerika kıtalarında örgütlenen Neoliberalizme Karşı ve Demokrasi için Kıtasal Eylem Günü eylemleri, başından itibaren ulusötesi şirketlere ve serbest ticarete karşı mücadeleyi eksenine almıştır. Her ülkede ve yurttta farklı stratejileri birbirine eklemliyoruz.

Orta Amerika'daki toplulukların yurtlarını ulusötesi şirketlerin, madencilik ve tarım endüstrisinin hegemonyasından kurtarmaya yönelik mücadelesi bizi harekete geçiren bir esin kaynağıdır. Honduras'ta etkilenen yurtlarda "ekstraktivizmin ve madencilik faaliyetlerinin olmadığı, tarım endüstrisi sömürüsünü uzun vadeye taşıyan imtiyazların verilmediği ve yeşil çölleşmeye son verecek belediyeçiliği" öne çıkaran istişareler ve doğrudan oylamalar düzenleniyor. Toplulukların piyasa projelerine, yetkililere ve hatta devlet yetkililerine karşı güvensizliği başka yurtlardan kadınların da yaşadığı ortak bir deneyimdir. Demokrasi için verdiğimiz mücadelenin çıkış noktası, halkın egemenliğini savunmaktır ve bu mücadelede liberal ve yapay bir demokrasiyle yetinmeyiz. En büyük arzumuz, sömürüyü meşrulaştıran kurumları dönüştürmek ve halkın iktidarını inşa etmektir. Sermayenin otoriterizmi karşısında kamuyu müştereklere, öz yönetim ve halk iktidarına yakınlaştırmak demokrasileri kurtarmak ve devletin kamu anlayışını genişletmek için mücadele ediyoruz. Karşılaştığımız krizlere yönelik demokratik ve halkçı çözümlerin dayanışma, öz örgütlenme ve kolektif politik öznelerin gücüne dayanması gerekiyor.

Yürüyüşümüz hayatın sürdürülebilirliğini merkeze alarak ekonomiyi dönüştürme amacı güder. Ve 24 Saat Feminist Dayanışma sırasında Amerika kıtalarının birçok ülkesinde kadın yoldaşlarımız bu tartışmayı gündeme getiriyor: Yaşamın sürdürülebilirliğini merkeze almak ne anlama gelir? Sermaye-yaşam çatışmasından doğan şiddeti ve Covid-19 salgınının hepimize dayattığı durumu göz önünde bulundurduğumuzda mücadele birikimlerimiz ve görevlerimiz nelerdir?

Meksika'daki kadın yoldaşlarımız, karşılıklı bağımlılık ve ekolojik bağımlılık ilkelerini vurgulayarak yaşadığımız krize verebilecek yanıtın feminist ekonomi olduğunu savunuyorlar. Kadınların halihazırda oluşturduğu alternatiflerin bu ilkelerle uyumlu olduğuna ve bu alternatiflerin çoğaltılıp birbiriyle ilişkilendirilmesi gerektiğine işaret ediyorlar. Örnek olarak dayanışma pazarlarındaki köylü kadınların gıda egemenliğini toplumsal dokuyu savunan örgütlenmeleri ile “sistemin görünmez kılmak istediği hikâyeleri farklı seslerden görünür kılacak politik özneleri güçlendiren” iletişim süreçlerini paylaştılar (DKY, 2020). Feminist ekonomi aynı zamanda Bolivya'daki tartışmaların da merkezindeydi. Venezuela'da tartışma, yaşamın sürdürülebilirliğini merkeze alma iddiası etrafında şekillendi. Ayrıca kadınların mahallelerde ve komünlerdeki örgütlü girişimleri harekete geçirerek dayanışma, bilginin toplumsallaştırılması ve temel yaşamsal ihtiyaçları desteklemeye yönelik ekonomik öneriler ürettiği vurgulandı. Küba'da Berta Cáceres alanından kadın yoldaşların dile getirdiği gibi “Bakım emeğinin çerçevesini, kadınlara ait zamanın içinde görünmeyen ancak bilgelik, sabır, sevgi ve enerji isteyen işler oluşturur. Çok daha soyut yönleri içeren bu zaman, öznellikle temsil edilir ve yaşanmış deneyimde somutlaşır” (DKY, 2020). Brezilya'da kadınlar; Jair Bolsonaro'nun ölüm politikasına karşı yürüttükleri dayanışma eylemleri ve politik mücadeleye feminist ekonomik alternatifleri eklemeyerek bakım emeğinin

yeniden örgütlenmesini, aynı zamanda eğitime ve halk sağlığına yatırımlar yapılmasını talep ettiler. Şili’de kadınlar, mücadeleleri sırasında ortaya konan düşünceleri bir araya getiren “Feminist Ekonomi ve Diğer Ekonomiler Üzerine Bilgiler ve Uygulamalar” antolojisinin lansmanını yaparak ulusötesi şirketlere karşı eylem gününe dikkat çektiler.⁷

Feminist ekonomiyi sermayenin ırkçı ve ataerkil mantığından koparacak, ekonomik iyileşmeye yönelik sentez ve öneriler inşa etmemizi sağlayacak bir mücadele ve dönüşüm aracı olarak kabul ediyoruz. Mücadele eden kadınlar ve halklar arasında enternasyonalist dayanışma, Dünya Kadın Yürüyüşünün pratiklerine yol gösteren bir ilkedir. Sermayenin yaşama yönelik saldırıları karşısında kolektif, öz örgütlü, halkçı, ırkçılık ve kapitalizm karşıtı feminizmin inşası doğrultusundaki feminist ısrarımız iddiamızdır. Mücadeleye devam!

Başvurulan Belgeler

FAQNW Femmes Autochtones du Québec. Femmes en résistance face à l’extractivisme. Analyse des enjeux soulevés lors de la rencontre internationale “Femmes en résistance face à l’extractivisme”. Montréal, Québec, Nisan 2018.

Dünya Kadın Yürüyüşü. Ulusötesi şirket iktidarına ve cezasızlığına karşı 24 saat feminist dayanışma. 24 Nisan 2020. Erişim adresi : <http://dunyakadinyuruyusu.org/2020/04/> <http://dunyakadinyuruyusu.org/24-nisan-ulusotesi-sirketlere-karsi-24-saat-feminist-dayanisma/>

MMM Honduras. Mapeo de las transnacionales en Honduras para la preparación a la 5ª acción internacional de la MMM. Şubat, 2020

MMM Venezuela. Mapeo de las transnacionales en preparación a la 5ª acción internacional de la MMM. Ocak, 2020.

⁷ Ceres Dergisi’ne şu adresten ulaşılabilir:

<https://drive.google.com/file/d/1h84IzcvAtjDQBm3A-jviukEKPnPsRd9k/view?fbclid=IwAR25h4sU3A7Tz5igwt5gZdWWzVn9Eh-Vj2edsvDX-PUk0oVbLwIEI8zpkZo>

Kaynakça

Faria, Nalu; Moreno, Tica. Presentación. Desafíos feministas para enfrentar el conflicto del capital contra la vida – las mujeres seguimos en lucha. São Paulo: SOF, 2017.

Fernández, Gonzalo. Alternativas al poder corporativo. Barcelona: Icaria, 2016.

Marcelino, Maria Fernanda; Faria, Nalu; Moreno, Tica. Trabalho, corpo e vida das mulheres: uma leitura feminista sobre as dinâmicas do capital nos territórios. São Paulo: SOF, 2014.

Servetin Temelindeki Emek: Ulusötesi Şirketlerin Faaliyetleri Üzerine Feminist Bir Analiz

Taís Viudes de Freitas

Son zamanlarda özellikle de 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren dünyanın farklı ülkeleri arasında sermayenin el değiştirmesi sonucu üretimin örgütlenmesinde ortaya çıkan yeni yapılanmalar, ekonomide ve işçi sınıfında dönüşümlere neden oldu. Abramo, Calderón ve Rossignotti'nin (2004) belirttiği gibi ekonominin teknolojik gelişmelere ve ekonomik liberalleşmeye paralel olarak küreselleşmesi hem bölgesel hem de uluslararası düzeyde yeni ürün, hizmet ve değer zincirleri yaratarak üretim ve çalışma modellerinde dönüşümlere yol açmaktadır.

Bu bağlamda üretken örgütlenme; ürünlerin üretim, pazarlama ve dağıtım aşamalarının önemli bir bölümünü elinde bulunduran ve bu sayede küreselleşmiş dünyada sınırlarını genişleten birkaç şirketin kontrolü altındadır. Bu türden düzenlemeler kadın ve erkek emekçileri doğrudan etkiler çünkü bu emekçilerin büyük bir kısmı iş gücünü doğrudan veya dolaylı olarak mevzubahis büyük şirketlere satarlar. Çalışma ilişkileri, neoliberal küreselleşme kapsamında gitgide daha fazla prekarlaşmaktadır.

Bu metin; çalışma ilişkilerinin üretken örgütlenmesinin bu konfigürasyonlarının dağılımını analiz etmekte, odağına uluslararası iş bölümünü almakta ve özellikle toplumsal cinsiyet ve

ırk eşitsizliklerini bu ilişkilerde dikkate alınması gereken temel unsurlar olarak görmektedir. Bu nedenle sermayenin neoliberal bağlamdaki dinamiklerini anlamak için birinci bölümde uluslararası iş bölümünü tartışıyor. Sonraki bölümde ulusötesi şirketlerin önemli bir rol oynadığı küresel üretim zincirleri üzerine bir tartışma yürütülüyor. Bu tartışmayla ulusötesi şirketlerin nasıl örgütlendiğini ve dünyadaki emek dinamiklerini nasıl etkilediğini anlamayı amaçlıyor. Devamında ise büyük şirketlerin pazar ve emek süreçleri üzerindeki tahakküm ve kontrolünü artırmasını mümkün kılan ve dünyanın farklı ülkelerinde çeşitli sonuçlara yol açan serbest ticaret anlaşmaları ve bunlarla ilgili yorumlar ele alınıyor. Son olarak ulusötesi şirketlerin faaliyet gösterdiği bazı sektörlerden deneyimler aktarılıyor. Bu sunuş geniş kapsamlı olma ya da konunun tümünü ele alma iddiası taşımıyor. Daha ziyade bazı endüstri ve hizmetler sektöründeki gerçeklikten hareketle yoğunlaşma ve prekarlaşmanın damgasını vurduğu bu dinamiğin çalışma ilişkileri üzerindeki etkilerini anlayabilmek için ipuçları sunmayı amaçlamaktadır.

Neoliberal Küreselleşme Kapsamında Üretimin Örgütlenmesinin Ana Hatları

Daha önce de belirtildiği gibi üretimin örgütlenmesi; ekonominin küreselleşmesi, ekonomik liberalleşme, küreselleşme ve neoliberalizm bağlamında bir dizi değişikliğe uğramıştır ve bunun çalışma ilişkileri üzerinde doğrudan yansımaları vardır. Mesela büyük şirketlerin üretim ve ticaret üzerindeki kontrolü; ulusal sınırları aşmış, etki alanını genişletmiş ve dünya çapında giderek daha fazla kadın ve erkek emekçi grubunu kapsamıştır.

Bu dinamikler içerisinde üretkenliklerini artırma arzusundaki büyük ulusötesi şirketler, maliyetlerini azaltıp kârlarını artırmak için üretim süreçlerinin bir bölümünü başka yerlerde -genellikle

yarı çevre* ülkelerde- gerçekleştirirler. Yarı çevre ülkeler de bu faaliyetleri istihdamı artırma ve bir nebze ekonomik kalkınma sağlama olanağı olarak görür ve bu şirketlere üretim süreçlerini yürütmeleri için avantajlar sunmaya başlarlar. Gelgelelim bu avantajlar genellikle hem emek ve çevre mevzuatının esnekleştirilmesi hem de vergi avantajları anlamına gelir. Bu nedenle çelişkili bir ilişkiden bahsedilebilir çünkü birçok durumda istihdamda artış beklentisine, çalışma koşullarında daha fazla kötüleşme ve çalışma mevzuatının esnekleştirilmesi eşlik eder.

Bu bağlamda ülkeler arasında kurulan dinamikler, uluslararası iş bölümüne yeni bir ortam kazandırıyor. Pochmann'ın (t.y.) çalışmaları da kapitalizmin son iki yüzyılda geçirdiği tarihsel evrimin emeğin dünya çapındaki dağılımında asimetriye yol açtığını doğrular niteliktedir. Söz konusu asimetri zaman içerisinde yeni boyutlar kazanmıştır.

Analizler, merkez ile çevre arasında kurulmuş bir ilişkiye işaret etmektedir. Bu analizlere göre dünya ekonomisinin merkezine hâkim olan faaliyetler; üretim zincirlerindeki sermaye fazlasını, üretimi ve yeni teknolojilerin yayılmasını kontrol etmeye yöneliktir. Bu esnada çevre; ekonomik artıya el konulmasına, teknolojilerin üretilmesine ve içerilmesine bağımlı bir rol üstlenir. Pochmann'a göre aynı zamanda sözde yarı çevre de söz konusudur ve bu yarı çevre, ("dünya kapitalist merkezi ile ilişkili ara sosyo-ekonomik koşullar sunan belirli bir tarihsel dönemde" teknoloji üretimine bağımlı bir rol üstlenmemiş veya ekonomik fazlaya el koymaya tabi olmamış ya da merkezi iktidarın komutasına girmemiş olsa bile) bir yandan 1917'den itibaren planlı merkezi (sosyalist) ekonomilerin deneyimleriyle ilgilenen ve öte yandan

* Immanuel Wallerstein tarafından ileri sürülen Modern Dünya Sistemi Teorisi, merkez ve çevre olarak dünyayı ikiye böler ve aralarındaki ilişkiye göre değişiklik gösteren yarı çevre bölgeleri de bulunur. Yarı çevre merkeze göre çevre ya da çevreye göre merkez olarak ilerler. Doğu Avrupa ülkeleri, Brezilya, Meksika, Çin, Hindistan, Güney Afrika gibi endüstrileşmiş ve ihracata dönük üretim yapan ülkelerdir.

ekonomik fazlanın el konulmasına tabi ve dünya kapitalist merkezinden türeyen iktidar yapısının tahakkümündeki teknolojiye bağımlı olmasına rağmen ara bir sosyoekonomik konuma ulaşmayı başarmış” (a.g.e, s. 5) küçük bir bloğun oluşumuyla da ilgilidir (Pochmann, t.y., s. 5, çev. Giménez).

Pochmann, uluslararası iş bölümünün üç aşamasını tanımlar. İlk aşama, 19. yüzyılda İngiltere’nin endüstrileşme tekeli sayesinde tek başına dünya kapitalizminin merkezine yerleşmesidir. Bu aşamada ana mamullerin üretimi diğer ülkelerin elinde kalmıştır. Yazar, aynı zamanda bu aşamada bazı ülkelerin ilk Sanayi ve Teknoloji Devrimi’nden kaynaklanan üretimi içselleştirdiklerine ve de 19. yüzyıl boyunca dünya kapitalist merkezinin bir parçası olarak kendilerini yapılandırmaya başladıklarına dikkat çeker. Bu aşamaya merkezin imal edilen ürünleri ile çevrenin ana mamulleri arasındaki ayrım damgasını vurdu.

İkinci uluslararası iş bölümü, 20. yüzyılda İngiltere’nin rolünün özellikle savaşlardan ve 1929 buhranından sonra zayıflaması ve ABD’nin hegemonik konuma yükselmesi ile gerçekleşir. Yazara göre soğuk savaş ortamı, Avrupa ve Japonya’nın yeniden inşasının yanı sıra hem sistem karşıtı (merkezi olarak planlı ekonomi) hem de sistem yanlısı (az gelişmiş piyasa ekonomisi) stratejiye bağlı yarı çevre ülkeler bloğunun oluşmasıyla dünya kapitalist merkezin kendini yeniden formüle etmesine destek olmuştur. Bazı çevre ülkeleri de bu dönemde endüstriyel sistemlerin tamamen ya da kısmen hayata geçirilmesinde yol kat etmiştir (Pochmann, t.y).

Yarı çevrenin rolü, dünya kapitalist sisteminin istikrarı için kesinlikle önemliydi ve bir şekilde zengin ile fakir ülkeler arasındaki kutuplaşmanın derinleşmesini engelliyordu. Aynı zamanda kapitalist merkezde düşüşte olan ekonomik faaliyetlerle ilişkili şirketlerin ve sektörlerin nefes alabilmesi için orta gelirli uluslara alan açılması gerekiyordu (Pochmann, t.y., s. 10).

Üçüncü uluslararası iş bölümü, 1970'lerden itibaren iki vektörle ilişkili olarak kurulmuştur. Birinci vektör, şirketlerin yeniden yapılandırılmasıyla alakalı ve teknolojik gelişmelerle bağlantılıdır. Yazarın belirttiği gibi “kapitalistler arası rekabetin derinleşmesi ile hem üretim hem de bankacılık ve finans sektörlerinde sermayenin muazzam yoğunlaşması ve merkezileşmesi yaşanmaktadır ki bu durum transaksiyonel şirketlerin rolünü daha önemli hale getirir” (Pochmann, t.y., s. 11) ve dünya oligopollerini ortaya çıkarır. İkinci vektör, yarı çevre ülkelerde yabancı kaynak akışındaki ilerlemeye rağmen merkezi ekonomilerde yoğunlaşmaya devam eden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının (FDI) genişlemesiyle ilişkilidir.

Büyük girişimler ve ulusötesi şirketler, bu mevcut uluslararası iş bölümünde merkezi bir rol oynarlar. Bu şirketler, sürekli daha avantajlı koşulların arayışı içinde yatırımlarını ve üretimlerinin bir kısmını başka yerlere kaydırarak yeni yatırım biçimleri, rekabetçi avantajlar ve sermaye artırımını peşinde koşarlar.

Bu nedenle uluslararası iş bölümü, yeni bir süreç değil finansal küreselleşmeye, yeni teknolojiler ve bilgi sistemlerinin (telematikler gibi) kullanılmasına dayanan yeni ortamlar ve yapısal düzenlemeler kazandıran bir organizasyondur. Uzaktan çalışma, üretim ve emek üzerinde denetim olanaklarını genişletir (Venco, 2014).

Bu dinamik, eşitsizliklerin damgasını vurduğu ülkelerarası ilişkilerde olduğu gibi üretimin örgütlenmesinde ve emek ilişkilerinde de dönüşümlere neden olur.

Bu uluslararası iş bölümü sürecine, toplumsal cinsiyete ve ırka dayalı bölünmenin derinleşmesi yani sermayenin ele geçirdiği ve yoğunlaştırdığı diğer yapısal güç ilişkilerinin derinleşmesi eşlik eder. Prekar istihdam ve çalışma koşullarına tabii olanlar çoğunlukla kadımlar ile siyahi, genç ve göçmen nüfustur. Hirata'nın (2010, s. 4) da belirttiği gibi:

Emeğin ve üretimin örgütlenmesinde yaşanan bir dizi köklü dönüşüm süreçleri, çok-uluslu şirketlerin gelişimi, ulus devletlerin kendisinin ve kamu ve sosyal politikaları meselelerindeki rollerinin dönüşümü, dünyanın büyük şehirlerinin yükselişi gibi bütün bu süreçler, kadınlar ve erkekler veya Güney ve Kuzey ülkeleri için aynı anlamı taşımaz ve aynı sonuçları doğurmaz.

Özneler ve ülkeler arasında yarattığı eşit olmayan sonuçlar, baskı ve hiyerarşiye dayalı güç ilişkilerinin bir ürünüdür. Kadınlar söz konusu olduğunda cinsiyete dayalı iş bölümü belirleyici bir rol oynar. Kergoat (2003) bu ayrımı iki temele dayandırarak tanımlıyor: işlerin kadın-erkek işleri olarak ayrıldığı iş bölümü ve erkek işlerini kadın işlerine göre sosyal olarak daha değerli kabul eden hiyerarşi. Cinsiyetler arası ilişkileri yöneten bu ayrım; kadınları erkeklerden daha düşük ücretler almaya, daha az teknik bilgi gerektiren niteliksiz pozisyonlarda çalışmaya, tekrara dayalı ve tekdüze işlere tabi olmaya, mesleki kariyerlerinde daha az terfi imkânlarına, ev ve bakım işlerinin esas sorumlusu olmaya tabii kılar.

Cinsiyete dayalı iş bölümü, ırk gibi başka ayrımlarla da ilişkilidir. Siyahi insanlar da genellikle işgücü piyasasında daha düşük nitelikli ve daha az ücret ödenen işlerde çalışırlar. Siyahi erkeklerden daha prekar ve daha kırılgan koşullarda olanlar ise siyahi kadınlardır. İşte bu nedenledir ki emek ilişkilerine bakarken sınıf, toplumsal cinsiyet ve ırk arasındaki kesişmeyi dikkate almak gerekir.

Ayrıca jenerasyon gibi başka kategorilerin de ağır etkilerinden bahsedebiliriz. Örneğin gençler, kriz ve ekonomik durgunluk zamanlarında ciddi tehdit altında olup işsizlik veya kayıt dışı istihdamdan olumsuz etkilenirler. Aynı şekilde özellikle güneyden kuzeye hatta güneyden güneye göç edenler, genellikle daha zengin ülkelerden veya sosyoekonomik koşulları daha iyi olan işçiler tarafından reddedilen prekar ve düşük vasıflı işleri üstlenmek zorunda kalırlar. Dolayısıyla özellikle küresel güney ülkelerinden gelen

kadınların, siyahilerin ve gençlerin sosyal piramidin en prekar tabanını oluşturduğu söylenebilir. Ve neoliberal önyargının yol gösterdiği küreselleşmiş üretim örgütlenmesinin bağlamı hem sınıfsal, cinsel, ırksal hem de özellikle Kuzey-Güney ilişkisinde ülkeler arası eşitsizlikleri daha da kötüleştirme eğilimindedir. Venco'nun belirttiği gibi “Dolayısıyla küreselleşme, bütünleştirici bir karakter taşımak şöyle dursun bilakis düz olmaktan uzak bir dünyada dışavurumsal çelişiklere ve uluslar arasındaki toplumsal eşitsizliklerin kötüleşmesine işaret eder (2014, s. 167, çev. Giménez).”

Brezilya, Fransa ve Japonya'daki ulusötesi şirketlerin örneklerini irdelerken Hirata şunlara da dikkat çekiyor:

Küreselleşme piyasaların karşılıklı bağımlılığı demektir ancak çalışmanın homojenleşmesi anlamına gelmez; akışkan finansçıların sınır tanımaması ve hemen işe koyulması halinde ülkelere, cinsiyete, ırka, jenerasyona göre toplumsal ve emek koşullarındaki eşitsizliğin devam edeceği ve hatta artacağı; Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa, Japonya olmak üzere dünyanın üç bölgesindeki kutuplaşmanın -bu kutuplaşmaya bazı Latin Amerika ve Asya ülkeleri eklenmiştir ve diğer bölgeleri dışlama eğilimindedirler- uluslararası düzeyde hiyerarşilere ve güç ilişkilerine dönüştüğü anlamına gelir (Hirata, 2010, s. 8).

Üretimin mevcut örgütlenme dinamiklerinden kaynaklanan bu bağlam; çalışma koşullarının kötüleşmesine, güvencesizliğe, vasıfsız ve düşük ücretli işlerde artışa, sendikalaşmaya ve emekçilerin mücadelesine yönelik saldırılara yol açmıştır. Brezilya'da ve bütün Latin Amerika'da görülen bu durum, başka ülkelerde özellikle de küresel güneyde görülebilir. Bu gerçeklik; başta kadınları, gençleri ve göçmenleri olmak üzere geniş bir emekçi yığınına etkiler.

Latin Amerika'da çalışmak, birbirinden çok farklı olan ancak çalışma koşullarının giderek kötüleşmesi gibi birçok ortak gerçekliğe sahip milyonlarca insandan oluşan bir kolektife

ait olmak demektir. Kayıt dışı istihdam, düşük ücretler, fazla mesai veya ücretsiz çalışma saatleri, katlanması zor asgari üretim dayatması, iş yerinde toplumsal cinsiyet veya etnik ayrımcılık, haksız işten çıkarmalar, kayıt dışı uzaktan çalışma, mesai saatleri sırasında şiddet, temel hakların kısıtlanması, sağlıksız ve tehlikeli çalışma koşulları, merdiven altı atölyelerde taşeron işçi çalıştırma, sendikaya üye olmanın cezalandırılması, grevlere katılma nedeniyle işten çıkarma veya toplu sözleşme görüşmeleri yapamama gibi sorunlar giderek artmaktadır (CSA, 2018, s. 6).

Daha önce belirtildiği gibi neoliberal ve küresel bir bağlamda ulusötesi şirketlerin performansı, kâr elde etmek için giderek daha elverişli olan üretim koşulları ve iş organizasyonu arayışını geri getiriyor. Büyük ulusötesi şirketler, üretim maliyetlerini düşürmenin ve kârı artırmanın yollarını arıyorlar ki bu da bu hedefe ulaşmak için uygun koşullar yaratma baskısına yol açmaktadır. Pochmann'ın (t.y.) işaret ettiği gibi “Daha düşük maliyetler için sürekli yaşanan bu çatışma, ulusötesi şirketlerin üretken kapasitesini her seferinde daha fazla kâr fırsatı sunan başka yerlere taşımaya neden olmaktadır.”

Bu ise üretim zincirlerinin oluşturulması, taşeronlaştırma, dış kaynak kullanımı ve yer değiştirerek farklı ülkelere gitmek anlamına gelir. Venco'nun dediği gibi “Emek, bir satranç taşı gibi birikim mantığı ve kârı artırma isteği tarafından yönetilen iş stratejilerine göre hareket eder. Brezilya, Arjantin veya Şili’de bir işletme kurma kararı, konjonktürel dalgalanmaların yönlendirdiği bir ‘hamle’ ile değişir.” (2014, s. 182)

Çalışma ilişkilerinin esnekleştirilmesi bu dinamikte önemli bir rol oynamaktadır ve özellikle 1970’lerden beri üretimde yeniden yapılanma bağlamında devam eden bir süreçtir. Şirketlerin üretkenliği artırma ihtiyacı ve daha fazla sermaye birikimi arayışı karşısında bu yeniden yapılanma, üretim sisteminin yeniden

örgütlenmesine ve yapılandırılmasına neden olmuştur ve bu da beraberinde emek, üretim, pazar vb. süreçlerin esnekleştirilmesine yol açmıştır.

Thébaud-Mony ve Druck (2007) dolayısıyla esnekleştirmeyi “Kapitalist sistemin küreselleşmesinin yeni bir aşamasında ortaya çıkan makro ekonomik koşullar ve toplumsal etkilere sahip bir süreç” olarak tanımlar (s. 29, çev. Giménez). Çalışma mevzuatının ve emek piyasasının esnekleştirilmesini devlet destekli bir işveren stratejisi olarak görürler.

Vasapollo’nun (2005) ileri sürdüğü gibi çalışma ilişkilerinin esnekleştirilmesi farklı yollarla sağlanabilir. İşletmelerin işini kolaylaştırabilir; çalışanları kendi çıkarına göre işe alıp işten çıkarabilir; geçici sözleşmeler, taşeron sözleşmeleri gibi farklılaştırılmış iş sözleşmeleri oluşturabilir; çalışma saatlerini üretim ihtiyaçlarına göre ayarlayabilir; çalışma saatlerini bölebilir ve değiştirebilir; ücret pazarlığını ortadan kaldırmak veya uluslararası alanda rekabet etmek için iş gücü paritesinin çok altında ücretler ödeyebilir; faaliyetlerinin bir kısmını harici şirketlere verebilir ve benzeri birçok yöntemle başvurabilirler. Bu uygulamalar, ülke kanunlarına göre değişiklik gösterdiği gibi bazı ülkelerde diğerlerinden daha yoğun yaşanmaktadır.

Benzer özellikler genellikle emek piyasasının büyük bir bölümünde mevcuttur. Büyük şirketler, üretim süreçlerinin bir bölümünü dış kaynak kullanımıyla¹ karşılama fırsatından faydalanırlar veya özellikle üretim ve emek maliyetleri ile alakalı mevzuatın sunduğu avantajlardan etkilenecek bu realitenin bulunduğu yerlerde iş kurarlar. Buna karşılık büyük şirketlerin tesis kurması; işe alma,

¹ Şirketlerin üretimlerinin bir kısmını başkalarına genellikle kendilerinden daha küçük olan şirketlere taşeron olarak verdiği dış kaynak kullanımı, üretimin örgütlenmesinin esnekleştirilmesine bir örnek oluşturur. Sırasıyla bu taşeron şirketler de diğer küçük şirketleri veya doğrudan çalışanları resmi veya gayri resmi olarak taşeronlaştırabilir. Bu ilişkiler, bir ülke içinde veya farklı ülkelerin katılımıyla kurulabilir.

çalışma saatleri ve ücret dâhil birçok konuda kuralların daha fazla gevşetilmesi için hükümetler üzerinde baskı oluşturan bir unsurdur.

Genel olarak esneklik baskısına işverenlerin ve hükümetlerin istihdamı artırma, ekonomik dinamizm ve emekçiler için daha fazla özerklik olasılıklarından bahseden söylemleri eşlik etmektedir. Yine de pratikte bu söylem yanıltıcı ve asılsızdır. Örneğin Brezilya’da çalışma mevzuatındaki son değişiklikler, zaten özellikle 1990’lardan itibaren süregelen ve 2017 çalışma reformuyla iyice ilerlemiş olan emeğin esnekleştirilmesini daha da artırmaktadır. Bu değişiklikler; “Emekçiler için elverişsiz anlaşmaların çoğalmasıyla birlikte hakların seviyesinde bir düşüşe yol açma eğilimindedir” (Krein, 2018, s. 97, çev. Giménez), istikrarsızlığı ve toplumsal kırılganlığı artırır. Dolayısıyla çalışma ilişkilerinin esnekleştirilmesi, işverenler için iş gücü maliyetlerini düşürme olanağı anlamına gelirken işçilerin büyük bir kısmı için iş güvencesinin olmaması ve çalışma koşullarının kötüleşmesi demektir.

Büyük resme baktığımızda büyük şirketlerin ticari malların üretimine, pazarlamasına ve dağıtımına egemen olduğu ve bunları kontrol ettiği, operasyonlarını dünya çapında genişlettiği ve sınır ötesi ilişkileri etkilediği bir bağlamı gösterir. Üretimin bir kısmının başka yerlerde montajı, avantajlı durumlar arayışı içinde olma anlamına gelir ki bu da çalışma koşullarını, ilişkilerini ve dolayısıyla işçi sınıfının büyük bir bölümünü olumsuz etkiler.

Küresel Üretim Zincirleri²

Küresel üretim zincirleri, bir ana şirketten oluşur. Bu şirket, genellikle büyük bir ulusötesi şirkettir ve menşe ülkesi Küresel Kuzeydedir. Dünyaya dağılmış çeşitli şirketleri, atölyeleri veya üretim merkezlerini içeren bir üretim zincirini kontrol eder, yönetir ve nihai ürünün üretimini parçalar halinde bölünmüş bir şekilde gerçekleştirir. Genel olarak üretimi kontrol eden, ürünün değerini

² Küresel Değer Zincirleri olarak da adlandırılır

tayin eden, ticarileştirilmesine ve dağıtımına karar veren ve bu süreçlerin aşamalarında taşeron olarak diğer şirketleri kullanmayı teşvik eden ana şirkettir. Bir zincirin farklı konfigürasyonları, onları tanımlayan büyük şirketlerin çıkarları ile bağlantılıdır. Leite'in öne sürdüğü gibi:

Üretken sermayeden çok finansal sermayenin dinamiklerine dayanan, esnek üretimin ihtiyaçlarını karşılayan ve ekonomik kalkınmanın mevcut durumuna uyum sağlayan bu yeni düzenlemeler, şirketlerin üretim sürecinin parçalarını taşeron üçüncü taraflara yaptırarak ortadan kaybolma eğilimiyle karakterize edilir (Leite, 2004, s. 240).

Genellikle daha fazla karmaşıklık, vasıf ve teknoloji gerektiren aşamalar merkez ülkelerde kalırken en basit aşamalar esasen Küresel Güney ülkelerine taşeron olarak verilmektedir.

Bu düzenlemeler, sadece üretimin örgütlenmesini değiştirmekle kalmaz aynı zamanda çalışma ilişkilerini de etkiler. Yaratılan servetin çoğu büyük ulusötesi şirketlerde yoğunlaşır. Amerika Kitapları Sendikalar Konfederasyonuna (CSA-TUCA) göre milyonlarca işçi, büyük küresel üretim zincirleri içinde yapılandırılan bu büyük şirketler için çalışmaktadır: her beş işçiden biri, dünyada var olan küresel üretim zincirlerinin birinde çalışmaktadır (CSA, 2018).

Üretim sürecinin parçalarının taşerona verilmesi, büyük ulusötesi şirketlerin daha yüksek kâr elde etme mantığını izler. Süreci, iş gücünün ve doğal kaynakların sömürülmesinin daha elverişli ve üretimin daha kârlı olduğu yerlerde bulunan şirketler ile yürütürler.

Ulusötesi şirketler; büyük üretim zincirlerini yapılandırarak toplum, çevre ve emek karşısında taşıdıkları sorumluluklarından doğan yüklerini ve kuruma yönelik tehditleri, zincirdeki son halkalara aktarabilirler. Zincirin bu son halkaları, Güney ülkelerinde bulunan yerel şirketlerdir. Fakat asıl çıkar sağlayanlar ana şirketlerdir ve genellikle kuzeyde bulunmakta

birlikte Brezilya ve Meksika gibi ülkelerde de bu ana şirketlerin genel merkezleri bulunur (CSA, 2018, s. 9).

Abramo, Calderon ve Rossignotti'ye (2004) göre üretim zincirlerinin kurulması yeni bir durum değildir. Ancak bu modelin farkı; ekonominin açılımı, liberalizasyonu ve entegrasyonu bağlamında büyük şirketlerin özellikle de ulusötesi şirketlerin ulusal ve uluslararası düzeyde merkezsizleşerek büyümesi için bir strateji haline gelmiş olmasıdır. Bu büyüme "Hem üretim ve hizmet sağlama süreçlerinin uluslararasılaşması hem de büyük şirketlerin gücünün ve egemenliğinin güçlendirilmesi açısından" işlevseldir (a.g.e, 2004, s. 62). Bu yüzden bu üretim zincirlerini özellikle büyük ulusötesi şirketler için merkezi bir büyüme stratejisi olarak gösterebiliriz.

Bu yüzden zincirlerin kurulması, gelirin genellikle zengin ülkelerdeki birkaç şirketin elinde toplanmasına hizmet ederken doğal kaynakları ve işgücü sömürülen çevre ülkelerin genellikle düşük ücretlere ve emekçi hakları gaspına maruz bırakıldıkları gözlemlenir. Leite'nin (2004, s. 240) ileri sürdüğü gibi

Büyük şirketler üretim süreçlerinin parçalarını taşeronlaştırırken işi de genellikle çalışma koşulları ve emek ilişkilerinin daha fazla prekarlaşma eğilimi taşıdığı üretim sürecinin daha basit kısımlarını üstlenen daha küçük şirketlere transfer ederler (Leite, 2004, s.240).

Abramo, Calderón ve Rossignotti (2004), şirketler arasındaki ilişkide eşitsizlik ne kadar artarsa büyük şirketlerin küçük şirketlere maliyetleri düşürmeleri için yaptıkları baskının da o kadar arttığını ve bunun da emeğin prekarlaşmasının artmasına yol açabileceğini belirtmektedir.

Ana şirketler açısından süreç boyunca parçalı üretim yapan şirketler, atölyeler ve imalathanelerin görevi olan emekçilerle ilişki ve çalışma koşullarının, hatta çevreye verdiği zararın sorumluluğunu üstlenmemek gibi avantajlı bir durum söz konusudur. Ancak bu,

ana şirketlerin iş gücünün zincir boyunca maruz kaldığı koşulların farkında olmadığı anlamına gelmez. Aksine koşulların gayet farkındadırlar ve bunları yaptırılar kendileridir (CSA, 2018). Üretim maliyetlerini olabildiğince düşürme gayreti içinde üreticiler üzerinde baskı oluşturdular ki bu üreticiler de iş gücü yoluyla maliyetleri düşürür ve bu da çalışma koşullarının kötüleşmesi demektir.

Bu anlamda CSA (2018) tarafından belirtildiği gibi emekçi haklarının ihlaline ilişkin sorumluluk hem üreticilere hem de bu tür ilişkiden yararlanan ana şirkete aittir. Ayrıca devletin bu tür zincirlerin kendi ülkelerinde kurulmasını teşvik etmedeki rolüne de dikkat çeker. Bu teşvikler, genellikle sadece mali teşviklerle sınırlı değildir. Aynı zamanda emekçi haklarının ve çevre ile doğal kaynakları koruyan mevzuatın esnekleştirilmesini de kapsar. İstihdam yaratma arayışında olan bu ülkeler, sonunda ciddi prekarlık ya da emekçi haklarının ihlallerinin yaşandığı iş tekliflerini kabul etmek durumunda kalırlar.

Bu küresel üretim zincirlerinde çocuk emeği sömürüsü, angarya ve göçmenlerin kullanılmasının yanı sıra kayıt dışı, geçici ve dolayısıyla da prekar işlere sık rastlanır. Aynı anlayışla işverenler; faaliyetin sıkı kontrolü, hedef koyma, uzun çalışma saatleri, düşük işçi sağlığı ve iş güvenliği tedbirleri, farklı şiddet biçimleri, düşük ücretler, toplu pazarlığın ve sendikal örgütlenmenin kısıtlanması (ve hatta inkârı) yoluyla ağır çalıştırma biçimlerine başvurmaktadır (CSA, 2018).

Kadınlar bu küresel üretim zincirlerine kitlesel olarak dâhil edilirler. CSA (2018) tarafından aktarılan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) verilerine göre 2015 yılında incelenen 40 ülkedeki bu zincirlerde, yaklaşık 190 milyon kadın çalışmaktadır. Kadınların katılımı esasen tekstil imalatı, bahçecilik, cep telefonu ve turizm sektörlerinde görülmektedir (a.g.e, 2018).³

³ CSA tarafından aktarılan verilere göre, küresel üretim zincirlerinde tekstil endüstrisindeki kadın katılımının %75 olduğu ve bazı ülkelerde ise %90'a ulaştığı görülmektedir. Ayrıca

Kadınlar bu zincirlerde yoğun olarak daha az teknoloji kullanımı, prekar iş sözleşmeleri ve daha az eğitim fırsatı anlamına gelen hiyerarşik olarak daha alt seviyede daha küçük şirketlerde çalışırlar. Prekaritenin daha fazla olduğu durumlarda iş niteliksizleşip tekrara dönmektedir (Abramo, Calderón ve Rossignoti, 2004).

Genç ve göçmen kadınların durumu, geçici ve enformel işleri yapmakla görevlendirildikleri ve sürekli rotasyona maruz kaldıkları, yani üretim ihtiyacı olmadığında kolayca işten çıkarıldıkları zaman daha da kötüleşmektedir. CSA raporuna (2018) göre kadınların anneliğe karar verme ve cinselliklerini “kontrol etme” hakkının inkârı hâlâ yaygındır.

Böylelikle kadın iş gücünü şiddet yoluyla disipline ederek sömürüyü en üst düzeye çıkarmayı, tedarikçileri ana şirketlerin sunduğu sözleşmeler için rahatça rekabet edebilecek konuma getirmeyi ve zincirlerde kalıcı olmayı başarırlar (a.g.e, 2018, s. 17, çev. Giménez).

Böylece toplumsal cinsiyet eşitsizliği, ayrımcılık ve baskı, kadınların bu tür faaliyetlere katılımına damgasını vurmaktadır.

Sendikal örgütlenmenin sınırlandırılması, emekçilerin daha iyi ücret ve insan onuruna yakışır çalışma koşulları talep etmelerini zorlaştırmaktadır. Şirketler bu sınırlamayı sağlamak için zorlama ve gözdağı verme gibi farklı stratejiler kullanmaktadır. Ayrıca emekçilerin çoğunun taşeron, kayıt dışı veya geçici olması da emekçilerin arasında örgütlenmeyi zorlaştırdığı için sendikaların zayıflamasına neden olmaktadır.

kadınlar bahçecilikte %45, çiçekçilikte %75, turizmde %70, elektronik endüstrisinde %50 katılım sağlarken muz yetiştiriciliğindeki emekçilerin de üçte birini oluşturmaktadır. CSA tarafından alıntılanan veriler, Christian, M.; Evers, B.; Barrientos, S. Women in value chains: making a difference. (2013) Revised Summit Briefing No. 6.3 kaynağından alınmıştır

Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA)

Neoliberalizm, finansallaşma ve küreselleşmenin yoğunlaştığı bağlamda üretimin örgütlenmesi ve emek ilişkilerinde yaşanan bu dönüşüm sürecinin merkezinde genellikle en zengin ülkelerde kurulmuş büyük şirketlerin daha fazla rant arayışı içinde diğer ülkelerle ticaretini genişletme baskısı vardır. Serbest ticaret anlaşmaları, özellikle 1990'lardan itibaren bu ilişkideki hükümleri ve avantajları belirleyen, taraflar arasındaki ticaretin serbestleşmesini güvence altına alan ticaret anlaşmalarıdır.

Txabarri (2018), serbest ticaret anlaşmalarının ortak amacının uluslararası ticaretin serbestleştirilmesinin önündeki engelleri ortadan kaldırma ve her şeyden önce büyük ulusötesi şirketlerin çıkarlarına öncelik verme olduğunu iddia etmektedir. Paradis, Carrau ve Barreto (2017), serbest ticaretin kapitalist birikimin mevcut momentinin bir özelliği olmayıp daha ziyade liberalizmin klasik bir kurumu olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte ticari ilişkilere nüfuz eden, büyük şirketlerin ve yatırımcıların haklarında artış ve devletin işlevlerinin yeniden yapılandırılması anlamına gelen yeni ortam yaratır.

Günümüzde küresel ticaret ve yatırım müzakereleri giderek daha fazla iki taraflılık (bilateralizm) doğrultusunda ilerlemektedir. Müzakerelerin gerçekleştiği ana sahne, halihazırda 164 ülkeyi etrafında toplayan bir dünya masası olarak Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) oldu. 1990'ların neoliberal saldırısıyla DTÖ tarafından tesis edilen liberalleşme ve piyasalaşmayı derinleştirme yönelimi ile iki taraflı girişimler güçlü bir şekilde ortaya çıkmıştır. Serbest ticaret anlaşmaları olarak bilinen bu girişimler, ticari bir öneri olarak yayılmış ve esasen Amerika Kıtaları Serbest Ticaret Bölgesi (FTAA) önerisinin ortadan kalkmasından sonra büyük güç kazanmıştır (Paradis, Carrau ve Barreto, 2017, s. 39).

Paradis, Carrau ve Barreto (a.g.e), Latin Amerika’da 1990’ların sonlarında feminizm alanı da dâhil olmak üzere toplumsal hareketlerin serbest ticarete karşı direnişinin Amerika Kıtaları Serbest Ticaret Bölgesi (FTAA) anlaşmasının uygulanmasına karşı verilen mücadele ile ilişkili olduğunu belirtiyor. Yazarların da ileri sürdüğü gibi FTAA, ABD’nin Latin Amerika yurdu ve pazarı üzerindeki kontrolünü genişletme arayışı anlamına geliyordu. Bu aynı zamanda ticaret üzerindeki kontrolü de beraberinde getirmiş, hatta daha da ötesine geçmiştir. Feminist hareket, kadın işgücü sömürüsünün kadınların emeği ve yaşamlarının prekarlaşmasının şiddetlenmesine neden olduğunu göstererek serbest ticaret tuzaklarını teşhir etti.

Yazarlar, yaşadıkları yurlarda doğal kaynakların sömürüsü ve halkların söz hakkının azalmasının yanı sıra kadınların ağır sömürüsüyle de bağlantılı olarak direniş hareketlerine yönelik baskının ağırlaştığını belirtmektedir (a.g.e, 2017). Ulusötesi şirketlerin faaliyet gösterdiği yurlarda özellikle toprakları ve ortak malları savunmak için yapılan gösterilere yönelik kontrol, gözetim ve şiddet ortak özellik haline geldi.

2005 yılında FTAA’nın yenilgiye uğramasına rağmen ABD ve Avrupa ülkeleri, “ tarafların koşullarını dayatmak için daha az müzakere gücüne sahip olduğu durumlarda iki taraflı anlaşmaları güvence altına alma” çabasını sürdürdü (Paradis, Carrau ve Barreto, 2017, sf. 38). Genelde bu ülkeler, tamamen eşitsiz ilişkilere dayanan pazarlama koşullarını güney ülkelerine dayatmak isteyen büyük şirketlerin bulunduğu Küresel Kuzey’in merkez ülkeleridir.

Serbest ticaret anlaşmalarının geliştirilmesi, sadece istihdam dinamiklerine değil aynı zamanda çalışma ilişkilerine ve doğaya da saldırıdır. Bunun nedeni, yazarlara göre, şirketlerin çalışma ve çevre düzenlemelerine tabi olmadan faaliyet göstermesidir.

Txabarri (2018), serbest ticaret anlaşmalarının giderek daha çok sürdürülebilir kalkınmayla ilgili hususlar içerdiklerine ayrıca

sosyal şartları da dâhil ettiklerine dikkat çekiyor. Ancak yazara göre bu sosyal şartlar pratikte hiç de etkili değildir.

Makaleye göre veriler, 1995'ten 2015'e kadar benzer şartlara sahip ticari anlaşma sayısının 4'ten 76'ya çıktığını göstermektedir. Fakat bu şartlar, gerçek bir pratik etkisi olmaksızın Uluslararası Çalışma Örgütü'nün göstergelerine yalnızca genel atıflarda bulunan hükümlerdir.

Aksine STA'lar maliyetin düşürülmesini güvenceye almak için serbest ticarete engel olan düzenlemeleri ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Bu durumun, özellikle bu ilişkilerde daha az avantaja ve pazarlık gücüne sahip ülkelerde doğa, insanların müşterek mallara erişimi ve çalışma ilişkileri üzerinde olumsuz etkisi vardır.

Kadın ve erkek emekçi kitleler; çalışma ilişkilerinde prekarlığın yoğunlaşması, düşük ücret, artan eşitsizlikler, sosyal güvence ve sendikalaşma oranının azalmasına maruz bırakılmaktadır. Bu özellikler, genel olarak özellikle Küresel Güney ülkelerinde işgücü piyasasında zaten mevcuttur ve buralardaki şirketlerin performansını bu bağlamda daha avantajlı hale getirir ve hatta daha da güçlendirirler.

Bu anlaşmalarda yürütülen mantık; üretimi, kârlı ekonomik koşullara uyarlamak için daha esnek hale getirmekten ibarettir (Paradis, Carrau ve Barreto, 2017). Böylece dış kaynak kullanımı yaygınlaşır, bu ise istihdamı ve çalışanların rotasyonunu etkiler ve beraberinde emeğin prekarlaşması eğilimini getirir.

Aynı yazarlar, bu anlaşmaların özelleştirme lehine ve kamu politikaları aleyhine bir yönelim taşıdığına da dikkat çekiyorlar;

Mega bölgesel müzakerelerin kurulum aşaması, zaten DTÖ ve iki taraflı STA stratejileri tarafından teşvik edilen kapitalist küreselleşmenin konsolidasyon planlarını derinleştiren güçlü bir saldırıyı temsil etmektedir. 'Serbest ticaret' rumuzu altında serbest ticaret anlaşmalarının asıl destekleyicisi

ulusötesi şirketler, kamusal alanı ve kamu politikalarını tekeline almaya ve piyasa iktidarını yaşamın ve toplumun her alanına yaymaya çalışmaktadır (Paradis, Carrau ve Barreto, 2017, p. 47).

Bu durum halkın geneline fakat özellikle de kadınları etkilemektedir. Cinsiyete dayalı iş bölümünün bir sonucu olarak bakım görevleri hâlâ büyük ölçüde kadınlarla sınırlı olduğundan kamu hizmetlerinin azaltılması, kadınların iş yükünü artırmaktadır. Bakım hizmetleri sağlamada devletin azalan varlığı veya yokluğu dikkate alındığında evdeki bu faaliyetler kadınların üzerine kalmaktadır.

Böylelikle serbest ticaret anlaşmaları bir yandan büyük şirketlere kâr ve servet kazandırırken diğer yandan halklar açısından yurtları üzerindeki egemenliklerini ve kontrollerini tehdit eden sonuçlar doğurmaktadır. Kadınlar bundan ağır şekilde etkilenmektedir: cinsiyete dayalı iş bölümü ve ataerkil ilişkilerin bir sonucu olarak kendilerini içinde buldukları baskı ve boyunduruk ilişkisi; bedenleri, özerklikleri ve yaşamlarına yönelik bir saldırı deneyimi yaşatır.

Belirtildiği üzere bu belgelerin özü, kadınların koşullarına dair belirli hükümler olup olmamasına bakılmaksızın onların yaşamları üzerinde kritik sonuçlar doğurmaktadır. Bu belgelerin kadınların durumuna ilişkin verilen ödünü temellendirmek için kullanılan sözde “toplumsal cinsiyet hükümlerini” içermesine karşın gerçekte teşvik edilen şeyin, cinsiyete dayalı iş bölümünü ve dolayısıyla kadınların sömürülmesini derinleştiren bir devlet-toplum-pazar ilişkisi modeli olduğunu söylemek mümkündür (Paradis, Carrau ve Barreto, 2017, p. 49).

Txabarri'nin (2018) ABD, Kanada ve Meksika arasında imzalanan ve 1994 yılında yürürlüğe giren Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşmasını inceleyen makalesi, üretkenlikte bir artış olmasına rağmen elde edilen servetin emekçilere ulaşmaktan uzak olduğunu belirtir.

Paradis, Carrau ve Barreto (2017), gelişmekte olan Küresel Güney ülkeleri açısından iki taraflı anlaşmaların genellikle şu sonuçları doğurduğunu belirtmektedir: gelişmekte olan ülkeler ile Güney arasındaki ittifakların jeopolitik güçlerini zayıflatma; bu ülkelerin stratejilerini saptırarak çıkarlarını birbirinden ayırma; hakların güvence altına alınması ve saygı gösterilmesini kırılgan hale getirerek azgelişmişlik koşullarının daha da derinleşmesi ve uluslararası iş bölümünün, servet ve gelir eşitsizliğinin derinleşmesi.

Bu nedenle bu anlaşmalar, fiilen uluslararası iş bölümünün derinleşmesine yardımcı olduğu gibi cinsiyete ve ırka dayalı iş bölümünün de derinleşmesine yardımcı olmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere neoliberal ve küresel bağlamda ve ulusötesi şirketlerin faaliyetlerinin baskısı altındaki üretimin ve emeğin örgütlenme biçimi; ne halkların toprağına, doğasına, adetlerine ve kültürlerine saygıyı ne de insana yakışır çalışma ve istihdam koşullarını hesaba katmaktadır. Aksine sadece pazara ve kâra mahkûm üretim bu kollarında yıkıcı olma eğilimindedir.

Ulusötesi Şirketlerin Faaliyet Gösterdiği Sektörlerden Örnekler

Tekstil Endüstrisi

Tekstil giyim endüstrisi, büyük ulusötesi şirketlerin faaliyet gösterdiği sektörlerden biridir. Bu sektörde dünyanın çeşitli yerlerinden şirketlerin ve emekçilerin katıldığı küresel üretim zincirleri kurulur.

CSA raporunda (2018, s.10) belirtildiği üzere “*maquila*, ithal ham maddelerden mal üretmek için ucuz iş gücü kullanımları ve üretilen malların başka bir ülkede satılmak üzere doğrudan ihraç edilmesine dayanan endüstriyel bir modeldir.” Genelde “*maquila*”lar, vergi avantajları sunan ve üretimin daha kârlı olduğu ülkelerde kurulur. Ana şirket, tedarikten dağıtıma kadar üretim sürecini belirler ve kontrol ederken küçük üreticiler konfeksiyon

ve imalatı kontrol eder, çalışma koşullarını belirler. Bu nedenle ürünlerin üretiminden dağıtımına ve pazarlanmasına dek kontrolü elinde tutan büyük ulusötesi şirketlerdir.

Leite'nin (2004) Brezilya'daki hazır giyim endüstrisinden bahsederken belirttiği gibi sektörün son yıllarda özellikle 1990'lardan itibaren yeniden yapılandırılması, formel fakat prensipte enformel olan üretimi küçük parçalara ayırarak taşeronlaştırma süreci ile sağlam bir şekilde desteklenmektedir. Büyük şirketler, üretim süreçlerindeki işleri daha küçük şirketlere taşeron olarak vermekte; bu şirketler de daha küçük şirketleri veya işçileri taşeron olarak kullanabilmektedir. Bu şekilde şirketler sosyal yükümlülüklerini ve üretim maliyetlerini, işini evlerde, kooperatiflerde ya da başka yerlerde yapan kadınların omzuna yükleyerek azaltır. Enformel çalışmaya çoğunlukla daha prekar çalışma koşulları, düşük ücretler, vasıfsızlaştırma, yüksek hastalık oranları ve ev işleri de eşlik eder (a.g.e, 2004).

Yazar, zinciri kontrol eden şirketin genellikle üretim aşamasında değil dağıtım aşamasında devreye girdiğine dikkat çekiyor. Tasarım ve dağıtım aşamaları, ürünü belirleyen ve üreticileri kendine tabi kılan bu dağıtım şirketlerinin komutası altında yapılır. Ürünü yapanlar için bunun anlamı, emekçiler üzerinde yansımaları olacak maliyetlerin azami azaltılması arayışına girmek demektir. Bu aşamada formel çalışan yetişkinlerden enformelliğin hâkim olduğu çocuklara ve birçok durumda terzi kadınların evde çalıştırılarak sömürülmesine dek çok farklı biçimlerde oluşturulan atölyelerin kullanılması devreye girer. Leite, sektörü yeniden yapılandırma sürecini analiz ederken “dikiş atölyeleri aracılığıyla işin eve verilmesinin, hazır giyim şirketlerinin dikiş işini atölyelere taşeron vermesiyle aynı mantığı izlediğini yani iş gücünden tasarruf etme arayışı olduğunu” belirtiyor (2004, s. 263, çev. Giménez). Zincirde kalıcı olan ve sektörde güçlü bir şekilde varlığını sürdüren taşeronlaştırma ve prekarlaştırma dinamiği ortaya çıkmaktadır.

Tekstil sektörü zincirinin en alt halkasındaki çalışma koşulları realitesine dair analizler, genellikle prekarlaşmanın ve düşük ücretlerin belirleyici olduğunu gösteriyor (Leite, 2004). Bu tabloda aynı zamanda sendikal örgütlenmenin zor olduğu ve sendikalaşma süreçlerini veya işçi taleplerini engellemeyi amaçlayan bir politika izlediği de görülüyor (CSA, 2018).

Üretim maliyetlerini düşürme, esneklik, dış kaynak kullanımı ve taşeron ilişkiler emekçilerin üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Bu tarz örgütlenme, şirketlerin üretimi talebe göre düzenlemesine olanak verir. Böylece iş akış hızının arttığı dönemlerde eksiği tamamlamak için daha fazla sayıda emekçi işe alınır, iş akışının azaldığı dönemlerde ise mevsimselliğe bağlı olarak emekçilerin bir kısmı işten çıkarılır.

Ayrıca genellikle üretilen parça başına ödeme yapılan bu tarz bir çalışma ilişkisinde ücretler de düşüktür. İşçilerin aldıkları maaş ile nihai ürünün pazardaki değeri arasında çok büyük bir fark vardır. Brezilya'daki sektör verilerini inceleyen Leite (2004), kadınların daha küçük şirketlerde yoğunlaşırken erkeklere göre daha az maaş aldıklarına da işaret ediyor.

Kadınların varlığı, bu sektöre damgasını vurur. Bu iş koluna egemen olan büyük şirketlere iş gücünü satanlar, çoğunlukla kadınlar ve genellikle göçmenlerdir. Leite'in (2004) Brezilya örneğini incelerken belirttiği gibi kadınların sayıca fazla olması, dikişi profesyonel bir vasıf olarak değil de eğitimlerinin bir parçası olarak gören kadınsı toplumsallaşmayla bağlantılıdır. Başka bir deyişle; yoğun kadın emeği sömürsünün yaşandığı ve prekar çalışma koşullarının hüküm sürdüğü bu iş kolunda kadınların sayıca fazlasının nedeni, toplumda hâlâ varlığını sürdüren cinsiyete dayalı iş bölümüdür.

Brezilya'daki hazır giyim sektöründe evde çalışma durumunda Teixeira ve Kerin (2016), uzun çalışma saatleri (günde 14 ila

16 saat arası) olan, üretilen parça başına düşük ücret alan ve herhangi bir sosyal güvenlik veya sendika üyeliği bulunmayan bu tür ilişki kuranların başında kadınların geldiğine dikkat çekiyor.

Brezilya örneğine bakarak Leite (2004), enformel ve genellikle daha prekar işlerde siyahi nüfusun çalıştığına da dikkat çekiyor. Bu tür faaliyetlere dâhil olan göçmenlerin sayısı giderek artıyor. Villen (2014); Brezilya’da öncelikle tekstil endüstrisi, inşaat sektörü, genellikle ev işleri ve hizmet sektöründe düşük vasıflı ve çoğunlukla enformel ve prekar işler yapmak için genellikle diğer çevre ülkelerden gelen, çoğunluğu kadınlardan oluşan bir işçi göçü olduğunu belirtmektedir. Çoğunlukla Boliviya’dan gelen gençlerin ve kadınların sayıca fazla olduğu dikiş atölyelerinde çalışan birçok göçmenin, bu koşullarda genellikle taşeron veya kaçak olarak çalışmasından ülkedeki hazır giyim endüstrisi sorumludur.

Bu taşeronlaştırma, şirketleşme ve prekarlaşma modeli, işçi haklarını savunmak ve can güvenliğini ve uygun çalışma koşullarını güvence altına almak için sendikal örgütlenmelerin eylem yapmasını ve işçileri harekete geçirmesini zorlaştırmaktadır.

Kötü çalışma koşulları ve bunların yol açtığı vahim sonuçlar, nadir rastlanan örnekler değildir. 2012 yılında Pakistan’daki bir tekstil fabrikasında çıkan, 260 kişinin öldüğü ve 32 kişinin yaralandığı yangın bu örneklerden biriydi (CSA, 2018). İşçilerin ölüm nedenleri, boğulma ve yanmaydı. Ali Enterprises şirketinin tesisinde sadece bir adet çıkış vardı ve acil çıkış kapıları kapalı tutuluyordu ve pencerelerde ise parmaklıklar vardı. Ertesi yıl Bangladeş’te çoğunlukla büyük firmalar (Walmart, Benetton, Primark) için üretim yapan tekstil işçilerinin bulunduğu bir bina, giyim fabrikaları tesisatına uygun olmadığı için çöktü (a.g.e, 2018) ve 1129 kişi öldü. Bunlar, çoğunluğu kadın olan bu işçilerin maruz kaldığı yüksek prekarlaşmaya örnek teşkil etmektedir.

Canlı Destek Hattı

Yeni bilgi teknolojileri ve sistemleri sayesinde canlı destek hattı (çağrı merkezleri de denen) iş kolunun gelişmesi ve yayılması, bazıları küresel düzeyde faaliyet gösteren büyük şirketlerin ortaya çıkmasına neden oldu.

Kadın iş gücü, canlı destek hattında oldukça önemlidir. Örneğin resmi veriler, Brezilya'daki işgücünün %75'ini kadınların oluşturduğunu gösteriyor (Freitas, 2016)⁴. Araştırmalar, bu işlerin toplumun halihazırda kadınlarla ilişkilendirdiği birtakım özellikleri (hassaslık, çeviklik, sabır gibi) gerektirmesi nedeniyle işe alımlarda daha çok kadınların tercih edildiğini göstermektedir. Ayrıca altı saat olan iş günü, halen cinsiyete dayalı iş bölümünü kuvvetli bir dayanak yapan ailenin çalışma alanına eklenmesini kolaylaştırmaktadır (Nogueira, 2006; Venco, 2009; Freitas, 2016).

Kadınların dışında bu sektörde gençler, siyahiler, obezler, eşcinseller ve transseksüeller de yer alıyor. Venco'nun da (2009, s. 170) belirttiği üzere bu insanlar, "Çoğu zaman yüz yüze temas gerektiren işlere alınmazken belirli estetik değerlere ayrıcalık tanıyan tüketim toplumuna *görünmez* olma konumuna indirgenirler." Bedenlere işlenen bu özellikler, insanların emek piyasasında işgal ettiği alanları bu şekilde şarta bağlayarak var olan eşitsizlikleri pekiştiriyor (Freitas, 2016).

Brezilya'da kadın bir teleoperatörün⁵ emeğini sıkı kontrol, aşırı baskı ve hedef dayatması karakterize eder ve bu da işin yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Dayatılan hedefler genellikle ya ulaşılması zor ya da neredeyse imkânsızdır. Teleoperatörler hem gelen aramayı orta vadede sürdürmeli hem de gösterdikleri özenin kalitesini güvence altına almalıdır ki bunlar günlük çalışma pratiklerinde genellikle çelişkili görünen hallerdir. Bu hedeflere ulaşılması,

⁴ 2014 yılında Brezilya'da canlı destek hatlarında çalışanlara atıfta bulunan Yıllık Bilgi Raporu (RAIS) ve Çalışma ve İstihdam Bakanlığı verileri.

⁵ Burada kadın dememizin sebebi bu iş kolunda çoğunluğu kadınların oluşturmasıdır.

(örneğin ödüller aracılığıyla) ücretlerin değişken olan kısmını veya (çalışma günleri arasında daha uzun bir dinlenme süresine sahip olup olmama hakkı aracılığıyla) çalışma sürelerini etkileyebilir⁶.

Ayrıca çalışanın beden pozisyonundan (işçiler bütün çalışma günü boyunca art arda gelen çağrılarını yanıtlarken otururlar) işin içeriğine (çalışanların izleyecekleri kodların dayatılması ile) ve iş süresine varana dek (gerek her aramanın süresi gerekse dinlenme, mola ve araların süreleri) faaliyet her yönüyle kontrol altındadır. Bu durum; sektörün yüksek bir insan rotasyonuna sahip olmasına, hastalık oranlarının fazla olmasına ve resmi iş sözleşmesine sahip emekçilerin bile aşırı güvencesiz bir ortamda çalışmasına sebep olur.

Bilgi sistemleri ve teknolojilerinin kullanımı; aramaların dinlenmesi, denetimler, verimlilik raporları vb. yardımıyla faaliyetin bütün süreçlerinin izlenmesini kolaylaştırıyor. Çağrı merkezi çalışanı Oliveira'nın (2009, s. 122, çev. Giménez) belirttiği gibi "Teknolojinin tam da üretkenliği ölçmek ve iş kontrolünü artırmak için kullanılmasının örneği yaşanıyor. Çağrı merkezleri, zaman yönetimi ve işin yoğunlaştırılması açısından neredeyse mutlak kısıtlamaların uygulandığı bir işkoludur."

Bilgi teknolojileri ve sistemlerinin bu şekilde kullanılması, şirketler zinciri oluşturmayı da mümkün kılar. Genellikle büyük çağrı merkezi şirketleri kurulur ve başka büyük şirketlere hizmet sunarlar ve bunu birden çok kez yaparlar. Taşeron çağrı merkezi şirketleri ise işgücünü işe almak, çalışma koşullarını belirlemek ve organize etmekten sorumludur. Daha önce de belirtildiği gibi bu çalışma koşulları genellikle düşük ücretler, belirli süreli sözleşmeler, gece ve hafta sonu çalışma, zayıf sendika örgütlenmesi gibi özellikler içerir. Taşeron tutan şirketler de bu işleyişin farkındadır ve çoğu durumda uzaktan hizmet veren merkezlere bu çalışma biçimini dayatırlar.

⁶ Sektördeki esnekliğin artmasının teleoperatörlerin işe alımını, faaliyetlerini, çalışma saatlerini ve maaşlarını etkilediği daha önce yapılan bir çalışmada açığa çıkarılmıştır (Freitas, 2016).

Büyük şirketler canlı destek hattı faaliyetlerinin bir kısmını maliyetlerin düşük olduğu yarı çevre ülkelerdeki şirketlere taşeron verdikleri için şirketler arasındaki dinamiğin bir kısmını da uluslararası ilişkiler oluşturmaktadır. Hindistan’da kurulmuş çağrı merkezi şirketlerinden hizmet kiralayan Kuzey Amerika şirketleri buna örnek olarak verilebilir. Bilgi sistemleri, bilgi teknolojisi ve her iki ülkenin dilinin de İngilizce olması bu dinamiği mümkün kılar. Venco’nun (2014) da incelediği gibi Brezilya’daki çağrı merkezi şirketlerinin başka ülkelerdeki şirketler için yabancı dilde faaliyet gösterdiği örnekler ve hatta Fas’ta Fransa, İspanya, İtalya, İngiltere, Hollanda ve Portekizce konuşulan ülkelerdeki şirketler için çalışan taşeron bir şirket gibi örnekler de mevcuttur.

Yazar, Brezilya örneğinde bazı çağrı merkezi şirketlerinin uluslararası pazar hedefiyle faaliyet gösterdiğini fakat bu durumun çok sık yaşanmadığını belirtiyor. Ülkede şirketlerin özellikle işgücü ile alakalı maliyetleri düşürme arayışı içinde başka bölgelere taşındığı bir dinamik gözlemlenmektedir. Almeida’nın (2014) yaptığı bir çalışma, çağrı merkezlerinin faaliyetlerinin büyük metropollerden oldukça uzakta küçük şehirlere ve Brezilya’nın Kuzeydoğusuna taşındığını ve bu faaliyetlerin kontrolünün ise belli başlı Brezilya metropollerinden sürdürüldüğünü belirtmektedir. Yazara göre bu yer değiştirme, işe alımların daha düşük maaşlarla yapıldığı, sendika örgütlenmesinin daha zayıf ve diğer işverenlerle rekabetin daha az olduğu bölgelerde yaşanmaktadır.

Çalışmanın örgütlenmesi ve çalışma koşullarından taşeron firma sorumlu olsa da teknoloji ve bilgi sistemlerinin kullanılması sayesinde ana şirketler, uluslararası ya da ulusal düzeyde işin tamamını kontrol edebilir ve kendi üretim kurallarını dayatabilirler. Çoğu durumda faaliyete damgasını vuran, emeğin yoğunlaşması ve prekarlaşmasıdır.

Süpermarket ve Hipermarket Perakende Ticareti

Süpermarketler ve hipermarketlerin perakende ticaretinde de büyük ulusötesi şirketler hakimiyet sahibidir. Sadece ürünlerin pazarlamasını ve dağıtımını kontrol etmekle kalmaz aynı zamanda gıda üretimine de etki ederler.

Gıda üretimi bağlamında hegemonik modelin, ürünlerin ekiminden pazarlanmasına kadar bütün sürece hâkim olan büyük şirketler tarafından kontrol edildiği ve bunun da çevre ve biyoçeşitlilik üzerinde etkileri olduğu ileri sürülebilir. “Ulusötesi şirketler aynı zamanda bitkilerin hangi türleri, çeşitleri ve kısımlarının piyasa değerine sahip olduğuna ve kullanılacağına karar vermek suretiyle biyoçeşitlilik kaybının artmasından da sorumludur” (SOF, 2009, s. 5, çev. Giménez). Genellikle ne ekileceğine karar veren büyük şirketler, aynı zamanda ilaç sektörüne ve dolayısıyla üretimde kullanılacak tarım ilaçlarının imalatına da hükmederler.

Bu ulusötesi şirketler, sürekli olarak dünyanın herhangi bir yerinde üretilen daha ucuz ürün arayışı içindedir. Bu arayış, üretim zincirinde baskı yaratır ve üreticileri, maliyetleri düşürme yollarını aramaya iter ki bu da herşeyden önce ilaçlar ve zehirlerin benimsenmesi, prekar, kayıt dışı ve hatta karşılığı ödenmeyen emeğin kullanılması anlamına gelir. “Ve genel olarak ucuz ürünlerin başta kadınlar olmak üzere emek sömürsünden ve çevresel tahribattan kaynaklandığını hatırlamakta fayda var (SOF, 2009, s.9).”

1970’lerden itibaren ulusötesi şirketlerin ülkeye gelmesi ile Brezilya’da süpermarket ve hipermarket şubeleri de yaygınlaşmaya başlamıştır. Netto’ya (2010) göre özellikle -Walmart şirketinin ülkeye gelişiyle de dikkat çeken bir dönem olan- 90’lardan itibaren sektör, emek ve organizasyonda yoğun dönüşümler yaşamıştır (Netto, 2010; França Junior, 2008).

Güçlü, yabancı sermayesi olan büyük şirket grupları kurulmuş ve bu şirketler ülkedeki şubeleri kontrol etmeye başlamıştır. 2014

yılında yapılan bir çalışma, Brezilya’da faaliyet gösteren en büyük beş süper ve hipermarket perakende şirketini incelemiş ve bu şirketlerin yapılan satışların %59,5’inden (258,7 milyar Brezilya re-ali) sorumlu olduğunu göstermiştir. Cia. Brasileira de Distribuição (Grupo Pão de Açúcar) şirketleri, Carrefour ve Walmart bu cironun %54’üne sahip oldukları için listede birinci sırada yer almışlardır⁷. Walmart ve Carrefour gibi şirketler uluslararası alanda faaliyet göstermekte ve dünya çapında sektörün liderleri olarak rakiplerinin arasından sıyrılmaktadırlar.

Büyük grupların bu sektörü şekillendirmesi ve domine etmesi; üretim, dağıtım, pazarlama ve ürünlere değer belirleme gibi gıda ve mal üretiminin çeşitli aşamalarını etkilemektedir.

Çalışmanın büyük ulusötesi şirketlerin oluşumu ve faaliyet göstermesine dayalı olarak örgütlenmesi, Brezilya örneğinde görülebilir. Netto’ya (2010) göre pazar günleri çalışmanın serbestleşmesi ve iş yeri çalışma saatlerinin uzatılması (örneğin gece vardiyası veya kesintisiz çalışma), 1990’lardan bu yana yeni yönetim biçimlerini dayatan ve rekabetçiliği artıran ulusötesi şirketlerin kurulmasıyla doğrudan ilişkilidir.

Bu yönetim biçimleri çalışma koşullarını etkiler. Özellikle de süpermarket ve hipermarket sektörlerinde fazlasıyla yer aldıkları için kadınları etkiler. Brezilya’da veriler, 2014 yılındaki işlerin %52’sinde kadınların yer aldığını göstermektedir (Freitas, 2016). Süpermarket ve hipermarket içinde işgal edilen alanlar, bazı faaliyet ve işlerde kadınların yoğunlaştığı ve diğerlerinde erkeklerin ağır bastığı cinsiyete dayalı iş bölümü mantığını izler.

Ulusötesi şirketlerin çalışma ilişkileri alanındaki eylemlerine verilebilecek başka bir örnek de ABD’li Walmart şirketi olabilir. Netto’nun (2014, s. 346, çev. Giménez) belirttiği gibi Walmart,

⁷ ABRAS verileri, Freitas’tan (2016) alıntılanmıştır. Pão de Açúcar grubu, Fransız Casino Grubu tarafından satın alınmıştır.

“Hem beraberinde birikimi ve çalışma faaliyetinin yoğunlaşmasını getiren teknolojilerin kullanılması hem de işin örgütlenmesi, yönetilmesi ve anlaşılmasıyla ilişkili trendlerin empoze edilmesi konusunda uyanık davranır.”

Şirket, Brezilya’da iş yükünü artırma, çalışma saatlerini uzatma ve acımasız yönetim uygulamalarının yanı sıra duygusal taciz vakaları ve işçi haklarını ihlal eden uygulamalarıyla da dikkat çekiyor (Lemos, 2018). Bu uygulamalar şirket aleyhine şikâyetlerin artmasına yol açıyor. Örneğin 2013 yılında Brezilya Kamu Çalışma Bakanlığı (MPT), ülkenin farklı eyaletlerinde yaşanan işçilere yönelik ayrımcılık ve duygusal taciz yüzünden oluşan toplu manevi zarar için şirketin tazminat ödemesini emretmiştir⁸. 2014 yılında Çalışma Bakanlığına iş mevzuatını ihlal ettiği gerekçesiyle şirket aleyhine yeni bir şikâyet yapıldı⁹.

Dünyanın dört bir yanındaki örgütlü işçilerin şirketlerin dayattığı prekar çalışmaya karşı direnişlerine tanık oluyoruz. Örneğin 2012 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde Walmart mağaza zincirlerinde ilk defa bir dizi grev gerçekleşti. Bu grevler, Black Friday adı verilen en yüksek satışların gerçekleştiği dönemde yapıldı. Çalışanlar, prekar çalışma koşullarını, düşük ücretleri ve işçi haklarının ihlalini dayatan şirketin faaliyetini ifşa ettiler.¹⁰

Bu sebeple süpermarket ve hipermarketler sektörü, üretim aşamasından pazarlama ve dağıtım aşamalarına dek tüm süreci kontrol eden ve belirleyen büyük şirketlerin tahakkümü ile nitelenebilir.

⁸ Bkz. <<https://reporterbrasil.org.br/2013/10/walmart-e-condenado-em-r-223-mi-por-assedio-moral/>>. 28.03.2020 tarihinde erişildi. Freitas’ın (2016) belirttiği üzere Walmart şirketi, çalışanlarının lavaboya gitmesini kısıtlayarak hak ihlali yapmış ve ceza almıştır. Bu tür kısıtlamalara iş dünyasında sıkça rastlanır. 2015 yılında Brezilya’da faaliyet gösteren başka bir şirket olan WMS Supermercados da iş günü içerisinde bir çalışanın lavaboya gitmesini kısıtlayarak manevi zarara neden olmuş ve bu sebeple tazminat cezası almıştır (a.g.e, 2016).

⁹ Bkz. <<http://g1.globo.com/al/alagoas/noticia/2014/07/mpt-al-de-nuncia-grupo-walmart-por-assedio-moral-e-outras-irregularidades.html>>. 28.03.2020 tarihinde erişildi.

¹⁰ Bkz. <https://exame.abril.com.br/negocios/walmart-muda-gestao-pa-ra-lidar-com-la-greve-de-funcionarios/>; <<https://jornalggm.com.br/internacional/tra-balhadores-do-walmart-protestam-nos-eua/>> ve diğer kaynaklar. 28.03.2020 tarihinde erişildi.

Daha fazla kâr elde etme çabası, üretim zincirine baskı yapar ve genellikle prekar ve çalışma yasasını ihlal eden çalışma şartlarına neden olur. Fakat bazı direniş biçimlerinin ve kolektif örgütlenmenin var olmasının önüne geçemez.

Diğer Sektörlerden Örnekler

Teixeira ve Kerin (2016), Brezilya’da aralarında ulusötesi şirketlerin de bulunduğu büyük şirketlerde çalışan taşeron işçilerin durumunu bu şirketlerin performansına ve taşeronlaştırma süreçlerine odaklanarak araştırdı. Burada yazarların analiz ettiği bazı sektörlerin üzerinde duracağız:

a) Kimya Endüstrisi

Araştırma, çok uluslu kimya endüstrisi şirketleri örneğinde aynı iş yerinde çalışıyor olsalar bile taşeron çalışanlar ile ana şirketin işe aldığı çalışanlar arasında çok büyük bir eşitsizlik olduğunu ortaya çıkardı. Asimetri kazanılan ücrette somutlaşmaktadır. Taşeron işçiler, aynı işleri yapmalarına rağmen şirketin istihdam ettiği işçilerden daha düşük ücret alırlar. Aynı şekilde şirketin sağladığı ulaşım imkânlarına erişim, sunulan sağlık planı türü gibi sosyal yardımlarda da farklar yaşanır ve hastalık nedeniyle bunlar artmaktadır. Aynı iş yerinde çalışsalar ve aynı ürünlere maruz kalsalar bile taşeron işçiler bu haklardan yararlanamaz. Ayrıca taşeron işçiler arasında istihdam ilişkisine duyulan güvensizliğin yanı sıra işyerinde daha fazla ayrımcılık ve baskı algısı mevcuttur.

b) Plastik Geri Dönüşüm Sektörü - Boru ve Ek Parça Şirketi

Burada plastik geri dönüşüm sektöründe önemli bir boru ve aksesuar üreticisi olarak faaliyet gösteren taşeron bir şirketin çalışanlarının durumu araştırıldı. Araştırma gösteriyor ki bu şirkette çoğunluğu göçmen olan taşeronların durumu özellikle ücretler, çalışma saatleri ve sosyal yardımlar bakımından şirketlerin kadro- lu kadın ve erkek işçileri arasındaki asimetrylere benzer. Mülakat

yapılan kişilere göre yapılan iş fiziksel güç gerektiriyor. Ayrıca işin vasıfsız ve fazla rutin olması da çok yorucu olup hastalıklara yol açıyor. Aynı şekilde şirketin, düşük ücretler ve kısıtlı mesleki terfi imkânlarına ek olarak fazla mesai için ek ücret verme veya sağlık nedenleriyle devamsızlık durumunda ücretli izin hakkı tanıma gibi çalışma düzenlemelerine de uymadığı belirtildi.

c) Boya Üretimi

Dünya çapında faaliyet gösteren lider bir şirketin incelendiği boya endüstrisi örneğinde yazarlar, taşeronlaşmanın öne çıktığına ve 1800 işçinin üçte birinin taşeron olduğuna işaret ediyorlar. Şirketteki taşeronlaşmaya nadiren mesleki ilerleme fırsatları ve istihdam ilişkisinin kırılmasından kaynaklanan güvencesizlik eşlik eder. Öncekilerin aksine bu şirketteki işyeri sağlığı ve güvenliği koşulları taşeron ve kadrolu emekçiler açısından benzerdir. Yazarların da belirttiği gibi “Taşeronlaştırmayı asıl motive eden neden, ana şirketin maliyetleri düşürmesine olanak sunmasıdır ve bunu da taşeron işçilere aynı ücret ve sosyal yardımları sunmayarak yapar çünkü yaptıkları işlerin şirket için elzem olmadığını düşünür.” (Teixeira; Kerin, 2016, s. 11, çev. Giménez).

d) Temizlik ve Hijyen Sektörü

Yazarlar, toplam çalışanların yaklaşık %35’ini temsil eden ve dış bakım, montaj, kaynak, temizlik, bina güvenliği ve gıda alanlarında taşeron çalıştıran çok uluslu bir şirketi analiz ettiler. Aynı şekilde önceki örneklerde de belirtildiği gibi taşeronlar daha düşük maaş alıyorlar, aynı sosyal yardımlardan yararlanamıyorlar ve istihdam ilişkisi konusunda güçlü bir güvencesizlik duygusu taşıyorlar.

e) Kağıt ve Selüloz Endüstrisi

Bu sektörde 700 işçiyi doğrudan ve çeşitli alanlarda özellikle destek işlerinde uzmanlaşmış taşeron şirket aracılığıyla 2640 işçiyi dolaylı yollardan işe alan bir ulusötesi şirketin çalışanlarıyla

görüşme yapılmıştır. Bu nedenle hizmet sağlayıcıların kiralanması, bu şirketin üretim örgütlenmesinde fazlasıyla mevcut. Gerekli hizmetleri sunan sözleşmeli birkaç şirket olmasından kaynaklı, işçiler ve taşeron işçiler kısmen kendilerini kiralayan şirkete göre değişen farklı koşullara tabidir. Bununla birlikte genel olarak düşük ücretler ve farklılaşmış sosyal yardımlar, istihdam ilişkisi konusunda güçlü baskı ve güvencesizlik algısı, otonomi ve iş güvenliği konusunda en kötü koşullar dikkat çekmektedir.

Bu üretim sektörleri, yazarlar tarafından araştırılan örneklerden sadece birkaçıdır. Şirket tarafından doğrudan işe alınan işçilerle taşeron işçiler arasındaki asimetric ilişkiyi açığa çıkarıyorlar. Taşeron çalışanlar hem iş hem de iş dışındaki deneyimlerini etkileyen durumlar yaşadıkları daha prekar çalışma koşullarına tabidir. Beklenildiği gibi mülakat yapılan işçiler, bunun özel hayatları üzerindeki etkisini defalarca ifade etmişlerdir.

Üretimin taşeronlaştırılması, aynı zamanda amacı herşeyden önce maliyetleri azaltmak ve kârı artırmak olan büyük ulusötesi şirketler tarafından kullanılan önemli bir stratejidir.

Bazı Değerlendirmeler

Genel anlamda bu metin, neoliberal mantıkla yönetilen küreselleşmiş bir bağlamda, üretim örgütlenmesinin konfigürasyonlarından çalışma ilişkilerinin nasıl etkilendiğine dair bazı unsurlara dikkat çekmeye çalıştı. Büyük şirketler, ülkeler arasındaki sınırları aşan üretim süreçlerinin tahakküm ve kontrolünü elinde tutarak toplumsal cinsiyete ve ırka dayalı uluslararası iş bölümünü ve eşitsizlikleri şiddetlendiriyorlar.

Burada bahsi geçen örneklerin gösterdiği gibi sektöre göre şirketler; üretim ve emek süreçlerini farklı şekilde örgütlerler ancak genel olarak temelde farklı biçimlerde taşeronlaştırma, dış kaynak kullanımı, kayıt dışı çalışma, düşük ücretle çalışmaya zorlama, iş

güvencesinin yokluğu ve işçi hakları ihlallerini barındırırlar. Dünya çapında pek çok insan bu koşullardan etkilenmektedir. Özellikle (genellikle siyahi veya göçmen) kadınlar, cinsiyete ve ırka dayalı iş bölümünü güçlendiren ve yoğunlaştıran bu prekar işlerde en fazla çalışanlardır.

Neoliberalizm inkâr etse de servet üretiminin temelinde emek vardır. Bu yüzden toplumsal dönüşümü amaçlayan feminist mücadelenin de merkezinde olması gerekir.

Kaynakça

- Abramo Laís; Calderón Eduardo Rodríguez; Rossignotti Giovanna (ed.). Guía educativa sobre cadenas productivas, trabajo a domicilio y organización sindical. Cuaderno del Lector. Lima: OIT/ Oficina Regional para América Latina y el Caribe, 2004. s. 92.
- Almeida, Marina Castro. Em diversos pontos da rede: divisão territorial das operações de contact center no Brasil. GEOUSP - Espaço e Tempo, v. 18, n. 3, s. 512-530, 2014.
- CSA - Confederação Sindical de Trabalhadores e Trabalhadoras das Américas. Cadeias Globais de Produção e ação sindical (Cartilha Didática). CSA, 2018.
- França Junior, Luzimar. O trabalho na grande rede hipermercadista – um estudo sobre o Carrefour e a reestruturação na década neoliberal. SEMINÁRIO DO TRABALHO, 6., 2008, Marília. Anais... Marília: Massoni, 2008.
- Freitas, Taís Viudes. A quem serve a disponibilidade das mulheres? Relações entre gênero, trabalho e família. Tese (Doutorado em Sociologia). Programa de Pós-graduação em Sociologia, Universidade Estadual de Campinas, Campinas, 2016, s. 327.
- Hirata, Helena. Mundialização, divisão sexual do trabalho e movimentos feministas transnacionais. In: XI Conferencia Regional sobre la mujer de America Latina y Caribe, Brasília, 2010 (11. Latin Amerika ve Karayip Bölgesi kadınları Konferansı, Brezilya).
- Kergoat, Danièle. Divisão sexual do trabalho e relações sociais de sexo. Em, Lio, Marli vd. (ed.). Trabalho e cidadania ativa para as mulheres: desafios para as políticas públicas. São Paulo: PMSP, 2003. s. 55-63.
- Kerin, José Dari. O desmonte dos direitos, as novas configurações do trabalho e o esvaziamento da ação coletiva. Consequências da reforma trabalhista. Tempo Social, v. 30, n. 1, 2018, s. 77-104.

- Leite, Márcia de Paula. Tecendo a precarização: trabalho a domicílio e estratégias sindicais na indústria de confecção em São Paulo. *Trabalho, Educação e Saúde*, v. 2, n. 1, 2004, s. 239-265.
- Lemos, Patrícia Rocha. Condições de Trabalho e práticas de gestão no Walmart Brasil. 2018. Erişim adresi <<https://www.cesit.net.br/condicoes-de-trabalho-e-praticas-de-gestao-no-walmart-brasil/>>.
- Netto, Nilo. Mundialização do capital: a divisão sócio-sexual do trabalho das operadoras de check-out. Dissertação (Mestrado em Tecnologia) – Programa de Pós-Graduação em Tecnologia, Universidade Tecnológica Federal do Paraná, Curitiba, 2010. s. 208.
- Netto, Nilo. A walmartização das operadoras de checkout. Antunes, Ricardo. *Riqueza e miséria do trabalho no Brasil III*. São Paulo: Boitempo, 2014, s. 335-346.
- Nogueira, Cláudia Mazzei. O trabalho duplicado: a divisão sexual no trabalho e na reprodução – um estudo das trabalhadoras do telemarketing. São Paulo: Expressão Popular, 2006.
- Oliveira, Sirlei Márcia. Os trabalhadores das Centrais de Teleatividades no Brasil: da ilusão à exploração. Antunes, Ricardo; Braga, Ruy (ed.). *Infoproletários: degradação real do trabalho virtual*. São Paulo: Boitempo, 2009, s. 113-136.
- Paradis, Clarisse; Carrau, Natália; Barreto, Vivian. La resistencia feminista contra el libre comercio. Faria, Nalu; Moreno, Renata (ed.). *Desafios feministas para enfrentar el conflicto del capital contra la vida – las mujeres seguimos en lucha!*. São Paulo: SOF, 2017.
- Pochmann, Márcio. Economia global e a nova Divisão Internacional do Trabalho. t.y. Erişim adresi <<http://decon.edu.uy/network/panama/POCHMANN.PDF>>.
- SOF – Sempre Viva Organização Feminista. Soberania alimentar: uma resposta às mudanças climáticas. São Paulo: SOF, 2009.
- Teixeira, Marilane; Krein, José Dari. A terceirização e o trabalho precário na indústria: percepção de mulheres e homens terceirizados. *Industrial Global Union*, 2016.
- Thébaud-Mony, Annie; Druck, Graça. Terceirização: a erosão dos direitos dos trabalhadores na França e no Brasil. Druck, Graça; Franco, Tânia (ed.). *A perda da razão social do trabalho: terceirização e precarização*. São Paulo: Boitempo, 2007, s. 23-58.
- Txabarri, Laura González. Impactos sobre la clase trabajadora de los tratados de comercio e inversión. *Pueblos – Revista de Información y debate*, 2018. Erişim adresi <<http://www.revistapueblos.org/blog/2018/04/27/impactos-sobre-la-clase-trabajadora-de-los-tratados-de-comercio-e-inversion/>>.

Vasapollo, Luciano. O trabalho atípico e a precariedade. São Paulo: Expressão Popular, 2005.

Venco, Selma. Centrais de Teleatividades: o surgimento dos colarinhos furta-cores. Antunes, Ricardo; Braga, Ruy (ed.). Infoproletários: degradação real do trabalho virtual. São Paulo: Boitempo, 2009, s. 153-172.

Venco, Selma. Novos contornos da divisão internacional do trabalho: um jogo de xadrez no planeta?. Antunes, Ricardo. Riqueza e miséria do trabalho no Brasil III. São Paulo: Boitempo, 2014, s. 165-184.

Villen, Patrícia. A nova configuração da imigração no Brasil sob a óptica do trabalho. Antunes, Ricardo. Riqueza e miséria do trabalho no Brasil III. São Paulo: Boitempo, 2014, s. 85-98.

Ulusötesi Şirketlerin Doğa, Müşterekler ve Kadınların Yaşamı Üzerinde İlerlemesi

Natália Santos Lobo

Bu metni, hem içinde yaşadığımız hem de kurmak istediğimiz dünyaya dair akıllarda pek çok soru işareti uyandıran küresel bir krizin yaşandığı bir dönemde yazıyoruz. Bu durumu açıklamak için bir metafor kullanılacak olsa Covid-19, sermaye çarkındaki dişlilerin arasına girmiş bir kum tanesine benzetilebilir. Halihazırda zorlanan bu çark, işleyişini sürdürebilmek için artık en radikal yüzünü göstermektedir.

Son haftalarda gördüğümüz üzere toplumsal hareketlerin uzun zaman önce ifşa ettiği toplumun eşit olmayan yapıları, giderek daha görünür bir hale gelmektedir. Neredeyse kadınların görevi olarak kabul edilen yeniden üretim ve bakım emeği, kadınlar için daha büyük bir yük haline gelmiştir. Bunun sebebi hastane yataklarının yeterli sayıda olmamasından dolayı sağlık sisteminde yararlanamayan hastaların ve çevrimiçi eğitime geçilmesiyle birlikte evden eğitim gören çocukların sayısının artmasıdır. Kadınları istismarcılarıyla birlikte yaşamaya zorlayan sosyal izolasyon nedeniyle erkek şiddeti artarken mağdurların destek alma ve kamu hizmetlerinden yararlanma imkânları da azalmıştır. Kayıt dışı işçiler de daha zor koşullarla karşı karşıya sağlıklarını riske atan koşullarda çalışmakla işsiz kalmak arasında seçim yapmak zorunda kalmışlardır. Sağlık, temizlik, gıda sektörlerinde ve diğer

temel sektörlerde çalışanların vardiyaları eskiye göre daha yorucu ve aynı zamanda daha risklidir.

Bu anlamda hayatımız bir anda tamamıyla değişmiş olsa da hayatımızı prekarlaştırmaktan sorumlu olanlar aynı kalmıştır. Ulusötesi şirketler, bu tür halk sağlığı krizlerinin ortaya çıkmasından doğrudan sorumlu olmakla birlikte küresel bir sağlık krizinde bile çalışanlarını sömürmeye devam etmektedir. Pandemi, pek çok açıdan halkın çoğunluğunu olumsuz etkilemiş olmasına rağmen aynı zamanda toplum içinde feminizmin performansı açısından da önemli sayılabilecek etkilere yol açmıştır.

Halkın bu dönemde sağlık çalışanlarına ne kadar minnettarlık gösterdiği göz önüne alındığında yeniden üretim ve bakım emeğinin daha çok kabul görmeye başladığı ve değerinin arttığı söylenebilir. Birdenbire pek çok insan, yaşamımızı kolaylaştıran unsurun şirketlerin finansal sağlığından ziyade genellikle görünmeyen işler olduğunun farkına vardı. Bütün bunlar olup biterken her geçen gün daha net bir şekilde ortaya çıkan gerçek; ilaç şirketlerinin bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmek amacıyla ilaç geliştirmek, hastalıkları önlemek ve halk sağlığını göz önünde bulundurmamak yerine sakinleştiricilere ve erkek iktidarsızlığını tedavi etmede kullanılan ilaçlara yatırım yapmış olmasıdır.

Bu durum, ortak yaşamımızı sürdüren etmenlerin ve işlerin neler olduğunu anlayabilme ayrıcalığını bize kazandırır. Feminist ekonominin katkılarını dayanarak ekonomik sistemin merkezine yaşamın sürdürülebilirliğinin koyulması gerektiğine parmak bastık. Bu ise yaşamın sürdürülebilmesi için esas olan unsurların birbirimize ve doğaya olan bağımlılığımız olduğunu anlamak demektir.

Bakılmak, sizi dinleyen birinin olması, güvenli ve sağlıklı bir yerde yaşamak, içme suyuna ve sağlıklı besinlere erişebilmek... Bütün bunlar, kesinlikle, insanların bu krizde hayatta kalabilmesi açısından elzem olduğu kanıtlanmış etmenlerdir. Neoliberalizm

heveslileri tarafından “olmazsa olmaz” etiketiyle satılan finansal marketlerin sağlıklı olması ya da fazla meta üretimi, insanları somut yaşamlarında korumamaktadır. Pandemi gibi sorunların temelinde, ekonomik büyümeye giden her yolun mübah olduğunu düşünen ve ekonomik büyüme adına pek çok yaşam formunu yıkıma uğratan zihniyet yatar.

Genellikle tarımsal alanların sınırlarının ve doğayla ilgili mega projelerin genişletilmesine olanak vermek için artan ormansızlaşma (deforestation), Covid-19 gibi salgınların nedeni olmakla birlikte hayvandan insana geçen hastalıklarda vakaların %31’inde sorumluluk sahibidir. Bunun dışında en çok ifade edilen nedenler, endüstriyel tarım ve uluslararası ticarettir. Çoğunlukla (bu tarz salgınların ortaya çıkmasından sorumlu tutulan) yerel çiftçilerin kurduğu canlı hayvan pazarları, aslında vakaların sadece %3’ünden sorumludur (LOH, 2015). Covid-19’un kesin olarak nasıl ortaya çıktığı hâlâ tartışılmaktadır ve Vuhan’daki büyük hayvan pazarıyla bağlantılı olduğu hipotezi hâlâ seçenekler arasındadır¹.

Brezilya’da hükümet, pandemi sürecinde madenciligi zorunlu faaliyet ilan etti. Bu yüzden madencilik faaliyetleri hâlâ devam etmektedir. Ne var ki madencilik, bizzat maden tozu solunmasına bağlı olarak ortaya çıkan solunum problemlerinin yüksek oranda görüldüğü, sağlıksız çalışma koşullarına sahip bir faaliyettir. Madencilik faaliyetleri; Mariana, Itabira ve Nova Lima gibi Covid-19 vakalarının teyit edildiği şehirlerde bile devam etmiştir.

Ulusötesi şirketlerin yaşamlarımız ve yurtlarımız üzerindeki tahakkümü, uzun süredir Dünya Kadın Yürüyüşünün (DKY) mücadele alanı olmuştur. Emeği, kadınların bedenini ve yaşamını sömüren mekanizmaların merkezinde gören DKY; neoliberalizmin

¹ “Yeni araştırmalar, Covid-19’un kaynağının taze ürün pazarları değil fabrika çiftçiliği olabileceğini ileri sürmektedir”. GRAIN. 30 Mart 2020. Bu adresten erişilebilir: <https://grain.org/es/article/6438-nuevas-investigaciones-sugieren-que-las-gran-jas-industriales-y-no-los-mercados-de-productos-frescos-podrian-ser-el-origen-del-Covid-19>

ilerleyişini, çalışma dünyasındaki değişiklikleri, ulusötesi şirketlerin büyümesini ve sahip oldukları nüfuzu hep dikkatle takip etmiştir. Bu şirketler; ilaç endüstrisinden tarım ticaretine, modadan madencilğe ve bilgi teknolojisi aracılığıyla verilerimizin kontrol edilmesine kadar pek çok farklı sektörde faaliyet göstermektedir. Halihazırda kendi başlarına fazlaca güce sahip olmalarının yanı sıra devletler ve askeri kuvvetlerle sık sık ittifaklar kurarak daha da güçleniyorlar.

Ulusötesi şirketler, büyümelerine ve işleyişlerine dair yeni stratejiler geliştirerek zaman içinde yeni boyutlar kazanmışlardır. Böylelikle sermaye ile emek arasındaki çatışmanın derinleştirilmesinde ve sermaye ile yaşam arasında sahici bir çatışma yaratarak bireylerin ve toplulukların yaşamı yeniden üretme becerilerinin tehlikeye atılmasında taşıdıkları sorumluluk gün geçtikçe artmaktadır. Ulusötesi şirketler, bu çatışmalarda temel bir rol oynarlar çünkü aynı anda emeğimizi, yurdumuzu, bedenimizi ve doğayı sömürme yeteneğine sahipler.

Kapitalizmin bu aşamasında halklar ve topluluklar, yurtlarının yanı sıra çalışma ve yaşam biçimleri üzerindeki kontrollerini de kaybetmiştir. Bu ise hem -genellikle yurtların militarizasyonu yardımıyla- fiili tasfiye yoluyla hem de çevre kirliliği, iklim değişikliğinden dolayı yağış rejimindeki değişiklikler ve emlak piyasasının arsa baskısı gibi insanların ihtiyaçlarını topraktan temin etmesini imkânsızlaştıran ve böylece yaşam tarzlarını sürdürülemez kılan etmenler yoluyla gerçekleşir.

Ulusötesi şirketlerin yurtlarımızda gösterdiği faaliyet, herkesi aynı şekilde etkilemez. Kadınlar ve erkekler, sadece eşit olmayan bir şekilde etkilenmekle kalmazlar aynı zamanda şirketlerin faaliyetleri aralarındaki ilişkiyi de dönüştürür. Genelde şirketlerin geliştiği; daha fazla piyasa, ücretli emek ve tüketim odaklı bir yaşam ve çalışma biçimini topluluğa dayatır. Bu değişiklikler, öz tüketime

yönelik tarımı ve ev içi ve bakım işinin toplumsallaşmasını güvence altına alan topluluk düzenini bozar. Bu durum, kaçınılmaz olarak bu görevlerden tek başına sorumlu hale gelen kadınlara aşırı iş yükü olarak yansır.

Feminist hareket, ataerkil tahakkümün farklı alanlarda -yaşam tarzımız, bedenimiz ve yurdumuz üzerinde- nasıl yaşandığını açıkça ifade eden sloganlara güç kattı. Ulusötesi şirketlerin faaliyet yürüttüğü yurtlar üzerindeki etkilerini incelerken kadınların yaşamın bütün alanlarında ne kadar çok değişim yarattığını anlıyoruz. Bu etkilerin çoğu, yeşil ekonomi faaliyetlerinin (yani yeşil olduğu iddiasındaki şirketlerin yeşil makyaj girişimlerinin) gerçekleştirildiği yurtlarda da görülebilir. Şirketlerin faaliyetlerinin yol açtığı topluluk örgütlenmesinin tasfiyesi, karbon piyasasıyla ilgili projelerin uygulandığı yurtlarda da yaşanıyor. Şirketler, bu yurtlarda projelerini hayata geçirmek için müzakerelerini bireysel olarak ve bilhassa toplulukların erkekleriyle yürütüyorlar. Peru'daki Repsol Petrol Şirketiyle, Meksika'daki Iberdrola rüzgâr çiftliklerinde, ACS Grubu'nun Guatemala'daki hidroelektrik santralinde ve REDD (Ormansızlaştırma ve Orman Kaybından Kaynaklı Salınımların Azaltılması) programının Brezilya'nın kuzeyindeki Acre eyaletinde yerli toplulukların yaşadığı bölgelerdeki faaliyetlerinde yaşananlar bundan ibaretti (GARCÍA-TORRES, 2018).

Bu tarz ihlallerin gittikçe yaygınlaştığı bir bağlamda halkların ve toplulukların adaletsizliklere isyan etmesi hiç şaşırtıcı değildir. Ulusötesi şirketler bu tepkilere genelde şiddet kullanarak cevap verirler. 2016 yılından bu yana öldürülen militanların sayısı tarih boyunca hiç olmadığı kadar fazladır.

Global Witness² örgütüne göre 2017 yılı içinde en az 200 kişi, bu tehditlerden herhangi birine karşı yurtlarını savunduğu için

² "Toprağı savun 2016 yılında toprak ve çevre savunucularına yönelik küresel cinayetler". Global Witness. 2017. Bu adresten erişilebilir: <https://www.globalwitness.org/en/campaigns/environmental-activists/defender-la-tierra/>

öldürüldü. Bu çatışmaların yüzde 60'ı Latin Amerika'da özellikle Brezilya ve Kolombiya'da yaşanmaktadır ve mağdurların yüzde 40'ı yerlilerdir. Öldürülenlerin hangi sektörde çalıştığını saptamanın mümkün olduğu vakalarda madencilik, petrol, ormancılık ve endüstriyel tarım işletmeleri öne çıkmıştır.

Bu şirketlerin zaman içinde elde ettiği siyasi ve ekonomik gücün büyüklüğü, sahip oldukları askeri desteğin yanı sıra devlet ve finansal piyasa aygıtlarıyla kurdukları güçlü ilişkilerle mümkündür. Lobicilik faaliyetleri ve nüfuz ticareti gibi mekanizmalar yardımıyla inşa ettikleri “cezasızlığın siyasi mimarisi” denen şey, yasal kısıtlamalar olmaksızın kendi çıkarlarına hizmet edecek faaliyetlerde bulunmalarını sağlayan kanunlara, düzenleyici çerçevelere ve başka araçlara atıfta bulunur.

İspanya Devleti böyle bir bağın nasıl kurulduğuna bir örnek: son 40 yılda İspanyol bakanların yüzde 40'ı büyük şirketlerde üst düzey mevkilerde bulundu³. Brezilya'da suyun özelleştirilmesine yönelik eylemlerinden dolayı bu tür bir ilişkinin en simgesel örneklerinden biri, Solar şirketinin ortağı ve Coca-Cola'nın Brezilya'daki büyük hissedarı olan senatör Tasso Jereissati'dir. Bu senatör, 2019 yılında Brezilya'daki suyu özelleştirmeyi amaçlayan 3261 sayılı kanun tasarısını hazırladı⁴. Teklif, kanun tasarısı haline gelmeden önce senatonun onaylamadığı ve aynı senatör tarafından şiddetle savunulan 68/2018 sayılı Geçici Düzenlemede⁵ yer almıştır.

³ “Naturgy'nin döner kapıları (Doğal Gaz. Fenosa)”. José Bautista. 30 Mayıs 2017. Bu adresten erişilebilir : <https://www.yoibextigo.lamarea.com/informe/gas-natural-fenosa/quienes-son/las-puertas-giratorias-de-gnfi>

⁴ “Coca ve Ambev'in içme suyunun özelleştirilmesinden nasıl bir çıkarı var?”. João Peres. 13 Haziran 2019. Bu adresten erişilebilir : <https://outraspalavras.net/ojoioeotriço/2019/06/qual-o-interesse-de-coca-e-ambev-na-privatizacao-da-agua-da-torneira/>

⁵ Geçici Düzenleme, Brezilya Cumhurbaşkanı tarafından konulan bir yasal düzenlemedir. Kanun hükümlindedir ve akabinde parlamento tarafından onaylanması gerekir. Kullanımının aciliyet ve bağlama uygun olma kısıtlarına riayet etmesi zorunlu olsa da gerçek hayatta her zaman böyle gerçekleşmez.

Ulusötesi şirketlerin su sektöründeki faaliyetleri, topluluklarda kadınların yaşam ve çalışma dinamiklerini köklü bir şekilde değiştirir. Hem geçimlik tarım hem de ev içi ve bakım emeği büyük ölçüde suyun mevcudiyetine bağlıdır ve cinsiyete dayalı iş bölümünden dolayı bu işlerin hepsi kadınlar tarafından yerine getirilir. Bu sebeple temiz, bol ve ücretsiz suyun eksikliğini en çok hissedenler kadınlardır. Böylesi durumlarda yeniden üretim işinin sürdürülebilirliği riske girer ve şirketler bir kez daha sermaye ile yaşam arasında sahici bir çatışma yaratır.

Su kıtlığı yaşandığında kullanımının sadece insan tüketimi ve hijyen için sınırlanması yaygın bir durumdur ve bu da geçimlik tarımı ve hayvancılığı imkânsız kılar. Çoğu zaman arz kesintilidir ve kadınların suyu varillerde toplaması gerekir ki bu da *dang humması* veya *zika* gibi hastalıkları yayan sivrisineklerin çoğalmasına yol açar. El Salvador'un Nejapa beldesinde Coca-Cola'ya ait olan Cristal markalı suyun şişelendiği ILC/San Miller tesisinin genişlemesine karşı mücadele eden kadınlar bütün bu sorunlarla karşılaşmışlardır.

Coca-Cola'nın bu tarz eylemleri yeni değildir. Dünya çapında su politikalarının formülasyonunda çok fazla söz sahibi olmasının yanı sıra şirket fabrikalarında kullanılan suyu da doğrudan istismar eder. Şirketin Brezilya'nın Minas Gerais eyaletindeki Itabirito'daki birimi, bölgede bu eyaletin başkenti Belo Horizonte'nin neredeyse tamamına su sağlayan Paraopeba ve Das Velhas nehirlerinin kaynaklarını kurutmasıyla tanınır⁶. Bazı günler fabrikanın tek başına saatte 125 m³ tükettiği bilinmektedir ve bu miktar ise bölgenin tamamının toplam su talebinin yarısından fazlasını oluşturur. Bölge sakinlerinin protestolarına rağmen şirket, Itabirito'daki fabrikasını "Coca-Cola'nın dünyadaki en büyük yeşil fabrikası" olarak tanıtmaya ve fabrikanın üretim süreçlerinin sürdürülebilirliğini medyada duyurmaya devam ediyor.

⁶ "Biyologlar, Minas Gerais'da kaynak suyunun kurumasından Coca-Cola'yı sorumlu tutarlar". Fábio Corrêa. 4 Haziran 2018. Bu adresten erişilebilir: <https://g1.globo.com/natureza/noticia/biologos-acusam-coca-cola-de-secar-nascentes-em-minas-gerais.html>

Meksika’da Chiapas’taki San Cristóbal de las Casas bölgesinde Coca-Cola ile benzer bir vaka daha yaşandı. Şirketin bölgedeki fabrikasının yılda 419.774 m³ su çıkarma izni var. Bu ise suya ancak iki günde bir erişebilen ve erişebildikleri su da içindeki aşırı klor miktarından dolayı kirlenmiş olan bölge sakinlerini doğrudan etkilemektedir. Birçoğu kendi kuyuları olduğu için su kullanımı bakımından biraz özerkliğe sahipti ancak bölgede etkileri çoktan hissedilmekte olan iklim değişikliği sebebiyle yağış rejiminde yaşanan değişiklikler yüzünden kuyular eskisi gibi dolu değildir⁷.

Coca-Cola’nın Meksika’nın bu bölgesine girişi sembolik bir durumdur çünkü ulusötesi şirketlerin eylemlerini farklı açılardan analiz etmemize olanak sağlamaktadır. Su tedariki üzerindeki etkisinin yanı sıra fabrikanın bölgedeki varlığı aynı zamanda şehir halkının yemek kültürü ve sağlığıyla ilgili değişime de sebep oldu. San Cristóbal’da su ve Coca Cola neredeyse aynı fiyattan satıldığı ve kola bulmak satılık içme suyu bulmaktan daha kolay olduğu için insanların su yerine Coca-Cola içmeleri yaygın hale geldi. Bölgede diyabetten kaynaklanan ölümlerin oranı sadece 2013 ile 2016 yılları arasında %30 arttı.

Feminist bakış açımızdan hareketle mücadelemizin odağına gıda egemenliğini (gıda hakkını, kültürümüze uygun olarak gıdayı nasıl üretip hazırlayacağımıza karar verme hakkını) koyduk. Bu hakkın güvence altına alınması, hayatın kendisinin sürdürülebilirliğini sağlamak için elzem olmasına karşın özellikle Yeşil Devrim denen şeyden sonra sistematik olarak yadsınmaktadır. 1960’lardan itibaren şirketlerin tarım üzerindeki hâkimiyeti, toplulukların yaşam ve çalışma dinamiklerini değiştirerek dünyanın her yerinde geometrik olarak büyüdü. Endüstriyel tarım, gıda üretimi ve ticaretinin büyük bir kısmına egemen olmaya ve patent yardımıyla

⁷ “Susuz bir kentte Coca-Cola ve diyabet çoğalıyor.” Oscar Lopez ve Andrew Jacobs. 16 Temmuz 2018. Bu adresten erişilebilir: <https://www.nytimes.com/es/2018/07/16/chiapas-coca-cola-diabetes-agua.html>

halklara ve topluluklara ait bilgi ve tohumun ticaretini yapmaya başladı (CAMPOS, 2007). Bu süreçte bütün dünyanın beslenme alışkanlıklarında ciddi değişiklikler meydana geldi. Günümüzde dünyanın çoğu aşırı işlemden geçmiş, genetiğiyle oynanmış ve kültürel açıdan uygun olmayan gıdalardan oluşan homojen bir diyeteye sahiptir.

Ulusötesi şirketlerin beslenme alışkanlıklarının değişmesindeki rolü yabana atılamaz. Gıda endüstrisi, Brezilya Gıda ve Beslenme Topluluğu (SBAN) gibi beslenme alanıyla bağlantılı kuruluşların da desteğiyle pazarda ve dolayısıyla insanların beslenmesinde giderek daha fazla yer edindi. Bazı şirketler, sağlıklı bir diyetten hem aşırı işlenmiş hem de doğal gıdaların dengelenebileceğini iddia eden sözde bilimsel bir söyleme dayanarak Brezilya Halkı için Yemek Rehberi gibi doğal gıdaları ve evde hazırlamayı esas alan halk kültüründeki mutfak geleneğini takip etmeyi tavsiye eden rehberleri eleştiriyorlar⁸.

Bu argümandan daha önce de “sözde bilimsel” olarak bahsedilmişti. Çünkü aşırı işlemden geçmiş gıdaların tüketilmesinin insanların beslenme düzenini her zaman kötüleştirdiği konusunda yeterince kanıt mevcuttur. Sağlık endeksleri ideal beslenme önerilerine daha yakın olan Brezilyalılar, tam olarak toplumun daha az miktarında aşırı işlemden geçmiş gıda tüketen %20’lik kısmına denk gelir. Buna karşılık bu tür gıdaları en çok tüketen %20’lik kısım ise en düşük sağlık endekslerine sahiptir (LOUZADA, 2015). Bu da endüstrileşmiş gıdaların tüketimini azaltmanın sağlıklı beslenmeye uzanan yolda önemli bir adım olduğu anlamına gelir. İş uygulaması geldiğinde ise aile tarımını, fuarları ve pazarları güçlendirmenin yanı sıra nüfusun doğal gıda tüketmesini ve agroekolojik ürünleri tercih etmesini sağlamak için mali teşvikler yaratılması gereklidir.

⁸ “Gıda endüstrisi etkinliğinde beslenme uzmanı ‘McDonalds’da kilo verebileceğimi’ onayladı.” Juliana Fronckowiak Geitens. 16 Mart 2020. Bu adresten erişilebilir : <https://out-raspalavras.net/ojoioeotrigo/2020/03/posso-emagrecer-no-mcdonalds-afirma-nutricionis-ta-evento-da-industria-de-alimentos/>

Gerçekte gözlemediğimiz durum ise bunun tam tersi. Çoğu hükümet, bu tür gıdaların tüketimini kolaylaştırma konusunda giderek ulusötesi gıda şirketlerinin tarafına geçmektedir. Brezilya’da bu şirketler, diğer teşviklerin yanı sıra sanayileşmiş ürünler vergisinden de para kazanır. Her vergi mükellefi; Coca-Cola, Ambev ve Brasil Kirin gibi ulusötesi şirketlere aktarılan paraya yılda ortalama 35 Brezilya reali katkıda bulunmaktadır⁹. Aynı zamanda 2019’un sonunda Brezilya hükümeti, CONAB’ın (Ulusal Tedarik Şirketi) 92 deposundan 27’sinin kapatıldığını açıkladı. Stok mallar, açlıkla mücadele ve pazardaki gıda fiyatlarını düzenleme politikaları gibi eylemleri güvence altına almak açısından gereklidir¹⁰. Ülkeyi kıtlık riskine sokan Covid-19 salgını, devletin gıda egemenliğini garanti altına alacak stratejileri ihmal ettiğini gözler önüne serdi.

Genel merkezleri Küresel Kuzey denen ülkelerde bulunan ulusötesi şirketlerin Küresel Güney ülkelerinin yurtları üzerinde ilerleyişi giderek hızlanmaktadır. Bunun bir örneği, geçtiğimiz 20 yılda İspanya’nın ana borsa endeksi olan IBEX 35 şirketlerinin cirosunun %62’sinin yurt dışında elde edilmesi olabilir. Bu süreç iki eylemi koordine etmek amacıyla oluşturuldu. Bir yandan İspanyol şirketlerin birleşme ve özelleştirme süreci büyüklüklerini ve sermayelerini artırdı. Öte yandan Güney Yarımküre ülkelerinde özellikle Latin Amerika’da şirketlerin elektrik, telekomünikasyon ve sivil inşaat işleri gibi stratejik sektörlerde bile kıtayı kontrol edebilmesi için ciddi bir neoliberal proje dayatıldı. Son zamanlarda şirketler; Afrika, Asya ve Okyanusya’daki ülkelere de daha az oranda ama benzer şekilde saldırıyorlar (GARCÍA-TORRES, 2018).

⁹ “Al şunu: meşrubat endüstrisine her yıl verdiğimiz milyarları.” João Peres. 30 Ekim 2017. Bu adresten erişilebilir: <https://outraspalavras.net/ojoioeotri-go/2017/10/toma-essa-os-bilhos-que-damos-todos-os-anos-industria-de-refrigerantes/>

¹⁰ “Coronavirus: Brezilya’nın kıtlık karşısında gıda stoğu yok.” Victor Matioli ve João Peres. 26 Mart 2020. Bu adresten erişilebilir: <https://outraspalavras.net/ojoioeotri-go/2020/03/coronavirus-brasil-nao-tem-estoque-de-alimentos-para-enfren-tar-desabastecimento/>

Bu dinamik; birikim süreçlerinde olduğu gibi kendi özülle alakalı mekanizmaları güçlendirmesi ve yayması, egemenliğini sürdürmesi için kapitalizmin yeniden yapılanmasına yanıt verir. Mülksüzleştirme yoluyla birikim, toprağın ve doğanın ticari mallara ve sözde tükenmez kaynaklara dönüştürülmesiyle sermaye biriktirmenin bir yoludur. Bu süreç, tüketim toplumunun güçlendirilmesi ve tüketim oranını her zamankinden daha hızlı hale getiren programlı eskitme ile desteklenir. Aynı zamanda bu sistemin kaçınılmaz krizlerinin bedelini, servetlerini her zamankinden daha da hızla büyüten milyarderlerin değil yoksul ve orta sınıfın ödemek zorunda olduğu fikrini de barındırmaktadır. Bu birikim, toplulukların yaşamlarını garanti altına alan ortak mallara erişimlerinin durmasına neden olur. Eskisi gibi yaşamının imkânsızlaşması ve piyasanın gelişmesinin baskısıyla birçok topluluk; tüketim toplumunun yalnızca yaşam tarzlarını değil aynı zamanda gıda egemenliği ve gıda güvenliğini zayıflatan uygulamalarını da benimsemeye başlar. En sık görülen sonuçlardan biri, insanların borca girmesidir. Üstelik piyasanın ortak yaşamı düzenlediği bu ekonomide kadınların yeniden üretim işi gittikçe daha fazla görünmez olur ve kendi yaşamları üzerindeki söz hakları azalır.

Böyle durumlarda kadınların işleri hem değersizleşir hem de artar. Çünkü yaşam tarzlarındaki ve beslenme alışkanlıklarındaki değişiklikler ve kirlenme nedeniyle insanlar, zamanla daha çok hastalanırlar. Toplum yaşantısındaki değişiklikler sonucunda daha az paylaşıldığı için çocukların bakımı da daha talepkâr hale gelir.

Bu bakımdan doğanın sermayenin çıkarlarına tabi kılınması, kadınların da aynı çıkarlara tabi kılınmasına benzetilebilir. Her ikisi de doğayı, bedenleri, emeği ve zamanı sınırsız bir şekilde sömürmenin mümkün olduğu inancına dayanır. Bu ideolojinin bir eleştirisi olan feminist hareket, ekofeminizmin katkılarını temel alarak bu modelin yarattığı krizlerin bedelini ödenmesi gerekenlerin kuzey ülkeleri olduğunu ve güneye sömürge borçları olduğunu savunur.

Bu adaletsizliklere isyan eden kadınlar, emeğin militarizasyonu ve güvencesizliğinden gıda ve cinsellik gibi, genel olarak erkekler, hatta şirket ihlallerine karşı halkları ve toplulukları savunanlar tarafından bile, ele alınmayan konulara kadar her şeyi sorgulamaktalar. Sermaye ve emek arasındaki çatışmanın ötesine geçerek ve herkes için sistem karşıtı bir projeye sahip çıkarak şirketlerin yaşamın yeniden üretimi için oluşturduğu tehdidi mücadelenin merkezine yerleştiriyorlar.

Güney ülkelerinde şirketlerin son zamanlardaki hamlelerinden biri, toprak gaspının artmasıdır¹¹. Bu trend, 2008 krizinden sonra fazlasıyla artmıştır ve toplulukların toprak, su, ormanlar ve yaşam tarzı üzerindeki kontrolünün imtiyaz, kira, sözleşmeler ve hatta gayri resmi anlaşmalar yoluyla şirketlerin eline geçmesinden ibarettir. Toprak gaspından etkilenen bu toplulukların çoğunun özellikle Afrika’da kurumsal bir mülkiyet rejimi olmayan topraklarda yaşıyor olması, bu bölgelerdeki ilerlemeyi daha da kolaylaştırmaktadır¹².

Bu sürecin temel amacı ticari tarımın genişlemesidir. Örneğin palmiye yağı yetiştiriciliği, tarım sektöründeki toprak gaspının en büyük kısmını oluşturmaktadır. Wilmar, Olam ve Sime Darby gibi Asya kökenli şirketler, bu faaliyetin öncelikle Afrika, aynı zamanda Latin Amerika ve Doğu Asya’daki asıl sorumlularıdır. ABD desteği olmadan bunun mümkün olamayacağını vurgulamak önemlidir. Ticaret anlaşmalarının onaylanması, yasal altyapının ve mimarinin oluşturulması şirketlerin serbestçe hareket edebilmesi için esastır¹³.

¹¹ Toprak gaspı, toprağın özel kontrolü ve tekelleşmesinin bir biçimidir.

¹² “Toprak gaspı: toprağın çatışmalı anlamları.” Sylvia Kay, Transnational Institute - TNI. 6 Eylül 2019. Bu adresten erişilebilir: <https://www.tni.org/en/publication/landgrabbing-contested-meanings-of-land>

¹³ “2016 yılında küresel toprak gaspı: hâlâ artıyor ve hâlâ kötü.” GRAIN. 28 Kasım 2016. Bu adresten erişilebilir: <https://www.grain.org/es/article/5607-el-acaparamiento-global-de-tierras-en-el-2016-sigue-creciendo-y-sigue-siendo-malo>

Bu tarım arazilerinin satın alınmasını finanse eden sermaye, esasen emeklilik fonlarından gelmektedir. Bu durum finans sektörünün dünya çapında arazi piyasasında giderek daha belirleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır. Örneğin, Amerika Öğretmenler Sigortası ve Emeklilik Derneği - Kolej Emeklilik Hisse Senetleri Fonu (TIAA-CREF), Amerika Birleşik Devletleri'nde özel emeklilik fonu ve hayat sigortası gibi finansal hizmetler sunan bir kuruluştur ve Latin Amerika'da iş yapmak için büyük miktarda toprak satın almıştır.

Halklar ve topluluklar toprak gaspına ve onun temsilcilerine direnmek için giderek daha çok örgütlenmektedir. Örneğin Mali'de havalimanları ve otobanların inşası için evlerin yıkılması gibi kentlerdeki değişikliklerin yol açtığı bu olgunun etkilerini fark eden kadın ve erkek çiftçi ve kent sakinlerini içeren direniş deneyimleri vardır. (RITIMO; AITEC; CITEGO, 2014).

Ulusötesi ticari tarım şirketleri, tarım yapma biçimleri de dâhil olmak üzere çalışma biçimlerini kökten değiştirmişlerdir. Endüstri gibi bu sektörün de bugün 4.0 aşamasında olduğu düşünülmektedir. Değişiklikler esas olarak üç ekseninde gerçekleşir: 1) Geleneksel tarım makinelerinin yoğun modernizasyonunu ve dijitalleştirilmesini (yeni model traktörler gibi), tarlada insansız hava araçlarının ve sensörlerin kullanımını, elektronik balıkçı ağlarının kullanımını vb. kapsayan makineler. 2) Bu makinelerde kullanılan, iklim, toprak özellikleri ve hatta çiftçiler tarafından kullanılan teknikler hakkında veri toplayan yazılımlar ile bunların oluşturduğu *Büyük Veri*¹⁴. Örneğin makinelerin yazılımlarla birlikte kullanımı saha operasyonlarının uzaktan kontrolüne olanak sağlamaktadır. 3) Finansal işlemlerin Fintechs¹⁵ ve Blockchain¹⁶

¹⁴ Muazzam miktarda veriyi depolamanın yanı sıra bu bilgilerden değerli olanları hızla ayıklama yeteneğinden oluşmaktadır.

¹⁵ Tamamen dijital finansal hizmetler sunan şirketler.

¹⁶ İşlemlerin kaydını birden çok bilgisayara dağıtan finansal işlem düzenleyici. Kripto para birimleriyle yapılan işlemlerde çok önemlidir.

temel alınarak dijitalleştirilmesi; geleceğin piyasalarında spekülasyonu, finansal transferleri ve farklı temsilciler arasındaki koordineli eylemleri kolaylaştırmaktadır.

Örneğin Fransız şirketi Carrefour, muazzam miktardaki verilerini en büyük İngiliz gıda perakendecisi Tesco ile paylaşmaktadır. Blok zincirleri kullanarak Danone'ye daha fazla organik yoğurt işlemlerini tavsiye etmek için müşterilerden veri elde edilebilir. Buna karşılık Danone, Bayer-Monsanto'nun organik soya çeşitleri üretmesi için blok zincirlerini manipüle edebilir. Bu da CNH'nin ekim makinelerini yeniden kalibre etmek için gerekli bilgileri alacağı anlamına gelir. Bu sırada hammaddeyi satan Louis Dreyfus silolarını hazırlamak için gerekli bilgileri elde eder. Yönetim danışmanlığı ve denetim firması PricewaterhouseCoopers (PwC) ise tarif edilen bu süreci etkileyebilecek olan bütün iklim koşullarını önceden tahmin edebilir. Böylelikle tüm bu birimler finansal teknolojiler aracılığıyla ortaklaşa ve otomatik bir soya fasulyesi ticaret ağını etkinleştirecektir (MOONEY; ETC GROUP. 2019, s. 25, çeviri bize ait).

Bu yeni teknolojilerin gerçekte nasıl çalıştığı hakkında çok az bilgiye sahip olmamızın nedeni, onları geliştiren şirketlerin bu bilgileri açıklamıyor olmasının yanı sıra hem devlet tarafından getirilen düzenlemelerin hem de toplulukların katılımının çok yetersiz olmasıdır. Örneğin çiftçiler; insansız hava araçlarının casusluk yapmadıklarından ve toplulukların dışarıyla paylaşmak istemeyebileceği yurtlarıyla, çalışma biçimleri ve doğayla ilişkileriyle ilgili bilgileri toplamadıklarından emin olamazlar. Genellikle bu makineleri değiştirmek veya topladıkları bilgileri düzenlemek mümkün değildir. Bu nedenle makinelerin zaten kendi gündemleriyle yani şirketlerinkiyle geldiği söyleniyor¹⁷.

¹⁷ “Tarıma yeni teknolojik saldırı.” Latin Amerika’daki Teknolojileri Toplumsal Bakımdan Değerlendirme Ağı (TECLAA Ağı). 19 Şubat 2020. Bu adresten erişilebilir: <https://www.grain.org/article/6404/>

Bu yeni tarz ticari tarım havarileri, tarlanın tarihsel verilerinin işlenmesi sayesinde kaynakların daha akıllıca kullanılmasının mümkün olduğunu savunarak bunu sürdürülebilirlik makyajı ile satıyorlar. Tarımın gerçekleşmesi için gerekli kaynak miktarını hesapladığımızda bu argüman çürütülebilir: Bilgisayarlar, robotlar, kablolama tesisatı, sunucuların ve uyduların inşası için bol miktarda maden gerektiren bir süreç nasıl sürdürülebilir olabilir? Her ne kadar “herkes için” denilse bile bu sistemin uygulanması ancak iletişim yapıları ve altyapısı entegre olan bölgelerde mümkündür ve dünyanın birçok kırsal alanında realite böyle değildir.

Geleneksel tarım yöntemlerinin Tarım 4.0 ile değiştirilmesi, insanlığın bu konudaki bilgisinin birkaç nesil içinde yok olmasına da neden olabilir. Teknoloji şirketlerinin suistimaline karşı hareketler, kendi traktörlerini tamir etme hakkı talebiyle ABD’de ortaya çıkmaya başlıyor. Bu hareketler, makinelerin donanım ve yazılımlarının çalışma moduna erişemedikleri ve (makineleri pazarlamak için dünyayı dolaşan) satış temsilcileriyle görüşemedikleri için traktörlere ücretsiz yazılım geliştirmek üzere oturumlar düzenlemeye başladı. Bu teknolojilerin geliştirilmesi ve satışında yer alan ulusötesi şirketler; uzun süredir ticari tarım, gıda ve petrol sektörünü oluşturanlarla aynı şirketlerdir: Bayer-Monsanto, Syngenta, BASF, Shell, John Deere ve Nestlé.

Tarım 4.0 trendi, henüz büyüme aşamasında olmasına rağmen halihazırda dijitalleşme ve finansallaşma ile güçlenerek ticari tarımı derinleştirme doğrultusunda ilerlemektedir. Bu ise ulusötesi şirketlerin aile tarımını, halkları ve toplulukları, gıda egemenliğini ve agroekolojiiyi tehdit ederek gıda ve tarım üzerinde daha fazla tahakküm kuracağı anlamına gelir. Bu eğilim kaçınılmaz olarak kadınlar açısından yaşamın ve emeğin prekarlaşması, yaşamın yeniden üretimi işini yaparken daha fazla engelle karşılaşma ve Tarım 4.0 tarafından sunulan, genellikle erkek işi olarak kabul edilen

makinelere çalışması ve bilgi teknolojisi ile ilgili az sayıda işe dâhil edilmemesi anlamına gelir.

Öte yandan madencilik de son zamanlarda ulusötesi şirketlerin faaliyetleriyle küresel olarak genişleyen bir sektördür. Brezilya’da örneğin Britanya’ya ait Anglo American¹⁸ ve Kanada’ya ait Belo Sun¹⁹ gibi şirketler, yerli yurtlarındaki madenleri sömürmekle bilinirler. İlki nikel madenciliğinde uzmanlaşırken diğeri Pará eyaletindeki Volta Grande do Rio Xingu bölgesinde büyük bir altın madenciliği projesini yürütüyor. Brezilya’nın mevcut hükümetinin yerli yurtlarında madenciliği, su kaynaklarının ve hayvanların sömürsünü mümkün kılan 191/2020 sayılı yasa tasarısı, hükümet ile sektör arasında var olan destek ilişkilerine bir örnektir.

Vale maden şirketinin Brezilya’nın Mariana (2015) ve Brumadinho (2019) kentlerinde işlediği çevre suçları, madenciliğin bugün Brezilya’da ve dünyada nasıl işlediğini anlamak için önemli örnektir. Dünyada piyasa değeri açısından hâlâ en büyük ikinci madenci olan ve en büyüğü olan Avustralya’nın BHP Billiton şirketiyle beraber faaliyet yürüten şirket, faaliyetlerini sürdürürken tam manasıyla güvenli yapılar inşa etmemiştir. Brumadinho’daki çevre suçundan sonra Vale’nin teknik raporlarda barajın çökmesi durumunda maliyetleri zaten hesapladığı ve buna rağmen yapıyı sağlamlaştırmak için harekete geçmemeyi seçtiği ortaya çıktı. Şirket ayrıca acil durum sirenlerinin bir çökme durumunda gerekli olacağını ve eğer sirenler çalsaydı ölüm sayısının 10’dan az olabileceğini hesaplamıştı²⁰. Ancak sirenler çalmadı ve ölü sayısı 270’e yükseldi, ayrıca 11 kişi de hâlâ kayıptır.

¹⁸ “Ad, soyad ve CNPJ ile yerel topraklarda madencilik”. Anna Beatriz Anjos, Bruno Fonseca, Ciro Barros, José Cícero da Silva, Rafael Oliveira ve Thiago Domenici (Kamu Ajansı). 2 Mart 2020. Bu adresten erişilebilir: <https://brasil.elpais.com/brasil/2020-03-02/a-min-eracao-em-terra-indigena-com-nome-sobrenome-e-cnpj.html>

¹⁹ “Belo Sun, Amazon altınlarını nasıl ele geçirdi?” Humanitas Unisinos Enstitüsü. 9 Ekim 2019. <https://outraspalavras.net/outrasmidias/como-a-belo-sun-abo-canhou-o-ouro-amazonico/>

²⁰ Vale belgeleri, uyarının Brumadinho’da 150’den fazla hayat kurtarabileceğini gösteriyor” . El País, Beatriz Jucá. 12 Şubat 2019. Bu adresten erişilebilir: https://brasil.elpais.com/brasil/2019/02/12/politica/1549991974_590999.html

Madencilik, çalışma biçimlerini ve yerel ekonomileri kökten değiştiriyor. Şirketler, Mariana ve Brumadinho şehirlerinde işledikleri çevre suçlarıyla yüzlerce insanı mağdur etmelerine rağmen bölge ekonomisini kendi faaliyetlerine güçlü bir şekilde bağımlı kırdıkları için şirketler bölgede faaliyet göstermeye devam ediyorlar. Bölge halkının şirketlerin kendi topraklarına girmesine izin vermesinin esas nedeni, o şirketlerin yarattığı istihdam fırsatlarıdır. Birçok durumda sunulan işlerin, tesisin kurulum aşamasında ve altyapının inşasında yoğunlaştığı görülmektedir. Şirketler, madencilik faaliyetleri başladıktan sonra, dışarıdan, öncesinde teknik eğitim almış personeli işe almaya öncelik vermektedir. Topluluğun bireyelerine sadece en prekar ve düzensiz işler kalır. Örneğin, Meksika'daki Tehuantepec Kanalı Rüzgâr Santralinde ve Guatemala'daki Renace hidroelektrik kompleksinde yaşanan durum buydu.

Kongo'da en çok işlenen maden kobalttır ve elektrikli otomobil üretimi için gerekli olduğundan dolayı giderek daha fazla çıkarılmaktadır. Araç üretimi, sürdürülebilirlik konusundaki ününe rağmen tipik olarak madenlerde çalıştırılan köleliğe benzer çocuk emeği sömürsü içerir. Apple, Google, Tesla ve Microsoft gibi şirketlerin adı, cihazlarında çocuk emeği sömürerek çıkarılan madenleri kullanmakla suçlayan bir davada geçiyor. Dava, madende çalışan ve maden duvarlarının çökmesi nedeniyle çıkış tünellerinde hayatını kaybeden çocukları için tazminat talep eden 14 Kongolu aile tarafından açıldı²¹.

Ulusötesi madencilik şirketleri, Küresel Güney'i büyük bir "gözden çıkarılan bölge" olarak gören uluslararası iş bölümünü güçlendirerek kendilerini örgütlüyorlar. Şili'nin Valparaíso bölgesinde Complejo Industrial Ventanas adlı bir girişim uzun yıllardır çalışmaktadır. 1964 yılında Ulusal Maden Şirketi'nin (ENAMI) bir

²¹ "Neden Apple, Google, Tesla ve diğer teknoloji şirketlerini çocuk köleliğine katkıda bulunmakla suçluyorlar?" BBC News Mundo 17 Aralık 2019. Bu adresten erişilebilir: <https://www.bbc.com/mundo/noticias-50812210>

bakır rafinerisi bölgede faaliyete geçti. O günden bugüne kömürle çalışan termoelektrik santraller, bakır rafinerileri, hidrokarbon dağıtımı, kimyasal ürünlerin depolanması ve gaz dağıtıcılarını içeren bir organize sanayi bölgesi kuruldu. Bu faaliyetler Shell gibi şirketlerle bağlantılıdır (BOLADOS GARCIA; SANCHEZ CUEVAS, 2017).

Şirketlerin yöre halkının sağlığı üzerindeki güçlü etkisinden hareketle bölge kadınları, gözden çıkarılan bölgelerin kadın birliğinde örgütlendiler ve prekarlaşan yaşamlarının en önemli dışavurumu olan çevre şiddetini kınadılar. Bölgedeki çocuklar arasında solunum problemleri, yüksek kanser oranları ve bilişsel problemler yaygındır. Kadınlar; kalkınma adına doğanın ve insan sağlığının feda edilebileceği fikrini daha kabul edilebilir kılan, yerel tahayyülde bir “gözden çıkarılan bölge” fikrinin normalleştirilmesini kınamaktadır (HEINRICH BÖLL VAKFI, 2018).

Mega projelerin inşasının toplulukların yaşamındaki başka bir sonucu da cinsel şiddet ve sömürünün artmasıdır. Bölgeye hem şirket çalışanı hem de projelerin uygulanmasını kolaylaştırmak üzere gönderilen çok sayıda asker erkeğin gelmesiyle kadınlar şiddet korkusu yüzünden evlerinin özel alanına daha fazla hapsedildi. Kamusal alan, eğlence faaliyetleri ve toplu kutlamalar amacıyla gittikçe daha az işgal edilirken gece kulüplerinin sayısı baş döndürücü bir hızla arttı.

Bu durum, projelerin hayata geçmesinin bir yan etkisi olarak değil şirketlerin çalışma mantığının bir parçasıdır. Şirketlerin bizzat bu yurtlarda cinsel sömürüyü kolaylaştıran ve organize eden taraf olduğu bile görülmüştür. Barajlardan Etkilenen Halk Hareketi (Portekizce kısaltma: MAB), Brezilya'nın Maranhão eyaletindeki Estreito bölgesinde barajların inşasından önce beş fuhuş evi olduğunu kaydetti. Bu proje faaliyete geçtikten sonra bu sayı 215 eve çıktı. Özellikle maaş günlerinde diğer kasabalardan fahişelik yapmak için gelen kadınlar vardır. Şirketlerin çalışanlara yerel pazarda

kullanmaları için verdiği kuponlar bazen genelevlerde ödeme olarak kabul edilmektedir.²²

Gözden çıkarılan bölgelerdeki kadın hareketinin eleştirdiği şirketlerin bir diğer çalışma yöntemi ise neden oldukları zararların sosyal sorumluluk eylemleriyle telafi edilebileceği düşüncesidir. Bu şirketlerin faaliyetlerinin birçoğu olumsuz yönde kamuya açıklandığından dolayı şirketlerin, kapsam ve büyüklük bakımından devlet tarafından düzenlenmeyen bazı önlemler alması yaygındır. Genel olarak bu tarz eylemler şirketlere “makyaj yapma” işlevini yerine getirir. Bu, çevreye verdikleri zararı azalttıkları fikrini yaymak için kullandıkları bir yöntemdir. Gerçekte ise bu eylemler, verdikleri zararın tersine dönmesine pek de katkıda bulunmaz çünkü verilen zararların çoğunun geri dönüşü yoktur.

Pek çok şirket, piyasa yoluyla etkilerini sözümona ortadan kaldırmanın yollarını oluşturan yeşil ekonomi mekanizmaları aracılığıyla yol açtıkları çevresel zararı azaltmaya çalışmaktadır. Bunun bir örneği de su, hava ve polenizasyon gibi süreçlerin paraya dönüştürülmesine dayanan ve bu mekanizmalar tarafından “hizmet” olarak adlandırılan “Çevresel Hizmetler İçin Ödeme” programlarıdır. Karbon kredileri de yeşil ekonominin “sahte çözümleri” olarak adlandırdığımız şeyin parçasıdır. Bu yöntemler, şirketlerin iklim değişikliği ile ilgili sorumluluklarını azaltmak için bir çıkış yolu olarak öneriliyor. Ancak gerçekte bu öneriler, sahici bir ekolojik fayda sağlamadığı gibi uygulandıkları topluluklarda yaşanan hak ihlalleriyle de ilişkilidir.

Yeşil ekonomi, iklim kriziyle yüzleşmek adına çevre ile ilgili gündemleri basitleştirir. Ülkelerin enerji ve üretim matriksini yeniden değerlendirme, fosil yakıt kullanımını ve madencilik faaliyetlerini azaltma, agroekolojik üretimi artırma, gıda ve enerji egemenliğini güçlendirme ihtiyacını stratejik olarak dışlar. Şirketler

²² “Bedenimiz Bize mi Ait?” Sempreviva Organização Feminista. 2014. Bu adresten erişilebilir: <https://www.youtube.com/watch?v=UvS4hwSa8So>

tazminat mekanizmaları aracılığıyla istedikleri gibi üretime devam etmekle kalmaz aynı zamanda yıkıma yönelik “çözümlerini” iş fırsatlarına da dönüştürebilirler²³.

Ve bunun yaşanmasının nedeni; ticari tarım, madencilik veya endüstriden etkilenmeyen alanların giderek azaldığı bir dünyada bu “ekosistem hizmetlerini” hâlâ sunabilen yerlerin sayısının da gittikçe azalmasıdır. Böylesi süreçler ticari metaya dönüştüğü andan itibaren arz ve talep mantığına uyar. Başka bir deyişle bir şey ne kadar az olursa piyasadaki değeri o kadar artar.

Yeşil ekonomi projeleri de (ticari tarım ve madencilikle ilişkili) “kahverengi ekonomi”nin girişimleri gibi genellikle yalnızca toplulukların erkeklerini hedefleyen örgütler aracılığıyla yurtlara ulaşır. Genellikle kadınlar bu projelere daha şüpheli yaklaşır. Faaliyetler karşılığında bir ücret verilse bile kadınlar yaşayış biçimlerini sürdürme olanaklarına daha fazla değer verme eğilimindedir. Brezilya’nın Paraná eyaletindeki Guaraqueçaba topluluğunda bu tarz bir proje, topluluk içinde insanların çalışabilecekleri ve çalışamayacakları alanları sınırlandırmıştır. Topluluk, Doğa Koruma Örgütü ile imzaladığı sözleşmeye ancak yasal yollarla erişebildiklerini ve böylelikle 99 yıl boyunca kendi yurtlarında yer alan bazı alanları yasal olarak işletme haklarının bulunmadığını öğrendi²⁴. Brezilya’nın Acre eyaletinde REDD+ projelerine katılan yerel topluluklarda balık çiftliği tanklarının kurulması gibi projeleri ilk reddedenler kadınlar oldular. Piyasa mantığıyla iş yapıp onların boyunduruğu altına girmektense yaşayış biçimlerini korumaya ve topluluk örgütlenmesine devam etmeyi tercih ettiklerini ifade ettiler.

²³ “Yeşil Ekonomi. Müstereklere son saldırı”. Biyoçeşitlilik İttifakı, Tropikal Ormanlar için Küresel Hareket (WRM), Dünyanın Dostları Latin Amerika ve Karayipler (ATALC), GRAIN. 2012. Bu adresten erişilebilir: <https://wrm.org.uy/es/articulos-del-boletin-wrm/seccion2/publicacion-conjunta-sobre-economia-verde/>

²⁴ “Çatışmalı yurtlar. Yeşil ekonomi topluluk ekonomisine karşı” Tropikal Ormanlar için Küresel Hareket (WRM), 2012. Bu adresten erişilebilir: <https://wrm.org.uy/es/videos/territorio-en-disputa-la-economia-verde-versus-la-economia-de-las-comunidades/>

Brezilya'nın São Paulo eyaletindeki Vale do Ribeira bölgesinde kadınlar, aynı zamanda yurtlarında yeşil ekonomi projelerinin ilerlemesini de dikkatle takip ediyorlar. Bu tarz projeler, sadece ailelere belirli bir düzeyde gelir sağladıkları için kabul görmektedir. Bir yandan kolektif örgütlenmeyi korurken gelir yaratmak için agroekoloji ve dayanışma ekonomisinin izlenmesi gerektiğini savunmaya devam ediyorlar. Projelerin arkasında yatan tazminat ideolojisi konusunda uyarırken çalışmalarıyla başka yerlerde meydana gelen yıkımı meşrulaştırmak istemediklerini söylüyorlar.

Şirketler, aynı zamanda toprak gaspı mekanizması yardımıyla korunan alanlara doğru da ilerliyor. Bu neyin daha kârlı olduğunu hesaplamalarına yardımcı oluyor. Ya bu alanları girişimleri için kullanacaklar ya da yeşil ekonominin mekanizmaları için satacaklar. 2019 yılında yapılan COP 25 (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı) ana hedeflerinden biri, Paris Anlaşması kapsamında karbon kredisi piyasasını düzenlemektir. Konferansın sonunda anlaşma imzalanmadı ancak şirketlerin ve devletlerin bunu gerçekleştirme doğrultusunda güçlü baskısı, iklim değişikliğini ticarete dönüştürmeye duydukları ilgiyi ortaya koyuyor.

Su Fonları girişimi, şirketlerin ve kurumların müşterekler konusuyla nasıl boğuştuğunun bir başka örneğidir. Bir Coca-Cola kuruluşu olan Femsu Vakfı, Inter-Amerikan Kalkınma Bankası (AAKB), The Nature Conservancy (TNC) ve Global Environmental Facility (GEF) tarafından oluşturulan proje; "hidrolik stres" altındaki bölgeleri seçiyor ve çözüm önerileri için nehir havzasını "sahiplenmek" isteyen şirketler arıyor. Suya erişim konusunda toplumun yaşadığı gerçek sorunlardan kopuk ve çok spesifik olduğu dikkate alındığında bu tarz inisiyatifler sahte çözümlerdir. Şirketler, genellikle projeyi finanse eden ulusötesi şirketlerin faaliyetlerinden kaynaklanan sorunu yeni bir kazanç kaynağına dönüştürürler.

Toplumsal hareketler, kapitalizmin iklim değişikliğine yönelik sahte çözümlerine yanıt olarak ve bu sürecin iş dünyasında yol

açacağı değişiklikleri de göz önünde bulundurarak adil geçiş yaklaşımını savunmaktadır. Agroekoloji ve feminizmde olduğu gibi sosyal sorumluluk platformlarında bunu kullanmak isteyen şirketler bu fikre de itiraz ettiler. Bu şirketlere göre sera gazı emisyonu; nükleer enerjiye dayalı, kirletici etkisi yüksek ve tesisin kurulduğu yerde toplulukları olumsuz etkileyen bir enerji matrisinin güçlendirilmesiyle azaltılabilir. Bu bakış açısından iklim değişikliği sadece teknik bir konudur ve genel olarak şirketlerin sunduğu çözümler teknik olarak da hatalıdır. Teknoloji değişiyor fakat hâlâ ulusötesi şirketlerin elinde ve demokratik olmayan bir şekilde tek bir merkezden yönetiliyor.

Gerçek bir adil geçiş yaklaşımı, düzen karşıtı bir eleştiriyi ve doğa ile etkileşim yollarının çeşitliliğini temel almalıdır. Örneğin petrol sömürüsü, nerede gerçekleştiğine bağlı olarak farklı anlamlar kazanabilir. Bazı toplumlar petrolü bir kaynak olarak görürken diğerleri toprağın kanı olarak görmektedir. Enerjiye bakış açısı aynı zamanda toplulukların kültürel, ekonomik ve politik vizyonlarına göre değişiklik göstermektedir. Önemli olan enerji hakkının güvence altına alınması, karar alma süreçlerinin ademi merkezizetçi ve demokratik olması ve enerjinin *metalaşmasının* sorgulanmasıdır.

Rüzgâr ve güneş gibi temiz olarak bahsedilen birçok enerji türü, son derece prekar ve sağlıksız çalışma koşulları altında üretilmektedir. Bu nedenle adil bir geçiş; yalnızca üretimin teknik yöntemlerini değil aynı zamanda gerektirdiği siyaseti, çalışma ilişkilerini, kadın-erkek ilişkilerini ve yaşadıkları yurtla ve doğayla olan ilişkilerini de hesaba katmalıdır (Transnational Institute, 2020).

İçinde bulunduğumuz duruma bakıldığında Şilili kadınların gözden çıkarılan bölgelere yönelik eleştirileri çok yerinde görünüyor. Neoliberal hükümetler ve şirketler, sermaye birikimi uğruna birçoğumuzu gözden çıkardığını açıkça ortaya koymaktadır: yaşlılar, kötü barınma koşullarında yaşayanlar, pek çoğumuzu hasta

eden beslenme modeli yüzünden risk grubunda olanlar, hiçbir güvencesi olmadan yaşlıların bakımında çalışanlar veya sağlık sistemine bile erişemeyenler.

Yaşadığımız bu kritik dönem, bize ekonomi olarak öğrettikleri şeyin aslında bir avuç insanın elinde sermaye birikmesine yarayan bir sistemden ibaret olduğunu ortaya koydu. Jair Bolsonaro ve Donald Trump gibi liderler “ekonominin duramayacağını” söylerken bunu kastediyorlar. Bizim feminist perspektifimize göre ekonomi, gözden çıkarılan alanlar olmadığında iyi işleyecektir. Hepimizin yaşanmaya değer bir yaşam hakkı olduğunda.

Kaynakça

- BOLADOS GARCIA, Paola; SANCHEZ CUEVAS, Alejandra. Una ecología política feminista en construcción: El caso de las “Mujeres de zonas de sacrificio en resistencia”, Región de Valparaíso, Chile. *Psychoperspectives*, Valparaíso, 16. cilt, 2. sayı, s. 33-42, jul. 2017. Şu adresten erişilebilir: https://scielo.conicyt.cl/scielo.php?script=sci_arttext & pid = S0718-69242017000200033 & lng = es & nrm = iso
- CAMPOS, Christiane S. Soares; Campos, Rosana Soares. Soberania alimentar como alternativa ao agronegócio no Brasil. *Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, Vol. XI, 2007.
- FUNDACIÓN HEINRICH BOLL. *Mujeres en defensa de territorios. Reflexiones feministas frente al extractivismo*. 2018.
- GARCÍA-TORRES, Miriam. El IBEX 35 en guerra contra la vida. *Transnacionales Españolas y conflictos socioecológicos en América Latina: un análisis Ecofeminista*. Ocak 2018.
- LOH ve diğerleri. “Targeting transmission pathways for emerging zoonotic disease surveillance and control”. *Vector-borne and zoonotic diseases*, 15. cilt, 7. sayı, 2015.
- LOUZADA, Maria Laura da Costa. Alimentos ultraprocesados e perfil nutricional da dieta no Brasil. *Revista Saúde Pública* 2015; 49:38.
- MOONEY, Pat; Grupo ETC. La insostenible Agricultura 4.0 Digitalización y poder corporativo en la cadena alimentaria. Rosa-Luxemburg-Stiftung. Eylül 2019. Bu adresten erişilebilir: https://www.etcgroup.org/sites/www.etcgroup.org/files/files/la_insostenible_agricultura_4.0_%20web26oct.pdf%20

RITIMO; AITEC; CITEGO. Take Back the Land! The Social Function of Land and Housing, Resistances and Alternatives. Collection Passerelle, 10 Mart 2014. Bu adresten erişilebilir: www.coredem.info/rubrique45.html

TRANSNATIONAL INSTITUTE. Just Transition: How environmental justice organisations and trade unions are coming together for social and environmental transformations. Şubat 2020. Bu adresten erişilebilir: <https://www.tni.org/en/justtransition>

App'lar ve Botlar Arasında: Dijital Ekonomide Çalışan Kadınların Karşılaştığı Riskler Neler?

Marianna Fernandes

Son on yılda ürün ve hizmet üretme biçimlerindeki değişim o kadar büyüdü ki bu dönem “Dördüncü Sanayi Devrimi” veya “Devrim 4.0” olarak adlandırıldı (Scasserra 2019). Bu kavram; dijitalleşme, otomasyon ve yapay zekânın ekonomi, toplum ve çalışma hayatı üzerindeki etkisini adlandırmak için sıklıkla kullanılıyor.

Yakın gelecekte tam otomasyona geçileceğine² ve mesleklerin yok olacağına dair bazı tahminler yapılıyor. Tarih bize bu endişenin günümüze mahsus olmadığını, aksine insan emeği, sermaye ve makineler arasındaki ilişkide büyük değişikliklerin yaşandığı dönemlere özgü olduğunu gösteriyor. Fakat toplumsal dışlanmanın, özel aktörlerin rantçı tutumunun ve finansallaşmanın damgasını vurduğu günümüzün küresel bağlamında bu endişe artmaktadır (Dosi ve Virgillito 2019).

Bu yüzden işlerin tamamen ortadan kalktığı bir senaryo olası olmasa da yeni teknolojilerin günlük yaşamımızı ve iş hayatını

¹ *App*, mobil cihazlarda kullanılan ve birden fazla görev türünün yürütülmesine izin veren bir bilgisayar uygulaması olan mobil aplikasyonun kısaltmasıdır. Bot, robotun kısaltması veya insan eylemlerini tekrar tekrar simüle eden bir yazılım uygulamasıdır. Pek çok bot türü vardır ve bazıları sistemlere zarar verebilir.

² Otomasyon ne doğrusal ilerleyen ne de basit denilebilecek bir süreçtir. Dahası küçük bir ulusötesi şirketler grubunun altından kalkamayacağı maliyetler gerektirebilir. Detaylı bilgi için bkz. Figueroa, 2019.

birçok açıdan değiştireceğini hatta değiştirmekte olduğunu kabul etmemiz gerekiyor (Figueroa 2019). Bu makale, bu değişiklikleri kadınların deneyimleri ışığında tartışmayı amaçlamaktadır. Yaşadığımız anı karakterize ederek ve platformlaşma, veri odaklı yapay zekâ ve finansallaşma arasındaki ilişkiyi tartışarak başlıyoruz. Sonra platformlarda çalışma deneyiminden ve bu deneyimin nasıl sermaye, emek ve yaşam ilişkisinin yeniden düzenlenmesine işaret ettiğinden bahsedeceğiz. Son olarak dijital ekonomiyle ilişkili mücadelelerin gündemini oluşturmak amacıyla bazı temel unsurlara değineceğiz.

Dijital Ekonomiye Bağlamında İncelemek

Dijital teknolojilerin ortaya çıkışı ve yaygınlaşması nedeniyle ekonomik ilişkiler ve faaliyetler yeniden organize ediliyor. Dijital teknolojilerin mümkün kıldığı bu küresel ekonomik faaliyetler ve işlemler ağını adlandırmak için “dijital ekonomi” terimi kullanılmaktadır (Gurumurthy, Chami ve Billorou 2018).

Ekonominin dijitalleşmesi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) gelişmesi (internet ve akıllı telefonların ortaya çıkışı gibi) ve ardından yaygınlaşması sürecine dayanır. 2000’lerin başlarında güç kazanıp 2010 itibarıyla sıçrayışa geçen bu sürece sektördeki bellibaşlı ulusötesi şirketlerin ekonomik gücünün artması eşlik ediyor³: Alphabet (Google), Amazon, Apple, Facebook ve Microsoft (Purkayastha 2019).

Ekonominin dijitalleşmesi çerçevesinde ekonomik ilişki ve faaliyetlerin yeniden örgütlenmesinde veri odaklı yapay zekâ önemli bir itici güçtür⁴ (Gurumurthy, Chami ve Billorou 2018). Teknolojik gelişme, çip teknolojisinin yayılması ve yazılımın ilerlemesi

³ Bilgi ve iletişim teknolojileri alanlarında faaliyet gösteren beş büyük ulusötesi şirket, 2017 yılında piyasa değeri açısından dünyanın en büyük altı şirketi arasında yer aldı (Purkayastha 2019).

⁴ Veri, dijital bir formata dönüştürülen ve bu sayede bilgisayar tarafından okunup birkaç dakika içinde dünyaya aktarılabilen bilgidir (Figueroa 2019).

sayesinde bilgisayarlar artık veriyi çok hızlı analiz edip eskiden mümkün olmayan birçok olguyu ölçebilmektedir (verileştirme) (Figuroa 2019).

Böylece büyük şirketler çalışma modellerini veri birikimini esas alacak şekilde uyarladıkları için olabildiğince veri toplama, bir zorunluluk ve sürekli tekrarlayan bir pratik haline gelmiştir (Sadowski 2019). Dünyada toplanan, depolanan ve analiz edilen bütün verilerin %80'ini Alphabet (Google), Amazon, Apple, Facebook ve Microsoft birlikte kontrol eder (Figuroa 2019). Bu da veri biriktirmenin küresel politik ekonomi için esas teşkil ettiği günümüz bağlamında bu şirketlere büyük bir güç kazandırır (Sadowski 2019).

İnternetin popülerleşmesi⁵ ve dijital ortamlar aracılığıyla her defasında daha çok ekonomik işlemin gerçekleşmesi, platform modelinin yaygınlaşmasına ve dinamiklerinin veri birikimine bağlı hale gelmesine yol açmıştır (Gurumurthy ve Chami 2020). Platformlar, (üreticiler, tedarikçiler, reklamcılar, işçiler, tüketiciler ve hatta dönütler gibi) çeşitli bağlantı noktaları arasında etkileşime olanak tanıyıp aracılık eden dijital bir süreç olarak çalışma hayatını ve ekonomik faaliyetleri yeniden örgütler. Küresel ekonomi, üretim ve yeniden üretim ilişkilerini küresel olarak yeniden yapılandırarak dijitalleştirir ve platformlaştırır (veya dedikleri gibi “überleştirir”) (Gurumurthy, Chami ve Billorou 2018).

Mevcut bağlam aynı zamanda büyük bir finansallaşma ile kuşatıldı. Yani sermayenin perspektifine göre ekonomik faaliyetlerin sermaye piyasasına entegrasyonu, mal ve hizmetlerin maddi üretiminden daha önemlidir (a.g.e).

Finans sektörü ile dijital teknoloji sektörü arasında bir evlilikten bahsediliyor. Büyük ulusötesi BİT şirketleri, ticaretini yaptıkları ürünlerin değeri ve fiyatından tamamen kopuk bir piyasa

⁵ 2018'den beri dünya nüfusunun çoğunluğu internete erişebiliyor (Graham 2018). Küresel Kuzey ve Küresel Güney arasındaki eşitsizlikler devam etse de günümüzde Küresel Güney nüfusunun önemli bir oranı internet erişimine sahiptir (Straumann 2017).

değerine sahiptir (Dosi ve Virgillito 2019, 601). Üstelik büyük bankalarla bu şirketlerin çalışma yöntemindeki çarpıcı benzerlikler not edilebilir ve bu durum gelecek ekonomik krize ulusötesi teknoloji şirketlerinin neden olabileceği iddiasının öne sürülmesine yol açmıştır (Feroohar 2019).

Bankalar yüz milyar doları aşan fonlarla ve genellikle ABD, Çin, Suudi Arabistan gibi ülkelerle bağlantılı platform şirketlerine yatırım yapmaktadır (Morozov 2018). Fakat büyük teknoloji şirketleri de finansallaşmış durumdadır: Amazon, Alphabet, Apple ve Facebook büyük yatırım bankalarının çoğundan daha fazla finansal varlığı kontrol etmektedir (Dosi ve Virgillito 2019).

Bu anlamda finans ve teknoloji arasındaki sınırlar giderek silinmektedir. Bugün dünyadaki toplam yasal paranın yaklaşık %90'ı dijital bilgi formunda dolaşüyor ve bankalar günlük işlemlerinde biyometri gibi teknolojileri giderek daha fazla kullanıyorlar (Rabosto ve Zukerfeld 2017).

Bütün bunlar; ekonomi, toplum, çalışma hayatı ve dijital alan arasındaki ilişkiyi belirleme gücü artan platformların önemli bir ekonomik aktör olarak konsolidasyonuna işaret etmektedir. O halde dijital, küresel kapitalizmin çağdaş yeniden örgütlenmesinin bir aşaması olarak sunuluyor. Ve bu sürecin sonuçlarını tam anlamıyla ölçmek ya da kavramak mümkün olmasa da hayatın çeşitli alanlarında etkisi çoktan hissedilmeye başlandı.

Platformlarda Çalışmak

Tarih 8 Mayıs 2019. Dijital platform şirketi Uber'in ilk halka arzından (yani hisselerini sermaye pazarında ilk kez satışa çıkarmasından) iki gün önce Uber ve diğer ulaşım uygulamalarının sürücüleri, ABD'nin New York kentinde küresel sermayenin en önemli simgelerinden Wall Street boğasının önünde protesto yapıyordu.

Afişlerde yöneticiler milyonlar kazanırken sürücülerin yaşadıkları yoksulluk koşullarına duydukları öfkenin yanı sıra şirketlerin yetersiz ödeme yapması ve gücünü kötüye kullanması gibi prekar çalışma koşullarına ilişkin iddialar yazıyordu. New York'taki bu protestolar dünyanın çeşitli şehirlerinin sokaklarına yayılarak aplikasyon sürücülerinin ilk uluslararası grevi olarak adlandırılacaktı (Kollewe 2019).

Sektörün örgütlenmesi henüz başlangıç aşamasında olmasına rağmen bu grevin anlamı, dijital bağlamdaki emeğin maddeselliğinin merkezi konumda olduğunu ve finansallaşmanın merkezi önemde olduğu bu alanda sermaye ile emek çatışmasının sürdürdüğünü göstermesidir (Abilio 2019a). Platformlarda çalışma deneyimlerini, bu maddesellik ışığında ve işçilerin algoritmanın kalbi olduğunu (Casilli 2017) unutmadan incelemeliyiz.

Dijital platformlarda çalışma hâlâ çok az tartışılıyor. Az sayıda mevcut araştırma, bu alanın nispeten küçük bir olgu olduğunu fakat dijital teknolojinin, ekonominin giderek daha fazla sektörüne nüfuz etmesi nedeniyle önümüzdeki yıllarda büyüme eğiliminde olduğunu gösteriyor (ILO 2018). 2025 yılında küresel ekonomik faaliyetlerin yaklaşık %30'una platform şirketlerin aracılık edeceği tahmin edilmektedir. Bu ise reel ekonominin ve aynı zamanda çalışma ilişkilerinin platformlaşma eğiliminde olduğuna işaret ediyor (Gurumurthy ve Chami 2020). Kenya gibi ülkeler, özellikle gençlerin dijital alanda çalışmasına önyak olma amacı güden ulusal politikalara sahiptir (Hunt v.d. 2019). Bu nedenle kadınların platform işçiliği deneyimlerini esas alan feminist bir analiz önem kazanmaktadır.

Genellikle iki tarz platform çalışması arasında ayrıma gidilir. *İşbirliğine dayalı çevrimiçi çalışma* (İngilizce karşılığı “*crowd-work*”) ve *aplikasyonlar aracılığıyla talebe dayalı çalışma* (İngilizce karşılığı “*work on demand via apps*”) (De Stefano 2016). İlerleyen bölümlerde bu iki modelin bağlantılarından bahsedilecektir fakat burada platformlaşma ve veri odaklı yapay zekâ ile

hangi iş alanlarının yeni oluşturulduğunu veya dönüştürüldüğünü anlayabilmek için aralarındaki ayırmadan da bahsetmemiz gerekir.

İşbirliğine Dayalı Çevrimiçi Çalışma ve Mikroçalışma

İşbirliğine dayalı çevrimiçi çalışma (crowdwork); genelde müşterilerinden uzak yerlerde bulunan insanların katıldığı, görevleri parçalar halinde organize etme yöntemidir (De Stefano 2016). Bu genelde farklı ülkelerde yaşayan işçileri ve müşterileri birbirine bağlayan platformlar aracılığıyla gerçekleşir.

Söz konusu iş türleri, web sitesi geliştirmekten bir ürünün görsel kimliğini oluşturmaya kadar geniş bir yelpazeyi kapsar. Bununla birlikte işbirliğine dayalı çevrimiçi çalışma; tekrara dayalı, yapay zekânın ötesinde bir muhakeme yeteneği gerektiren, fazlasıyla parçalı, tekdüze ve mükerrer aktivitelerden oluşur (De Stefano 2016; Irani 2015). Bunlara mikro işler ya da mikro çalışma deniyor.

Anket doldurma, fotoğraf etiketleme, görüntü tanımlama, kaydetme ve yazıya dönüştürme; sosyal medya içeriği düzenleme (görsel içerik dâhil), veri toplama ve işleme, ses ve videoyu yazıya dökme, çeviriler yapma (Berg et al. 2018), hatta kamuya mal olmuş kişilerin videolarını paylaşma, beğenme ve tanıtımını yapma... (Casilli 2017). Dijital mikro çalışma dünyası oldukça geniş olsa da hakkında pek az şey biliniyor. “Görünmeyen” görevlerden oluşur fakat bugün bildiğimiz kadarıyla internet olmadan var olmaz. Ortak noktaları insan ögesinin vazgeçilmez olmasıdır. Fakat yine de bunlara “yapay yapay zekâ” deniyor!

Find all advertisers in this list, if any	1,188	\$0.02	16h ago	Preview	Accept & Work
Select images that match the description. (WARNING: This HIT may contain adult ...	1,171	\$0.02	13h ago	Preview	Quality
Select images that match the given description. (WARNING: This HIT may contain ...	1,104	\$0.02	16h ago	Preview	Quality
SMARTPHONE REQUIRED - Search Preferences	1,087	\$0.35	4d ago	Preview	Quality

Resim 1: Bir mikro çalışma platformunun kullanıcı arayüzü. Görselin görevleri şunlardır: metinde reklam bulmak, önceden tanımlanmış bir tanıma uyaran resimleri seçmek, akıllı telefonlarda kullanım tercihlerini incelemek. İlk görevler için ödeme görev başına 2 sent, son görev için ise 35 senttir.

Bu tür işleri yapan kadın ve erkeklerin profilinin yanı sıra işlerin kapsamı, sayısı ve coğrafi dizilimi de bilinmiyor. Dünyada mikro işleri yapan 100 milyon kişi olduğu tahmin edilmektedir (Casilli 2017).

2015 ve 2017 yıllarında 75 farklı ülkeden İngilizce konuşan beş büyük mikro iş platformu şirketinde (Amazon Mechanical Turk⁶; Crowdflower; Clickworker; Microworkers⁷ ve Prolific) çalışan yaklaşık 3500 kişiyle yapılan anketler açığa çıkardı ki ABD, Hindistan, Brezilya, Endonezya, Nijerya, Venezuela, Birleşik Krallık, Sırbistan, Bosna-Hersek ve Ukrayna gibi ülkelerde bu, işçilerin güçlü bir şekilde temsil edildiği ağırlıklı kentsel veya yarı kentsel bir olgudur (Berg ve ark. 2018).

Ruanda, Tanzanya, Kenya, Mozambik, Gana, Nijerya ve Güney Afrika'da mikro işlerde çalışma üzerine yapılan bir anket, bu ülkelerde internet kullanan kişilerin ortalama %2'sinin mikro işler yaptığını ortaya koydu (Onkokame, Schoentgen, Gillwald 2018).

Aktif çalışanların baskın olduğu coğrafi konum, platform şirkete göre değişmekle birlikte ABD'li ve Hindistanlı çalışanlar dili İngilizce olan uluslararası operasyonlara sahip platform şirketlerde güçlü bir varlık göstermektedir. Bu platformlarda gençlerin kayda değer katılımı ve bu katılımında kadınlarla erkeklerin eşitsiz temsili

⁶ Amazon'un 2005 yılında kurduğu Mechanical Turk platformu, mikro-işler için kurulan ilk işbirliğine dayalı çevrimiçi çalışma platformlarından biridir. Adını, 18. yüzyılda icat edilen, satranç oynayan bir robot olduğuna inanılsa da aslında işlemlerini içeride gizlenen bir insan aracılığıyla gerçekleştiren ve Türk adı verilen bir buluştan almıştır. Aslında Amazon Mechanical Turk tam olarak bilgisayarların (veya yapay zekânın) insan emeği gerektiren incelikleri kavrayamayacağı, bu sebep ile bazı görevleri gerçekleştiremeyeceği anlaşıldığı için yaratılmıştı. Bu görevlere İnsan Zekâsı İşleri ismi verilmektedir (HIT, Human Intelligence Tasks). Kısacası Amazon Mechanical Turk platformu, kişilerin / şirketlerin / kurumların (Türkçe talep edenler, İngilizce requesters olarak adlandırılır) insan zekâsı işlerinin başka kişiler tarafından yürütülmesini talep etmelerini mümkün kılar, ödemeler ise genellikle ABD doları, Hindistan rupisi ve hatta Amazon platformunda kullanılabilen hediye kartları ile yapılır (Silberman, Irani ve Ross 2010).

⁷ Bunlar, 2015 yılında en çok çalışanı olan dört kitle çalışması (crowdwork) platformu şirkettir. Crowdsourc, sekiz milyon; CrowdFlower, beş milyon; Clickworker, 700 bin; ve Amazon Mechanical Turk, 500 bin (De Stefano 2016).

söz konusudur. Çoğu durumda iş gücünün çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır ancak bu durum yaş aralığı ve coğrafi konuma göre değişebilir (Berg et al. 2018). Örneğin Kenya, Gana, Nijerya ve Tanzanya gibi ülkelerde mikro iş yapan kadınların sayısı erkeklerden daha fazladır (Onkokame, Schoentgen ve Gillwald 2018).

Üstelik iş birliğine dayalı çevrimiçi çalışma, ağırlıklı olarak kentsel bir olgu kabul edilse de Orta Afrika'nın kırsal bölgelerinde kayıtlı “yapay zekâ” ofisleri (veya yerleşkeleri) bulunmaktadır. Bu yerlerdeki kadın ve erkek işçiler; işlerinin amacının ne olduğu, son müşterilerin kim olduğu ve ürettikleri bilgilerin nasıl kullanılacağı hakkında en ufak bir bilgi sahibi olmadan her gün saatlerce tekrarlayan ve tekdüze mikro işler yapıyorlar. Örneğin, yaptıkları işin yeni nesil otonom (sürücüsüz) araçları eğitmek için kullanıldığını bilmiyorlar (Graham 2018).

Dijitalleşme, otomasyon ve yapay zekânın gelişmesiyle birlikte Küresel Güney ülkelerindeki kadın ve erkeklerin iş güvencesi olmadan ve yereldeki asgari ücretin altında ücretler karşılığında çalıştığı bu tür yapay zekâ ofislerinin çoğalması olasıdır.

Yirmi yıl önce Terranova (2000), dijital çalışma konusunda duyulan heyecan karşısında uyarılmış ve dijital çalışmanın sömürüye dayalı doğasını ve devamlılığını terhaneler ile (İngilizce *sweatshop*) sağladığını vurgulamıştı. Bu dönemde bile America Online (Ibid.) gibi ABD merkezli iletişim ve enformasyon şirketlerinde çalışan binlerce “gönüllünün” korkunç çalışma koşullarına gönderme yapmak için dijital çalışmadan “7/24 elektronik terhaneler” olarak bahsediliyordu. Bu insanlar, şu anda iş birliğine dayalı çevrimiçi çalışma adını verdiğimiz işlere ve özellikle mikro işlere çok benzer işler yapıyorlardı.

Aynı zamanda dış kaynak kullanımı pratiği ve bunun uluslararası iş bölümü ile bağlantısının yeni olmadığını belirtmek de oldukça önemlidir. Dış kaynak kullanımı -veya dışarıdan tedarik

(*İngilizce outsourcing*)- ve açık deniz üretimi -veya coğrafi transfer (*İngilizce offshoring*)-, Küresel Kuzey ülkelerinden şirketlerin üretimin bazı parçalarını Küresel Güneydeki yerlere taşıdığı uygulamalar tarihin başka dönemlerinde de görülmüştür. Bu tür uygulamalar 70’lerde imalat sektöründe, 90’larda ise bilişim teknolojisi (BT) hizmetleri sektöründe oldukça yaygındı (Graham 2018).

Ancak bugün yaşadığımız olgu, daha önceki dış kaynak kullanımını deneyimlerinin devamının ötesinde daha farklı özelliklere de sahiptir. İnternetin gelişmesi, iş gücünün esnekliğini artırmaya yönelik girişimlere ideolojik ve maddi bir temel sağladı (Terranova 2000).

Üstelik çoğu mesleğin bilgisayar ortamına taşınıp dijitalleşmiş olması, yeni bir çalışma standardına katkıda bulunmaktadır (Graham 2018). Bu da iş gücünün metalaşma olasılığını, sözleşmenin kişiye değil bir tıklamaya veya işe dayalı yapılmasının mümkün olduğu günümüzün imkânları oranında artırır⁸.

Bunun ne anlama geldiğinin belki de en doğru açıklaması, önde gelen iş birliğine dayalı çevrimiçi çalışma platformu şirketlerinden biri olan Crowdfower’ın kurucusunun iyi bilinen ifadelerinde mevcuttur:

İnternetten önce insanları on dakika boyunca çalışıp ardından işten çıkmaya ikna etmek oldukça zordu. Ancak bugün bu tür insanlar bulup asgari miktarda para ödemek ve artık ihtiyaç kalmadığında onlardan kurtulmak mümkün (Lucas Biewald, Marvit 2014).

Ayrıca artan bağlantı altyapısı (Straumann 2017), dış kaynak kullanımı projeleri için olası hedefler listesine daha fazla bölgenin eklenmesini mümkün kılmaktadır. Uygulamada ise iş birliğine

⁸ Aslında sıfır saat sözleşmeleri zaten mevcut. (Abilio 2017). Örneğin Birleşik Krallık’ta nüfusun yüzde 3’ü (483 bini kadın olmak üzere 896 bin kişi), artık işçi değil “iş ortağı” statüsü veren bu tür bir sözleşmede (2019 Ulusal İstatistik Ofisi) yer alıyor. Bu sözleşme, şirketlerin indirgenmiş maliyetler karşılığında ve ihtiyaçlar doğrultusunda iş gücü kullanmasına izin veriyor.

dayalı çevrimiçi çalışma platformu şirketleri, işin yer değiştirip insanların değiştirmedeği (Graham 2018), haftanın 7 günü 24 saat mevcut iş gücü bulunduran küresel bir iş gücü piyasası oluşturur.

Son olarak belki de bu durumun bir sonucu olarak işlerin giderek daha az işe benzediği gözlemlenmektedir. Abilio, bu olguyu iş gücü yükünün (gereğine uygun şekilde örgütlü ve kazançlı) kaybı olarak adlandırır. Bir başka deyişle,

Birçok işçi; boş zaman, yaratıcılık, tüketim ve ayrıca ek gelir arasında değişebilen faaliyetlerde toplumsal olarak kurumsallaşmış çalışma biçimleri olmadan emek harcar. Bu somut bir çalışma biçiminin olmaması durumu, emek harcanmasına karşın bir faaliyetin tam esnekliğe ve şekillendirilebilirliğe sahip olması anlamına gelir (Abilio 2017, 8).

Bu kayıp aynı zamanda şirketlerin birkaç e-posta ve tıklama ile bir işin yerini değiştirme, çalışanlarını eğitime veya yerel vergileri ödeme sorumluluğundan kurtulma imkânlarıyla da ilgilidir (Graham 2018).

Mikro İş Platformlarında Çalışma Deneyimleri

Mikro iş platformu şirketlerinde çalışan kadınların deneyimleri, yukarıda bahsedilen eğilimlerin varlığını kanıtıyor. Az sayıda yapılan anket, bu tür işlerin hayatlarıyla olan ilişkisine dair bazı önemli konuları açıklığa kavuşturmaktadır⁹.

Dijital platformlarda çalışma nedenleri ile ilgili olarak birçoğu; aile için ek gelir elde etme, eğitimlerini finanse etmek için kaynak oluşturma veya seyahat etmek zorunda kalmadan evden çalışmayı kolaylaştıran bir tür sağlık sorunu veya fiziksel engelle sahip olma ihtiyacı gibi nedenlerden bahsetmektedir (Wallace 2018). Bunlara önceki işlerini kaybeden ve henüz kalıcı bir iş bulamayanları da ekleyebiliriz.

⁹ Bu bölüm, Berg ve diğerleri (2018) tarafından yapılan araştırmaya dayanmaktadır. Mikro işlerde çalışma koşulları ile ilgili varılan sonuçlar, aksi belirtilmedikçe bu araştırmaya dayanıyor.

Ayrıca çarpıcı olan şey ise birçok kadının evden çalışırken aynı zamanda başka insanlar için de bakım işleri yapmasıdır. Amazon'un Mechanical Turk şirketinde çalışan Hintli bir işçi şöyle diyor:

Ben ev kadınıyım ve yemek yapmak ve çocuklarıma bakmak gibi yapmam gereken çok işim var. Boş zamanlarımda biraz bana para kazandıracak bir şey üzerinde çalışmak istiyorum. Bu nedenle dijital platformlarda çalışmayı tercih ettim çünkü burada hiçbir yatırım yapmak gerekmiyor... (Berg ve ark. 2018, 74).

Mikro işler ve iş birliğine dayalı çevrimiçi çalışmadan genellikle “emeğin geleceği” olarak bahsedilse de görünen o ki aşırı prekarlık bağlamında yapılıyor olmasıdır. Platformların “bağımsız sözleşmeli” çekmek için kullandıkları esneklik ve bağımsızlık söylemlerinin gerisinde ise platformu bu insanlar karşısında sosyal ve hukuki yükümlülüklerden kurtaran, platform-işçi ilişkisinin çalışma bağlantısını tamamen gizlemeye yönelik bir strateji vardır (Johnston ve Land-Kazlauskas 2018; De Stefano 2016; Berg ve ark. 2018). Bu durumun doğrudan sonuçlarından biri de uluslararası ölçekte faaliyet gösterenler başta olmak üzere bu platformların yerel asgari ücrete uyma zorunluluğu olmamasıdır.

Genellikle iş birliğine dayalı çevrimiçi çalışmalarda (özellikle mikro işlerde) erkek ve kadın emekçilerin ne zaman ve hangi koşullarda çalışacakları üzerinde çok az kontrol sahibi olduğu, aynı zamanda haksız muamele durumunda kullanabilecekleri çok az kaynak olduğu gözlemlenmektedir. Mesela yaptıkları işlerin karşılığını alamamaları sıklıkla rastlanan bir durumdur.

CrowdFlower platform şirketinden bir Sırp işçi durumu şöyle ifade ediyor: “Bazen işçilerin pek fazla hakkı olmadığını düşünüyorum. İşçiler korumadan yararlınsa bile çok az, çünkü her şey

işverenlerin çıkarlarını korumak üzere düzenlenmiştir” (Berg ve diğerleri 2018, 63).

Ayrıca çoğunlukla daha az ödenen işleri yapan Küresel Kuzey ve Güney ülkelerinden kadın ve erkeklerin ücretlendirilmesinde olduğu gibi kadınlarla erkeklerin ücretleri arasında da kayda değer farklılıklar görülmektedir. Microworkers platformunda çalışan Nepalli bir işçinin ifade ettiği üzere: “İş konusuna ırkçı yaklaşılmalı. İşler ülke farkı gözetmeden her yerde hakkaniyetli dağıtılmalı” (Aynı eserde S. 68).

Mikro işler sunan dijital platformlarda çalışanların çoğu, aylık gelirleri temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyen hanelerde yaşıyor. Başka yerlerde de olmakla birlikte bu duruma en çok Afrika’da rastlanıyor. Aslına bakılırsa dünyanın bütün bölgelerinde söz konusu iş güvencesizliği ile yaşayan önemli bir insan yüzdesi mevcut. Ayrıca özellikle Kuzey Amerika’da mikro işler yapanların çoğu borçlu hanelerde yaşıyor.

Buna platformlarda çalışmaya ayrılan zaman ile bakım ve hatta boş zaman gibi diğer işler ve faaliyetlere ayrılan zamanı dengelemede sık sık zorluk yaşanması da eklenebilir. Görevlerin veya iş tekliflerinin düzenli yayınlanmaması gerçeği de plan yapmayı zorlaştırmaktadır. İş aramayla geçen onca zaman, karşılığı ödenmeyen süredir. Ülkeler arasındaki saat dilimi farklılıklarıyla beraber sürekli iş arayışı, birçok insanın gece 10 ile sabah 5 arası vardiya gibi atipik çalışma saatlerine uymak zorunda kalması anlamına geliyor.

Bu nedenle iş birliğine dayalı çevrimiçi çalışma platformlarının sunduğu çalışma trendleri işçilerin aleyhindedir. Benzer şekilde ileride değineceğimiz gibi iş birliğine dayalı çevrimiçi çalışmanın ötesine geçerek diğer sektörlerde de yaşanabilecek bir esneklik dalgasının temel yönlerini barındırmaktadır (Abílio 2017).

Aplikasyonlar Aracılığıyla Talebe Dayalı Çalışma

Aplikasyonlar aracılığıyla talebe dayalı çalışma; genellikle aplikasyonlar (apps) aracılığıyla çevrimiçi olarak talep edilen ancak yerel olarak veya coğrafi olarak sınırlandırılmış bir alanda fiziksel olarak yerine getirilen işler, faaliyetler veya hizmetlere atıfta bulunan bir modeldir. (De Stefano 2016). Bu kategoriye emekçiler ile hizmetlerini talep eden tüketiciler arasında aplikasyonlar aracılığıyla doğrudan etkileşim gerektiren bütün işler dâhildir; araba teslimatı, nakliye, bakım ve ev işleri bu alanda en sık görülen örnekler arasındadır.

İş birliğine dayalı çevrimiçi çalışmada da olduğu gibi aplikasyonlar aracılığıyla talebe dayalı çalışmanın büyüklüğü ve kapsamının yanı sıra boyutu, kompozisyonu ve coğrafi dağılımı üzerine hâlâ yeterli miktarda nitel ve nicel veri mevcut değildir. Paylaştıkları az miktardaki bilgi ile platform şirketlerinin anlatıları ağır basmaktadır.

Günümüzde platform şirketlerinin aracılık edebildiği işlerin çoğu, aplikasyonlardan önce zaten vardı. Bu nedenle her çevrimdışı sektörün birçok özelliği çevrimiçi olarak yeniden üretilebilir. O halde bu aplikasyonların irksal, etnik ya da toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi mevcut eşitsizlikleri nasıl daha da derinleştirdiğini anlamak gerekir.

Aslında “talebe dayalı” sektörlerin ve işlerin sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri doğrultusunda tarihsel olarak oluşturulup örgütlendiğini dikkate almak önemlidir (Doorn 2017). Aynı zamanda Abílio'nun (2019b) Brezilya'nın Sao Paulo kentindeki teslimat sektörü üzerine yaptığı çalışmada örneklendirdiği gibi bu platformların ortaya çıkışı, eşitsizliklerin günlük çalışmada ifade edilme biçimini de değiştirmektedir.

İnsanların ve Malların Taşındığı Platformlarda Çalışma Deneyimleri¹⁰

Bazı yerlerde “uberizasyon” kelimesi, emeğin prekarizasyonu ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bu kelime, on yıl önce ABD Kaliforniya’da kurulan ve profesyonel olmayan çok sayıda maaşlı sürücüyü taksi ücretlerine göre daha indirimli seyahat etmek isteyen çok sayıda kullanıcıya bağlayan platform şirketi “Uber”den gelmektedir (Abílio 2017).

Uber’in üç ila dört milyon sürücüye sahip olduğu tahmin ediliyor ve 600 şehirde faaliyet gösteriyor (Sai nato 2019; Iqbal 2017). Grab, Güneydoğu Asya pazarına egemen olan araba paylaşımına yönelik bir platform şirketi ve 2,8 milyondan fazla motosikletçisi bulunuyor (Chandler 2019). 2012 yılında kurulan Çin devi Didi’nin de 1000 şehirde 31 milyon sürücüsü var (Zhang 2019).

Düzenlemeleri yetersiz olan bu platformlar, faaliyet gösterdikleri sektörleri tekelleştirmeye yönelik agresif bir strateji uygulamaktadırlar (Abílio 2019b). Aynı türden diğer applerle birlikte kentsel ulaşımına yönelik özel pazarı yeniden şekillendiriyorlar (Abílio 2017).

İnsanları taşıma hizmetinin ötesinde bu uygulamaların aynı zamanda mal taşıma gibi başka hizmetler de sunması alışılmadık bir durum değildir. Ayrıca bisiklet, motosiklet veya araba ile yalnızca malların teslimatına (İngilizce olarak “delivery”) yönelik faaliyet gösteren platform şirketleri de mevcuttur.

Bu tür işlerde erkeklerin çoğunlukta olduğu zaten bilinmektedir. Kadınların bu sektöre küresel katılımına ilişkin kesin veriler eksiktir ancak mevcut kısıtlı veriler, kadın ve erkek arasındaki oranının ülkeye göre değişebileceğini göstermektedir.

¹⁰ Aksi belirtilmedikçe bu bölüm, esas olarak gazete makalelerinden toplanan emekçilerin raporlarına dayanmaktadır.

ABD’de (Uber gibi) ulaşım aplikasyonları için çalışan kişilerin yüzde 27 ila 30’unun kadın olduğu tahmin ediliyor (Lee 2019). Didi verilerine göre (“99” platformu üzerinden faaliyet gösteren ülke) Brezilya’daki platform işgücünün yüzde 16,7’sini, Çin’dekinin yüzde 7,4’ünü, Meksika’dakinin ise yüzde 5,6’sını kadınlar oluşturuyor (Xuequan 2019).

Kadınların ulaşım platformu şirketlerindeki çalışma deneyimlerine iş ağının dışındaki hayatta halihazırda bilinen eşitsizlikler damgasını vurmaktadır. Ödeme farklılıklarının yanı sıra erkeklere ve kadınlara verilen iş yükü farklılıkları şimdiden gözlemlenmeye başlamıştır. ABD’de kadın Uber sürücülere, erkeklerden saatte ortalama yüzde 7 daha az kazanmaktadır (Dolce 2019). Buna ulaştırma aplikasyonlarında çalışan kadınların günlük yaşamlarının bir parçası haline gelen ve kendilerini koruyacak kurumsal bir mekanizma olmaksızın maruz kaldıkları taciz olayları da eklenebilir (Lee 2019).

Teslimat sektörünün “uberleşmesine” ilişkin mevcut araştırmalar, iş gücünün değersizleşmesinin bu sürece eşlik ettiğini ve sektörde artan genç katılımına da daha prekar çalışma koşulları ve daha uzun çalışma saatlerinin eşlik ettiğini göstermektedir (Abílio 2019b).

İşçilerin anlattıkları, bu platform şirketlerinde çalışan kadınların yaşamlarının ikili veya üçlü vardiyalardan oluştuğunu gösteriyor. Örneğin, Abílio tarafından yürütülen araştırmada Brezilya’nın Sao Paulo şehrinde günde yaklaşık 18 saat çalışarak hem kayıtlı hem de kayıt dışı (çevrimiçi ve çevrimdışı) istihdam edilen bir kurye kadından bahsedilmektedir (a.g.e., s. 6).

Bazen platform şirketlerinin çalışma saatlerinin esnekliği, aplikasyonlardaki çalışma saatleriyle evde bakım emeğine ayrılan saatler arasında uzlaşma sağlayabildiği gerekçesiyle kadınlara faydalı olarak sunulur. Ancak bu esnekliğe hak kayıplarının eşlik

ettiği gözlemlenir (Berg ve diğ. 2018). Ayrıca kadın işçilerin deneyimleri, bu tür bir esnekliğin bakım emeği meselesine bir çözüm önermediğini göstermektedir. Örneğin çocuklarını işe götürmek zorunda kalan ulaşım uygulamalarının kadın sürücülerinin anlamları mevcuttur (Dolce 2019).

Tek bir vaka olmamasının yanı sıra Arjantin Buenos Aires'teki PedidosYa¹¹ uygulaması için çalışan bir kadın kuryenin kızını bisikletin yanında taşıırken görüntülediği viral olan fotoğraf (Resim 2), bu platform ekonomisinin kadınlara ve topluma sunduğu bugünü ve geleceği iyi bir şekilde sentezliyor gibi görünüyor. Yani bir yandan periferde doğmuş, “uberleşmiş” ve ırksallaştırılmış yeni iş kategorileri yaratarak daha fazla insanı prekar çalışmanın küresel koşullarına dâhil ediyorlar (Abílio 2019b). Öte yandan kazançlarını garanti altına almak için bu kayıt dışı durumdan yararlanma çabasıyla zaten enformel ve eşitsizliklerle dolu işleri daha da prekarlaştırıyorlar.

Resim 2: Kızıyla birlikte teslimat yapan kadının fotoğrafı.

Bakım ve Ev İşleri Platform Şirketlerinde Çalışma Deneyimleri

Taşımacılık ve teslimat uygulamalarının görünürlüğünden çok uzakta bakım ve ev işleri hizmeti sunan platform şirketleri de vardır. İnsan ve hayvan bakımından çeşitli ev işlerine (temizlik,

¹¹ PedidosYa web sitesine göre bu platform şirket, Latin Amerika'daki 400 şehirde (Arjantin, Bolivya, Şili, Kolombiya, Panama, Paraguay, Dominik Cumhuriyeti ve Uruguay) bulunuyor.

ev bakımı); muhasebe, finans, yönetim ve ödemeye kadar hizmet sunarlar. Bu platform şirketleri zaten çeşitli ülkelerde önemli bir yer tutarlar.

2006 yılında ABD’de kurulan Care.com, sektördeki en büyük platform şirketlerinden biridir. Çok sayıda web sitesinden toplanan bilgilere göre Küresel Kuzey’deki pek çok ülkede mevcuttur¹² ve yaklaşık 35,2 milyon üyeye sahiptir.¹³ Üyelerinin 14,6 milyondan fazlası bakıcılık hizmeti, 20,6 milyonu aile hizmeti ve 1,6 milyonu müşteri şirketlere hizmet veren çalışanlar olarak bölünmüştür (Care.com 2020). Bu platform şirketi ayrıca “bakım Amazonu” (Ticona, Mateescu ve Rosenbalt 2018) olarak da bilinir. Ana hissedarlarından biri de Google/Alphabet’tir (Care.com 2016).

Şili, Meksika, Kolombiya ve Arjantin’de faaliyet gösteren platform şirketi Zolvers’in temizlik, yemek pişirme, tadilat hizmetleri sağlayan 120 bin çalışanı vardır. Çalışanlarına ücretsiz bir banka hesabı, bir kredi kartı, mikrokredi ve sağlık sigortası tekliflerine erişim imkânı sağladığı için hayır kurumu gibi sunulan bir şirkettir (Zolvers 2020).

Büyük bir bebek bakıcılığı platformu olan Sitly, kendi web sitesine göre Brezilya’da bir milyondan fazla kadın emekçisiyle 12 ülkede aktiftir¹⁴ ve iki milyardan fazla kayıtlı kullanıcısı vardır. Ev ve bakım işleri sektöründeki platform şirketlerinin ilerleyişi Asya ülkelerinde de gözlemlenmektedir. Örneğin, Hindistan’daki Bookmybai uygulamasının 50 bin kadın çalışanı bulunmaktadır. Hong Kong’da babysitter.hk; Singapur’da “Bir Dadı Bulun”; Afrika’da Güney Afrika’daki SweepSouth (çalışanlarını “süpürren yıldızlar” olarak adlandırır) ya da Nijerya’daki HelpOga gibi

¹² Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, İngiltere, Almanya, Avustralya, Yeni Zelanda, İrlanda, Belçika, Danimarka, Fransa, İspanya, Hollanda, Norveç, İsviçre, İsveç, Finlandiya, Avusturya.

¹³ Bu sayılar tartışmalıdır ve platform şirketini daha fazla çalışan çekmek amacıyla sahte müşteri profilleri oluşturmakla suçlayanlar vardır.

¹⁴ Hollanda, Brezilya, Arjantin, Meksika, Kanada, İtalya, İspanya, İsviçre, Norveç, Belçika, Danimarka, Finlandiya.

başka platform şirketleri mevcuttur. Bu platformlarla ilişkili çalışanların sayısı hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Özellikle ev veya bakım işleri sektöründe faaliyet gösteren platform şirketlerinin yanı sıra Amazon ve Ikea gibi diğer sektörlerden ulusötesi şirketler de bazı yerel bölgelerde ev hizmetleri sunmaktadır. Amazon Ev Hizmetlerinde bölümlere ayrılmış hizmet teklifleri bulmak mümkündür: bir kişiye bir vantilatörü veya tuvaleti tamir etmesi, bir pencereyi temizlemesi ve hatta evi yılbaşı ışıklarıyla dekore etmesi için ödeme yapabilirsiniz. Böylelikle parçalı iş organizasyonu, dijital mikro iş platformlarında çalışmanın ötesine geçer ve talep odaklı çalışma sağlayan platform alanlarında da gözlemlenir.

Ev ve bakım hizmetlerine adanmış uygulamaların diğer sektörlerde olduğu gibi birçok ortak yönü vardır. Kadın işçiler için yüksek ücretli ve esnek iş fırsatları olarak; ailelere de hızlı, erişilmesi kolay ve ekonomik ev hizmetleri olarak sunulurlar. Hanelere “ev işi sonrası” bir dünya fantezisi (Doorn 2017) ve işçilere çoğu zaman makul koşullarda çalışma vaatleri sunarlar.

Resim 3: ‘İhtiyacınız olan yardım türünü seçin’ platformun nasıl çalıştığı hakkında müşteriler için açıklama. “İhtiyaçlarınızı hesaplayın”, “profilleri ziyaret edin”, “iletişim kurun ve işe alın” mevcut seçeneklerdir.

Fakat işçilerin anlattıklarından¹⁵ tipik sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerin belirgin şekilde sürdürüldüğü bir sektör

¹⁵ Aksi belirtilmedikçe, sonraki birkaç paragraf, “Indeed” gibi platformların iş değerlendirme sitelerinden çevrimiçi olarak toplanan kadın işçilerin ifadelerine dayanıyordu.

olduğu anlaşılıyor. Mesela Care.com çalışanlarının platformdaki istihdamın kalitesini değerlendirdiği web sitesindeki yorumlarda gördüğümüz budur.

Aplikasyon iş bulma olanaklarını genişletmek için iyi bir araç olarak sunulmuştur ancak potansiyel müşterilere doğrudan mesaj göndermek gibi platformun bazı hizmetlerine erişim sağlamak için ödeme yapma ihtiyacı çoğu kişi tarafından eleştirilmektedir. Zorunlu özgeçmiş kontrolü ödemeleri de özellikle pahalı olabileceğinden ayrıca bir sorundur.

ABD’den bir kadın işçi, özgeçmiş kontrolleri için 100 ABD doları harcadığını ve bir süre sonra herhangi bir açıklama yapılmadan ve işi için ödenmesi gereken ödemeleri geri alamadan hesabının devre dışı bırakıldığını söyledi. Hesaplarını devre dışı bırakan veya Care.com için çalışmayı bırakmasına rağmen aylık üyelik ücreti ödemeye devam eden kişilerin de şikâyetleri söz konusudur (Dorsey 2018). Bu ve diğer deneyimler, bazı çalışanların Care.com’u etik olmayan bir uygulama olarak görmesine neden oluyor.

Dokuz yıl boyunca uygulama için çalışan bir kadının nedenini açıklayacak bir yanıt bile almadan platform şirketinden çıkarılması gibi itiraz hakkı olmayan tek taraflı fesihler, bu çalışanların yinelenen şikâyeti olarak karşımıza çıkıyor. Karşılıklı konuşmanın imkânsızlığı da süregelen bir sorundur. Çalışanlar ve şirket arasında diyaloga çok az yer verilir veya hiç verilmez. Buna ilaveten çalışanlar, Care.com’u ücretli üyeliği (premium) dayatmak için bilgileri manipüle etmekle suçluyorlar. Onlara göre şirket bunu sahte kullanıcı profilleri ve iş ilanlarıyla yapmaktadır.

Güç asimetrisi, işçiler ile müşteriler arasında da ortaya çıkmaktadır. Kadın işçilerin asılsız suçlamalara cevap verme hakkı yoktur ve iş akdinin feshi sonrasında tüm iş geçmişlerini kaybederler. Bu yüzden başka bir aplikasyonda “sıfırdan başlamak” zorunda kalırlar. Müşteriler, işçiler hakkında yorum bırakabilir

ancak işçiler bu hakka sahip değildir. Böylece çalışanın bir aileyle kötü bir deneyim yaşaması durumunda, istismarın tekrarlanmaması için başvuracak kimsesi olmadan ve bunu meslektaşlarına iletemeden yalnız bırakılır.

Aileleri değerlendirme hakkı, işçilerin temel taleplerinden biridir (Care.com 2018). İşçinin güvenliğini riske atan hileli (darbeler gibi) veya yanlış davranışlardan (örneğin fazla mesai için ödeme yapılmaması, ortalamanın altında ödemeler, görevlerin iletilmesinde netlik olmaması, son dakikada tazminat hakkı olmaksızın hizmetlerin iptal edilmesi vb.) istismara kadar gelen durumlara rastlamak istisnai bir durum değildir. Kısacası platformların ortaya çıkmasından önce zaten tekrarlanan ve var olan pratiklere artık dijital alan aracılık etmektedir.

Konuyla ilgili var olan araştırmalar, kadın işçilerin eleştirileri ile benzer sonuçlar vermektedir. Güney Afrika ve Kenya’da (platformlarla ilişkili ve ilişkisiz) ev işçileriyle yapılan bir araştırma, doğru olsa da, bazıları platformların çalışma rutinlerinin kimi yönlerini iyileştirme olanağına değinmiştir: çalışılan saatlerin kaydedilmesi olasılığı ve kapalı kapılar ardında tecrit edilmiş bir çalışma gerçekliğinde kurumsal bir figürün desteğine sahip olma gibi (Hunt et al. 2019).

Fakat kadın işçilerin karşılaştığı zorluklar bu beklentilerle ters düşmektedir. Bazı platformlar; ödemeler, sözleşme modelleri, çalışma yasalarına uyum yönergeleri için entegre edilmiş arayüzler sunsa da istihdam şartlarının kararı yine de işçi ve işverenler arasındaki sözlü veya yazılı bir anlaşma yoluyla müzakereye bağlıdır (Ticona, Mateescu ve Rosenbalt 2018). Ayrıca iş olanaklarına erişimin kendisinin metalaşmış olması, alışılmadık bir durum değildir (Hunt et al. 2019; Ticona, Mateescu, y Rosenbalt 2018).

Kadın işçilerin, ailelerinin geçimini sağlayacak kadar kazanamamaları ve bahsi geçen saat ve vardiya esnekliğinden yararlanma

imkânı olmadan uzun vardiyalarda çalışmaya zorlanmaları nadir görülen bir durum değildir. Bu nedenle başka kadınların (hatta başka çocukların) çalışan kadınların çocuklarına bakması yaygındır. Platform şirketlerinin ev işçileri, çalışabilmek için enformel bakım ağlarına bağımlıdır (Hunt et al. 2019).

Bu anlamda çevrimiçi platformların bakım krizine çözüm olduğu söyleminin, çalışan kadınların realitesine uymadığı gibi aynı zamanda aplikasyon dünyasındaki eşitsizlikleri maskeleydiği de görülmektedir¹⁶. Bakım hizmetleri ve ev işi platformları, nüfusun azınlığını oluşturan sosyoekonomik koşullarda yaşayan aileler için bir çözüm olarak ortaya çıkıyor.

Hunt ve diğerlerinin de doğruladığı gibi bugün bildiğimiz şekliyle platform çalışması, kadınların karşılaştığı kapsamlı yapısal kısıtlamaların (bakım ve ev işleri sorumluluğunun toplu hale getirilmesi ve diğer aktivitelerle işin dengelenmesi zorluğu gibi) üstesinden gelmeye katkıda bulunmamaktadır (a.g.e).

Nihayetinde ev içi emek ve talebe bağlı bakım hizmetleri platformları, kadın emekçileri göz önünde bulundurmeyen sorunlu bir bakış açısına sahiptir. Öte yandan bu tür işleri “yardım” olarak gören ve birçok feminist¹⁷ tarafından eleştirilen bu görüşü pekiştirmekle kalmayıp bu işçilerin ekonomiye ve yaşama olan asli katkılarını önemsizleştirip değersizleştirmektedirler.

Platformlaşma ve Veri: Sermaye, Yaşam ve Emek Arasındaki İlişki Yeniden Örgütleniyor

Platformlar, çeşitli sektörlere yayılarak ve bir bütün olarak çalışma hayatını etkileyerek hegemonya kurma eğiliminde olan yeni bir iş modelidir (Abílio 2017; Gurumurthy, Chami, ve Billorou

¹⁶ Daha fazla sonuç çıkarmak için isteğe bağlı hane içi emek hakkında daha ayrıntılı araştırmalara ihtiyaç vardır.

¹⁷ Bkz. Moreno (2019) ve Guimaraes and Vieira (Guimaraes ve Vieira 2020).

2018; Scasserra 2019). Bunlar; neoliberalizmle güçlü bir şekilde bağlantılı, daha eski ve kapsamlı emeği esnekleştirme sürecinin ve tarihsel olarak oluşturulmuş örgütlenme ve koruma biçimlerine yönelik saldırıların bir parçasıdır (Abílio 2017; 2019b).

Bu tarihsel perspektiften hareketle günümüz bağlamındaki farklılıkları vurgulamak önemlidir. Günümüzde platform şirketleri, pazarın işleyiş kurallarını belirler (Scasserra 2019) ve çalışma alanı içinde ve dışında önemli bir gözetim ve kontrol araçları repertuarına sahiptir: davranışları tahmin etmeye yarayan tahmin ve tespit araçları, rıza alınmaksızın biyometrik ve sağlık verilerinin toplanması, çalışanları yönetmek ve performanslarını ölçmek amacıyla uzaktan takip ve zaman ölçümü, sürekli veri toplama yoluyla oyunlaştırma ve algoritma tabanlı yönetim (Mateescu ve Nguyen 2019).

Buna somut örnek, işçiler depoda çalışırken ellerinin konumunu çok hassas bir şekilde takip etmek için Amazon'un tasarlayıp patentini aldığı ultrasonik bileklidir (Solon 2018). Amaç paketlerin sevkiyatını takip etmenin yanı sıra çalışma ortamında insanların davranışlarını planlayıp kontrol etmektir (Ciccarelli 2018). Bu anlamda Figueroa (2019), günümüzde çalışmanın iki unsurdan oluştuğunu ileri sürer: bir yanda emek sürecinin kendisi, diğer yanda ise kadın ve erkek işçilerin bu süreç ve kendileri hakkında ürettikleri veriler.

Ayrıca bu dijital gözetleme unsurları, zaten sınırı geçerek platform için aracısız çalışmaya giriyor. Örneğin bazı yerlerin umumi tuvaletlerinde temizlik hizmeti veren işçinin fotoğrafını görebileceğiniz ve tuvaleti kullananların temizlik kalitesini değerlendirebileceği tabloları bulabilirsiniz. Böylece işçileri izleme görevi Abílio'nun (2017) ifadesiyle "tüketici-gözetmene", belirli hizmetleri tüketen ve kullanan kişilere aktarılmış olur.

Fotoğraf: Singapur'da bir kamu binasının banyosunda değerlendirme panosu

Gözetim ve kontrolün bir başka boyutu ise platform şirketlerindeki işçilerin siyasi örgütlenmesini azaltma veya engelleme girişimleri ile ilgilidir. Uber'in sendika oluşumunu yasal olarak engellemeye çalıştığı örnekler mevcuttur (Gomes 2017); Foodora¹⁸ (online yemek teslim uygulaması) bisiklet sürücülerinin sendikalaşma hakkını tanımamış ve toplu pazarlık yapmayı reddetmiş, hatta hareketin liderlerini uygulamadan atarak cezalandırmıştır (Ciccarelli 2016; Abilio 2017).

Bu bağlamda Abilio (2019b); yeni kontrol, yönetim ve itaat biçimlerini kapsayan emeğin yeniden örgütlenmesinden bahsediyor. Bu örnekler, şu ya da bu platformun yönetiminin münferit veya spesifik vakalarını göstermekten ziyade bu şirketlerin çalışma mantığını ve sermaye-emek ilişkisi modelini temsil etmektedir.

¹⁸ Bugün Kanada, Finlandiya, Norveç, İsveç, Pakistan, Singapur, Malezya, Bangladeş, Tayland, Hong Kong, Tayvan, Filipinler, Bulgaristan ve Romanya'da faaliyet gösteren Berlin merkezli teslimat platform şirketi.

Yani bir çalışma ilişkisinin sorumluluklarını ve gereklerini yerine getirmeden çalışanlar ve emek süreci üzerinde kurallar, değerlendirme kriterleri, gözetim yöntemleri oluşturmaktır (Abilio 2017).

Bu süreçte veriler merkezi bir role sahiptir ve veriler üzerinde kontrol bir savaş alanı haline gelir. Platform şirketlerinin giderek daha fazla tekelleştiği bir dünyada giderek daha fazla insanın internete bağlı cihazlar (cep telefonları, bilgisayarlar, tabletler vb.) kullandığı gerçeği, platform şirketlerinin sadece pazar için değil aynı zamanda (tüketenlerin ve çalışanların süreçlerinin ve etkileşimlerinin) verileri için de rekabet ettikleri anlamına gelir.

Örneğin, Uber ve diğer ulaşım platformları; yalnızca yolculuk talep eden kişilerin verilerine değil aynı zamanda sürücülerin verilerinin yanı sıra yoğun olan tarihler ve saatler, en yaygın rotalar, hız gibi diğer verilere de erişebilirler. Care.com platformu işçilerin, hanelerin ve ayrıca çalışma süreçlerinin verilerine erişebiliyor. Uber ile yapılan tüm yolculukların ve Care.com üzerinden gerçekleştirilen tüm görevlerin toplamı, bu platform şirketlerine toplu verilere dayanan muazzam bir güç vermekte, bu da onların davranışları tahmin etmelerini hatta etkilemelerini sağlamaktadır.

Bu anlamda dijital teknolojinin ve birbirine bağlı cihazların yaşamın çeşitli alanlarına girişi, her şeyden önce büyük miktarda veri üretimi anlamına geliyor. Bu veriler, sınır tanımadan toplanıyor ve satın alınabilen bir meta yerine konuyor. Bu durumun çalışma yaşamının bile ötesinde çeşitli alanlarda çok ciddi etkileri olduğu bir gerçektir.

Bu durum, örneğin muhafazakâr politikacılarla bağlantılı özel bir veri madenciliği ve analitik şirketi olan Cambridge Analytica skandalında belirgin hale gelmiştir. Bu vesileyle milyonlarca Facebook kullanıcısının kişisel verilerinin, siyasi davranışları tahmin edebilen ve etkileyebilen yazılımlar oluşturmak için kullanıldığı ortaya çıktı (Cadwalladr ve Graham-Harrison 2018).

Donald Trump'ın 2016 yılında ABD'de göreve başlaması ve Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden çıkış zaferi gibi küresel muhafazakâr dalgayla ilintili yakın zamandaki önemli olayların, Cambridge Analytica'nın çalışmalarıyla bağlantılı olduğu tahmin ediliyor. Her iki durumda da siyasi süreçleri etkilemek ve kamuoyunu manipüle etmek için yoğun bir veri ve bot kullanımı söz konusudur (Howard, Woolley ve Calo 2018). Hepsi bu yöntemlerin Brezilya'da Jair Bolsonaro'nun 2018 yılındaki seçimleri kazanmak için yaptığı gibi muhafazakâr politikacılar tarafından kullanıldığını gösteriyor. Bu işe karışanların işçi sınıfına doğrudan saldıran kadın düşmanı siyasi projelere sahip yöneticiler olması tesadüf değildir.

Ekonominin dijitalleşmesinin ciddi sonuçları, bu sürecin yaratabileceği yeni toprak gaspı dalgaları çerçevesinde de gözlemleniyor. Dijital cihazların yaygınlaşması ve ekonominin dijital olarak yeniden düzenlenmesi, büyük ölçüde madenlerin çıkarılmasına bağlı olan bir maddi temeli talep ediyor¹⁹.

Ayrıca verilerin çıkarılması, işlenmesi ve depolanması işlevini sürdürmek için önemli miktarda elektrik enerjisi gerektiren şebekelere haftanın yedi günü 24 saat bağlı santraller gerektirir. O halde dijitalleşme ve platformlaşmanın yeni mülksüzleştirme dalgaları yaratabileceği ve Küresel Güney'de ekstraktivist sınırların ilerlemesine neden olabileceği ileri sürülebilir.

Doğanın aynı zamanda ulusötesi şirketlerin ellerinde yoğunlaşan muazzam bir veri kaynağı haline geldiği gerçeği de buna eklenebilir. Tarım sektöründeki son büyük şirket birleşmelerinin (2016'da Bayer ve Monsanto'nun birleşmesi gibi), ulusötesi şirketlerin tohumlardan toprağa hatta suya kadar çeşitli bilgileri barındıran veri setlerini kontrol etmek için kullandıkları mücadele

¹⁹ Bir akıllı telefon, rezervleri çoğunlukla Küresel Güney ülkelerinde bulunan 13'ten fazla farklı mineral içerebilir. Örneğin Bolıvy'a'daki son darbeyi, orada önemli lityum rezervlerinin olduğu gerçeğiyle ilişkilendirenler var (Sánchez 2019).

stratejileri ile alakalı olduğu tahmin ediliyor (Gurumurthy, Chami ve Billorou 2018). Tarımın verileştirilmesi ve tarımsal verinin ulusötesi şirketlerin elinde bulunması, çoğunlukla kadınlar tarafından gerçekleştirilen köylü çiftçiliği için bir tehdit oluşturuyor. Köylü çiftçiliği, halkın gıda egemenliğini güvence altına alan bir mekanizmadır. Verileştirme, şirketler tarafından organize edilen tarım pratiklerine bağımlılığın artmasına neden olabilir (a.g.e.).

Bu anlamda platformlaşma ve verileştirme, sermaye birikiminin dinamikleri ile çoğunluğun onurlu bir yaşam kurma ihtiyacına yanıt verecek çalışma ve diğer sosyoekonomik süreçlere imkân veren koşullar arasındaki çatışmalı ilişkinin yeniden örgütlenmesine dair kapsamlı bir senaryonun parçasıdır²⁰.

Sonuç

Bu makale, özellikle mikro iş platformlarında veya *on-demand* çalışma platformlarında çalışanlar olmak üzere dijital ekonominin emekçi kadınların yaşamları üzerindeki sonuçlarına odaklanarak dijital ekonomiye bir bakış sundu. Ayrıca emek ilişkilerinin ve günlük yaşamın platformlaşmasını, diğer süreçlerle özellikle finansallaştırma ve verileştirme ile ilişkilendirerek dijital ekonominin işyerinin ötesindeki etkilerini vurgulamaya çalıştık.

Hegemonik platform modelinin günümüzde emekçi kadınların karşılaştığı sorunlara ve zorluklara bir çözüm sunmadığı açıkça görülmektedir. Aksine böyle bir model, ulusötesi şirketler (teknoloji ve bilgi şirketleri, aynı zamanda madencilik ve ticari tarım şirketleri) bağlamında prekarlığı arttırıp kadınların ve halkların özerkliğini azaltmaktadır.

Bu tür karmaşık zorluklar karşısında dijital ekonomiye odaklanan ırkçılık karşıtı, sömürgecilik karşıtı ve kapitalizm karşıtı

²⁰ Feminist teorisyenlerin ve aktivistlerin Sermaye-Yaşam Çatışması dedikleri şey (Pérez Orozco 2014; Carrasco 2017).

feminist bir mücadele gündemi oluşturmak oldukça önemlidir. Günümüzde veri madenciliğini örgütleyen sömürgeciliği (Figuroa 2019) ve halkların dijital egemenliğine zarar veren serbest veri dolaşımını (IT for Change 2019) içeren serbest ticaret anlaşmalarını reddetmenin öneminin farkına varmalıyız.

Ayrıca daha fazla kadının, feminist hareketlerin ve sendikaların²¹, dijital dünyanın önemli altyapılarının (yazılım, donanım ve veri merkezleri) (Morozov ve Bria 2019) halkın kontrolüne girmesinden dayanışma ekonomisine dayalı alternatif platform mimarilerine kadar dijital dünyanın tartışmalarını ve alternatif örgütlenme pratiklerini sahiplenmesi önemlidir (IT for Change 2019).

Son olarak yapay zekânın ırkçılığı (Larson et al. 2016) ve cinsiyetçiliği (Leavy 2018) nasıl yeniden ürettiğine dair ifşalar, bizlere kârın dışında başka paradigmaları izleyen teknolojik ilerlemelerin önemine dair ipuçları sunuyor. Yaşamın mantığını merkeze almamız ve dijital teknolojinin kolaylaştırdığı bütün bu değişimlerin, feministlerin dediği gibi, bizleri yaşamaya değer bir hayata götürüp götürmediğini kendimize sormamız her zamankinden daha önemlidir. Ve ulusötesi şirketler dijital dünyada oyunun kurallarını dikte etmeye devam ettiği sürece cevabımız hep aynı kalacaktır: Hayır!

Kaynakça

- Abílio, Ludmila. 2017. “Uberização do trabalho: subsunção real da viração”. Blog da Boitempo (blog). 2017. <https://blogdaboitempo.com.br/2017/02/22/uberizacao-do-trabalho-subsuncao-real-da-viracao/>.
- . 2019a. “‘O Estado está se transformando em orientador da precarização do trabalho’. Entrevista com Ludmila Costhek Abílio”. 2019. <http://www.ihu.unisinos.br/78-noticias/590086-o-estado-esta-se-transformando-em-orientador-da-precariizacao-do-trabalho-entrevista-com-ludmila-costhek-abilio>.

²¹ Bu bağlamda önemli bir adım olan işçi verilerinin korunması ve mahremiyetine ilişkin 10 ilkeye (UNI Global 2017) bakınız

- . 2019b. “Uberização: Do empreendedorismo para o autogerenciamento subordinado”. *Psicoperspectivas* 18 (3): 11.
- Berg, Janine, Uma Rani, Marianne Furrer, Ellie Harmon, ve M Six Silberman. 2018. “Las plataformas digitales y el futuro del trabajo”. OIT.
- Cadwalladr, Carole, y Emma Graham-Harrison. 2018. “Revealed: 50 Million Facebook Profiles Harvested for Cambridge Analytica in Major Data Breach”. *The Guardian*, 17 Mart 2018, sec. News. <https://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/cambridge-analytica-facebook-influence-us-election>.
- Care.com. 2016 “Google Capital Invests in Care.com - Transaction Marks First Investment in Public Company by Google Capital -”. 2016. <https://www.care.com/press-release-google-capital-invests-in-carecom-p1186-q78109137.html>.
- . 2018. “Can We As A Caregiver Write A Review On A Family?” Care.com. 2018. <https://www.care.com/c/questions/3378/can-we-as-a-caregiver-write-a-review-on-a-fam/>.
- . 2020. “Company Overview - Care.com”. 2020. <https://www.care.com/company-overview>. 21 Bu bağlamda önemli bir adım olan emekçi verilerinin korunması ve mahremiyetine ilişkin 10 ilkeye (UNI Global 2017) bakınız.
- Carrasco, Cristina. 2017. “La economía feminista. Un recorrido a través del concepto de reproducción”. *Economiaz: Revista vasca de economía*, n o 91: 52–77.
- Casilli, Antonio. 2017. ‘Workers are the heart of the algorithm’. <https://global.ilmanifesto.it/antonio-casilli-the-consumer-is-a-producer/>.
- Chandler, Clay. 2019. “Grab vs. Go-Jek: Inside Asia’s Battle of the ‘Super Apps’”. *Fortune*. 2019. <https://fortune.com/longform/grab-gojek-super-apps/>.
- Ciccarelli, Roberto. 2016. “Foodora Delivery Workers Strike in Latest Gig Economy Flare-Up”. *Il Manifesto Global*. 2016. <https://global.ilmanifesto.it/delivery-workers-strike-in-latest-flare-up-of-gig-economy-conflict/>
- . 2018. “Amazon Invented Wristbands That Spy on Workers”. *Il Manifesto Global*. 2018. <https://global.ilmanifesto.it/amazon-invented-wristbands-that-spy-on-workers/>.
- De Stefano, Valerio. 2016. “The Rise of the ‘Just-in-Time Workforce’: On-Demand Work, Crowd Work and Labour Protection in the ‘Gig-Economy’”, *Conditions of Work and Employment Series*, , n o 71. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2682602>.
- Dolce, Julia. 2019. “A uberização do trabalho é pior pra elas”. Agência Pública (blog). 28 Mayıs 2019. <https://apublica.org/2019/05/a-uberizacao-do-trabalho-e-pior-pra-elas/>.

- Doorn, Niels van. 2017. "Platform labor: on the gendered and racialized exploitation of low-income service work in the 'on-demand' economy". *Information, Communication & Society* 20 (6): 898–914. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2017.1294194>.
- Dorsey, Edwin. 2018. "Care.Com: Multiple Deaths and Child Abuses, Fraudulent Billing, and a Harvey Weinstein Babysitter". Medium. 2018. <https://medium.com/@erdorsey2/care-com-multiple-deaths-and-child-abuses-fraudulent-billing-and-a-harvey-weinstein-babysitter-7468edb54ea0>.
- Dosi, Giovanni, y Maria Enrica Virgillito. 2019. "Whither the Evolution of the Contemporary Social Fabric? New Technologies and Old Socio-Economic Trends". *International Labour Review* 158 (4): 593–625. <https://doi.org/10.1111/ilr.12145>.
- Figuroa, Victor. 2019. "¿Hacia el fin del trabajo?" *Nueva Sociedad*, n o 279: 13. Foroohar, Rana. 2019. "How Big Tech Is Dragging Us towards the next Financial Crash". *The Guardian*, 8 Kasım 2019, sec. Business. <https://www.theguardian.com/business/2019/nov/08/how-big-tech-is-dragging-us-towards-the-next-financial-crash>.
- Gomes, Helton Simões. 2017. "Por que a Uber quer impedir motoristas de criar sindicatos nos EUA? | Tecnologia | G1", 2017. <https://g1.globo.com/tecnologia/noticia/por-que-a-uber-quer-impedir-motoristas-de-criar-sindicatos-nos-eua.ghtml>.
- Graham, Mark. 2018. "The Rise of the Planetary Labour Market – and What It Means for the Future of Work". *NS Tech (blog)*. 29 Ocak 2018. <https://tech.newstatesman.com/guest-opinion/planetary-labour-market>.
- Guimaraes, Nadya A, y Priscila Vieira. 2020. "As 'ajudas': o cuidado que não diz seu nome". *Estudos Avançados* 34 (98).
- Gurumurthy, Anita, y Nadini Chami. 2020. "The Intelligent Corporation: Data and the Digital Economy". *Longreads (blog)*. 2020. <https://longreads.tni.org/the-intelligent-corporation-data-and-the-digital-economy/>.
- Gurumurthy, Anita, Nandini Chami, y Cecilia Billorou. 2018. "Igualdad de Género en la Economía Digital". *IT for Change*. https://dawnnet.org/wp-content/uploads/2018/10/Gender-Equality-in-the-Digital-Economy_Emerging-Issues_Spanish.pdf.
- Howard, Philip N., Samuel Woolley, y Ryan Calo. 2018. "Algorithms, bots, and political communication in the US 2016 election: The challenge of automated political communication for election law and administration". *Journal of Information Technology & Politics* 15 (2): 81–93. <https://doi.org/10.1080/19331681.2018.1448735>.

- Hunt, Abigail, Emma Samman, Sherry Tapfuma, Grace Mwaura, ve Rhoda Omenya. 2019. “Women in the gig economy Paid work, care and flexibility in Kenya and South Africa”. https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/resource-documents/women_in_the_gig_economy_final_digital.pdf.
- ILO. 2018. “Job Quality in the Platform Economy”. Issue Brief 5. Technology for Social, Environmental and Economic Development. Geneva: ILO.
- Iqbal, Mansoor. 2017. “Uber Revenue and Usage Statistics (2019)”. Business of Apps. 10 Ağustos 2017. <https://www.businessofapps.com/data/uber-statistics/>.
- Irani, Lilly. 2015. “Justice for ‘Data Janitors’”. Public Books (blog). 2015. <https://www.publicbooks.org/justice-for-data-janitors/>.
- IT for Change. 2019. “Platform Planet: Development in the Intelligence Economy”. India: IT for Change.
- Johnston, Hannah, y Chris Land-Kazlauskas. 2018. “Representación, voz y negociación colectiva: la sindicalización en la economía del trabajo esporádico y por encargo”, Serie Condiciones de Trabajo y de Empleo, n o 94: 66.
- Kollewe, Julia. 2019. “Uber Drivers Strike over Pay and Conditions”. The Guardian, 8 Mayıs 2019, sec. Technology. <https://www.theguardian.com/technology/2019/may/08/uber-drivers-strike-over-pay-and-conditions>.
- Larson, Jeff, Julia Angwin, Terry Parris Jr, ve ProPublica. 2016. “Breaking the Black Box: How Machines Learn to Be Racist”. ProPublica. 2016. <https://www.propublica.org/article/breaking-the-black-box-how-machines-learn-to-be-racist>.
- Leavy, Susan. 2018. “Gender Bias in Artificial Intelligence: The Need for Diversity and Gender Theory in Machine Learning”. En . Gothenburg, Sweden. <http://dx.doi.org/10.1145/3195570.3195580>.
- Lee, Dave. 2019. “‘We Are Thrown to the Wolves’”. BBC News, 29 Ocak 2019, sec. Technology. <https://www.bbc.com/news/technology-46990533>
- Marvit, Moshe Z. 2014. “How Crowdworkers Became the Ghosts in the Digital Machine”, 5 de febrero de 2014. <https://www.thenation.com/article/how-crowdworkers-became-ghosts-digital-machine/>.
- Mateescu, Alexandra, y Ahia Nguyen. 2019. “Workplace Monitoring & Surveillance”. New York: Data & Society. https://datasociety.net/wp-content/uploads/2019/02/DS_Workplace_Monitoring_Surveillance_Explainer.pdf.
- Moreno, Renata. 2019. “Entre a família, o Estado e o mercado: mudanças e continuidades na dinâmica, distribuição e composição do trabalho doméstico e de cuidado.” Tese (Doutorado em Sociologia) – Faculdade de Filoso a, Letras e Ciências Humanas, São Paulo: Universidade de São Paulo.

- Morozov, Evgeny. 2018. "Billion-dollar debts control the future of tech industry Opinion | the Guardian". The Guardian, 2018. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/mar/11/insatiable-global-funds-control-future-of-tech-industry>.
- Morozov, Evgeny; Bria, Francesca. 2019. *A cidade inteligente. Tecnologias Urbanas e Democracia*. São Paulo: Ubu Editora.
- Office for National Statistics. 2019. "EMP17: People in employment on zero hours contracts - Office for National Statistics". 2019. <https://www.ons.gov.uk/employmentandlabourmarket/peopleinwork/employmentandemployeetypes/datasets/emp17peopleinemploymentonzerohourscontracts>.
- Onkokame, Mothobi; Schoentgen, Aude; Gillwald, Alison. 2018. "WHAT IS THE STATE OF MICROWORK IN AFRICA? A View from Seven Countries", 25.
- Pérez Orozco, Amaia. 2014. *Subversión Feminista de la Economía. Aportes para un debate sobre el conflicto capital-vida*. Madrid: Traficantes de Sueños. <https://www.traficantes.net/libros/subversi%C3%B3n-feminista-de-la-econom%C3%ADa>.
- Purkayastha, Prabir. 2019. "Global Capital, Digital Monopolies and New Forms of Enclosure". *América Latina En Movimiento*, 2019. <https://www.alainet.org/en/articulo/200958>.
- Rabosto, Andrés; Zukerfeld, Mariano. 2017. *Entre las criptomonedas y el criptocapitalismo Entrevista a Andrés Rabosto y Mariano Zukerfeld | Nueva Sociedad*. <http://www.nuso.org/articulo/entre-las-criptomonedas-y-el-criptocapitalismo/>.
- Sadowski, Jathan. 2019. "When Data Is Capital: Datafication, Accumulation, and Extraction". *Big Data & Society* 6 (1): 2053951718820549. <https://doi.org/10.1177/2053951718820549>.
- Sainato, Michael. 2019. "'I Made \$3.75 an Hour': Lyft and Uber Drivers Push to Unionize for Better Pay". The Guardian, 22 Mart 2019, sec. US news. <https://www.theguardian.com/us-news/2019/mar/22/uber-lyft-ipo-drivers-unionize-low-pay-expenses>.
- Sánchez, Augustina. 2019. "Detrás del Golpe: la industrialización del litio en Bolivia". CLACSO (blog). 15 Kasım 2019. <https://www.clacso.org/detras-del-golpe-la-industrializacion-del-litio-en-bolivia/>.
- Scasserra, Sofia. 2019. "El despotismo de los algoritmos". *Nueva Sociedad*, no. 279 (Şubat): 8.
- Silberman, M. Six; Irani, Lilly; Ross, Joel. 2010. "Ethics and Tactics of Professional Crowdsourcing". *XRDS: Crossroads, The ACM Magazine for Students* 17 (2): 39. <https://doi.org/10.1145/1869086.1869100>.

- Solon, Olivia. 2018. "Amazon Patents Wristband That Tracks Warehouse Workers' Movements". The Guardian, 1 Şubat 2018, sec. "Technology" bölümü. <https://www.theguardian.com/technology/2018/jan/31/amazon-warehouse-wristband-tracking>.
- Straumann, Ralph. 2017. "World regions' access to the internet". Geonet Project (blog). 2017. <http://geonet.oii.ox.ac.uk/blog/world-regions-access-to-the-internet/>.
- Terranova, Tiziana. 2000. "Free Labor: Producing Culture for the Digital Economy". *Social Text* 18 (2): 33–58.
- Ticona, Julia; Mateescu, Alexandra; Rosenbalt, Alex. 2018. "Beyond Disruption". New York: Data & Society. <https://datasociety.net/output/beyond-disruption/>.
- UNI Global. 2017. "10 principios para la protección y la privacidad de los datos de los trabajadores". http://www.thefutureworldofwork.org/media/35482/uni-global-union_10-principios-la-privacidad-de-los-datos-de-los-trabajadores.pdf.
- Wallace, Brett. 2018. Mechanical Turk Workers. <https://vimeo.com/324322013>.
- Xuequan, Mu. 2019. "Didi Chuxing publishes report on women rideshare drivers". Xinhua. 2019. http://www.xinhuanet.com/english/2019-03/07/c_137876616.htm.
- Zhang, Jane. 2019. "Didi Chuxing Still a Ride-Hailing Giant despite 2018 Safety Setbacks". South China Morning Post. 2019. <https://www.scmp.com/tech/start-ups/article/2181542/didi-numbers-ride-hailing-firm-covered-more-miles-2018-5-earth>.
- Zolvers. 2020. "Limpia y Repara tu Hogar con Personas de Confianza". Zolvers 2020. http://www.zolvers.com?utm_source=Facebook&utm_medium=Share&utm_campaign=home.

Şirket İktidarının Tuzakları: Mor Makyaj ve Mücadelelerin Metalaştırılması

Tica Moreno

Ulusötesi şirketlerin imajlarını, kendi kârlarını en üst düzeye çıkarmak için önyak oldukları sömürü, hak ihlalleri, kirlilik ve çevresel yıkımdan ayırıştırmak için yatırım yapmaları yeni değildir. Örneğin kazancının kaynağı gaz ve petrolün sömürsü olup çevreye karşı işlenen suçlardan sorumlu olan Shell, çevre sürdürülebilirliği projeleri finanse etmektedir¹. İngilizcede böyle bir eylem için kullanılan terim “*greenwashing*”dir ve Türkçeye şu şekilde çevrilir: *yeşil aklama*². Küresel Güney’deki kadınların emeğinin keşfinden kâr elde eden şirketlerin aynı mantığı, “toplumsal cinsiyet perspektifli” eylemlerinde sergilemesi *mor makyaj (mor aklama)* olarak adlandırılıyor. Tekstil sektöründe H&M gibi şirketlerde ya da kozmetik sektöründe Avon gibi şirketlerde mor makyajın pek çok örneğiyle karşılaşılıyor.

Bu metnin hareket noktası olarak ulusötesi şirketlerin propagandasını yaptığı “renkli” kapitalizmde asla eşitlik ve toplumsal

¹ Daha fazla bilgi için bkz: <<https://www.cartamaior.com.br/?/Editoria/Mae-Terra/Nao-caiano-greenwashing-a-Shell-ainda-e-uma-maquina-mortifera-planetar-ia/3/44701>>

² “Yeşil aklama” ya da “yeşil makyaj”, aslında sürdürülebilir olmayıp öyle olduklarını iddia eden şirketlerin yanıltıcı reklamlarına atıfta bulunan “greenwashing” teriminin çevirisidir. Bu ifade doksanlı yılların sonunda İngilizce sözlüklerinin bir parçası haline gelmiş, sonrasında ise sloganlarını çevre duyarlılığı üzerine oluşturup ne uygulamalarını ne de birikim modellerini bu yönde şekillendiren petrol ve maden gibi sektörlerdeki şirketlerin eylemlerini tanımlamak için yaygın olarak kullanılmıştır.

adalet olmayacağını iddia ediyoruz çünkü bu sistem, birikim sürecinde emeğin ve doğanın sömürsünü artırırken ırkçı ve ataerkil özünü koruyor.

Kapitalizm vahşi bir sistemdir ve ele geçirdiği yurtlarda yaşam biçimlerini yok ederek ilerler. Ortaya çıkışından itibaren hep böyle olmuştur ve bugün de böyledir. Ancak (madencilik ve petrol şirketleri, ticari tarım üretimleriyle su ve havayı kirleten fabrikaların) bu ilerleyişi, çoğunlukla bu yurtlarda ulusötesi şirketlerin faaliyetlerini durdurmayı başarabilen halk direnişiyle karşılaşır.

Demokrasilerin temelden zayıflatılması ya da doğrudan saldırılarla hedef alınmasıyla birçok ülkede güç kazanan otoriteryanizm ile sermaye şiddeti arasında bir yakınlaşma söz konusudur. Demokrasinin halk ve sendikal örgütlenmelere yönelik sürekli saldırılarla yıkıldığı; siyasete ve kolektif olana duyulan güvensizliği artırma amacıyla dezenformasyon ve medya propagandasının yürütüldüğü; kapitalist, ırkçı ve ataerkil toplumların bireyciliğinin ve neoliberal rasyonalitenin hegemonyası altında olduğu bu dönemde şirket iktidarının stratejileri üzerinde duruyoruz. Bu durum; dünyanın pek çok yerinde yıllarca neoliberalizmin dayatılmasının ardından, emeğin tarihsel olarak kadınların ve siyahı halkın deneyimlediği örüntüleri açığa çıkaracak şekilde yeniden örgütlenmesiyle, yani emeğin ve yaşamın prekarlaşmasıyla işçi sınıfının yaşadığı ağır yenilgiler sonrasında yaşanmaktadır.

Günümüzde ulusötesi şirketler; daha çok servete, siyaset ve yaşam üzerinde daha fazla kontrole sahiptir. Ulusötesi şirketler, antidemokratik ticaret ve yatırım sözleşmeleriyle ve doğrudan işledikleri hak ihlalleri karşısında cezasız kalmalarını sağlayacak bir hukuki mimari yardımıyla devletlerin kendi yasaları ve politikaları üzerindeki egemenliğini azaltan yöntemler geliştiriyorlar.³

³ Şirketler, kurumsal çıkarlarını halkların haklarının ve devletlerin egemenliğinin önüne koyarak hakimiyetlerini kurumsal olarak garantileyen birtakım serbest ticaret anlaşmaları ve anlaşmalarını teşvik etmektedir. Serbest ticaret anlaşmalarının feminist bir eleştirisi için bkz. Barreto, Carrau, Paradis (2017).

Örgütlü halk direnişini dağıtmak ve parçalamak, demokrasilere gölge düşüren otoriteryanizm ile yakınlaştıran bir şirket stratejisidir. Bu strateji, kamu ve müştereklerle ilgili tahayyüllerinin yapı-sökümü süreci ile bağlantılıdır. Bu süreç, özgürlükçü ufukların ve hatta demokratik yurttaşlık uygulamalarının yerine piyasayı koyar. Piyasa; tüketim aracılığıyla bir katılım, kapsama ve kişisel başarı arenası olarak önerilir (Fernández, 2018). Ulusötesi şirketler, bu çatışmada rol oynar ve yaşam üzerindeki kontrollerini genişletirken kendi dünya görüşünü yayan anlatılar inşa ederler.

Bugün birçok şirket girişimde gördüğümüz mor makyaj, sadece “benzerin tekrarı” olmakla kalmıyor aynı zamanda yeni unsurları ve güncellemeleri de beraberinde getiriyor. Feminist sloganların ulusötesi şirketlerin kelime dağarcığında asimile edilmesine karşı tetikte olan bizler; bu metinde, şirket stratejilerinin mücadeleleri metalaştırma süreçlerine nasıl önyak olduğunu hem de art arda gelen krizler, piyasa otoriteryanizmi ve neoliberal rasyonalite senaryosu içinde sermayenin genişleme saldırıları ile derin bir uyum halinde nasıl hareket ettiğini anlamaya çalışıyoruz.

Sermaye Çarkında Kurumsal İkiyüzlülük

Şirketlerin “kurumsal sosyal sorumluluk” dediği kavramı, bu metinde kurumsal ikiyüzlülük olarak adlandıracağız. Kurumsal ikiyüzlülük *pazarlama* stratejilerine indirgenemez; sadece o ya da bu şirketin değil şirket iktidarının stratejilerinde giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Sosyal faaliyetlerde ifade edilen “değerler” ve “ilkeler”, kendi çıkarlarına ve taleplerine uygun şekilde bizzat şirketler tarafından tanımlanır. Bu faaliyetlerin kontrol ve değerlendirme mekanizmaları, şirket içinde veya sözleşmeli şirketler aracılığıyla (Peña, 2012) yürütülür ve böylece en uygun gördükleri imajı oluşturur ve sürdürülebilirlik raporlarında sunarlar.

Bu, sermaye açısından çok kârlı bir stratejidir. “Kurumsal sosyal sorumluluğu teşvik etmek için en çok yatırım yapan şirketler,

toplumsal örgütlerden en fazla şikâyet alan şirketlerdir” ve bu strateji, “toplumsal hareketlerin ya da bizzat yurttaşların eleştirilerinin ve toplumsal çatışmanın yatıştırılmasına katkı sunar” (Peña, 2012). Vale madencilik şirketi; Brezilya’daki Brumadinho ve Mariana’daki çevre suçlarının⁴ ardından süreçten etkilenenleri dışarıda bıraktı, etkilenen bölgelerde yerel pazarı ve para dolaşımını yeniden örgütledi, bu bölgelerde gücünü korurken halkın kontrolüne tabi olmayan alçakça bir tazminat mantığıyla birlikte organize bir medya saldırısı yürüttü. Etkilenen yüzlerce kişiye herhangi bir tazminat ödenmemiş olmakla birlikte bu kişiler, Renova Vakfı (Mariana’daki mağdurların zararlarını telafi amaçlı madencilik şirketi tarafından kurulan kâr amacı gütmeyen bir kuruluş) tarafından mağdur olarak bile tanınmamıştır.

Bu şirket stratejisi, neyin kamusal neyin özel olduğuna dair bilinçli yaratılan kafa karışıklığı sürecini derinleştirerek şirketler ile toplum (devlet, sivil toplum kuruluşları ve yurttaşlar) arasındaki ilişkiyi yeniden örgütlemeye çalışıyor. Gittikçe daha fazla özel olan ve piyasa mihenk taşı haline geliyor ve şirketler kalkınmanın ve insanların refahının ana unsurları olarak sunuluyor. Neoliberal hegemonya altında devleti şirketlerin ve sermayenin hizmetine sokan politikalar; örneğin kamu malları ve hizmetlerini özelleştirmek, hakları kuralısızlaştırmak ve devletin baskıcı aygıtını genişletmek gibi artış gösteriyor. Kamu-özel birliklerinin bir yönetim aracı olarak yaygınlaşması ve doğallaşması, hakların kullanılması yerine yönetenlerin kârlılığını esas alan kamu hizmetleri mantığının tersine çevrilmesiyle sonuçlanıyor. Bugün sağlık ve içme suyu konusunda yaşanan budur. Bu şekilde şirketlerin gücü ele geçirmesi, her ülkede demokrasinin özelleştirilmesi sürecini derinleştirmektedir (Berrón; González, 2016).

⁴ Daha fazla bilgi için bkz. <https://www.brasildefato.com.br/espe-ciais/brumadinho-seis-meses-de-un-crimen-sin-reparacion> y <https://www.brasildefato.com.br/2019/02/05/atingidos-de-brumadinho-se-organizam-para-evitar-viola-coes-da-vale-em-indenizacoes>

Normalde kamusal ve demokratik olması gereken bu süreçlerin baş kahramanları olarak ulusötesi şirketlerin meşrulaştırılması, uluslararası arenada şirket iktidarının gündeminin bir parçasıdır. Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinde (SDG) özel sektörle ittifağın açıkça beyan edilmesi tesadüfi değildir. Fakat şirket iktidarı daha fazlasını istemekte ve bu uğurda çaba sarf etmektedir. Tahakküm kurma ufku, belgelerde açıkça görülmektedir ve uluslararası arenada yönetime doğrudan katılımlarını ve devletlerin karar verme gücünün daha da zayıflatılmasını savunan başka bir yönetim modelini göstermektedir⁵.

Birleşmiş Milletler gibi çok-taraflı kuruluşların şirketler tarafından ele geçirilmesi, bu sürecin çok ileri bir aşamasıdır. İklim değişikliği müzakereleri ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi gibi bazı karar alma noktalarında büyük şirketlerin lobileri, bazı ülkelerden ve dünya çapında şirketlerden etkilenen yerli halklar ve topluluklardan çok daha büyük bir güce ve etkiye sahiptir (FOEI, 2012). 1990'lardan bu yana hak ihlalleri ile tanınan şirketlere "sosyal sorumluluk rozetleri" verilmesi de dâhil olmak üzere ulusötesi şirketlere meşruiyet sağlayan mekanizmalar oluşturulmuştur. Buna İngilizce "bluwashing" yani mavi aklama deniyor ve kapitalizmin kendisini başka bir renge boyamasıdır. Hernández ve diğerlerine (2019) göre Birleşmiş Milletler tamamen ticari bir mantık benimsemeye başlamıştır.

Dünya Kadın Yürüyüşü gibi hareketlerin BM'nin performansını eleştirmesi yeni değildir. Örneğin neoliberal küreselleşmenin tırmandığı dönemde Birleşmiş Milletler'in toplumsal konferanslar dizisi, yaşamı ve doğayı yok eden bu modele "daha insancıl bir görünüm" kazandırılmasına katkıda bulunmuştur (Faria, 2005). Ya da çeşitli ülkelerde ve yurtlarda BM komutasında "barış misyonları" adı altında yapılan, cinsel şiddet de dâhil olmak üzere çeşitli

⁵ Örneğin bkz: Global Redesign Initiative (Küresel Yeniden Tasarım İnisiyatifi) teklifi (Gleckman, 2016).

şiddet türlerine başvurarak halkları ve yurtlarını kontrol altında tutmaya hizmet eden askeri müdahaleler ve gıda kültürlerini yok eden “insani yardımlar” da başka bir örnektir.

Ticaret ve yatırım anlaşmaları, şirketlere garantiler sağlanmasına ve devletlerin politikalarının şirketlerin çıkarlarına sunulmasına binlerce sayfa ayırırken⁶ orantısız şekilde halkların haklarına dair ayrılan sayfalar niyet beyanından öteye geçmez ve bunları hayata geçirecek mekanizmaları oluşturmaz (Hernández, González ve Ramiro, 2019). Şirket iktidarı, ulusötesi şirketleri işledikleri suçlardan sorumlu tutacak etkili bir mekanizma oluşturulmasını çeşitli yollarla engellemektedir. 2014 yılından bu yana şirket iktidarına son verme ve ulusötesi şirketlerin cezasızlığını sona erdirme amacıyla Küresel Kampanya içinde bir araya gelen çeşitli örgüt ve toplumsal hareketler, şirketleri hak ihlallerinden sorumlu tutan bir Bağlayıcı Antlaşma müzakerelerini de aktif olarak yürütmektedir (Brennan ve Berrón, 2019).

Ancak bu müzakere alanında bazı devletlerin ve şirket lobilerinin eylemleri, Antlaşma'nın toplumsal hareketlerin önerilerinden çok uzak bir ilk versiyonunun oluşturulmasıyla sonuçlanmıştır⁷. Ulusötesi şirketler; güçlerini sergilemekte pes etmeye niyetli değillerdi çünkü kârları emeğin sömürüsüne, toplulukları ve yaşam tarzlarını yok etme pahasına yurtlarını ele geçirmelerine bağlıydı.

Bu müzakereler çerçevesinde büyük uluslararası feminist STK'lar⁸ şirket eylemlerinin “etkilerini azaltma”⁹ ihtiyacı hakkında yaptıkları konuşmaları güncellediler. Bu söylem; kapitalist,

⁶ Serbest Ticaret Anlaşmaları, Yatırım Anlaşmaları, IMF'e bağlı krediler vb.

⁷ 2019 Küresel Kampanya açıklamasına bakınız: <<https://www.cetim.ch/declaracion-final-tras-la-5a-sesion-del-grupo-de-trabajo-sobre-las-stn/>>

⁸ Uluslararası STK'ların gittikçe büyük şirketler gibi davrandıkları görülmektedir. Çevre STK'ları-şirketlerin durumu için bkz: <https://wrm.org.es/artic-ulos-del-boletin-wrm/nuestro-punto-de-vista/mas-alla-de-los-bosques-ongs-conservacion-istas-se-transforman-en-empresas/>

⁹ Bu durumun etkileri üzerine feminist bir perspektiften bir eleştiri ve tavrı için bkz. REMTE (2015)

ırkçı ve ataerkil birikim mantığını değişmeden korurken feminist taleplerin kelime dağarcığının kullanımına izin verdiği için tuzaklarla doludur. Etkileri azaltma söylemi, girişimcilik ve mikrokredi projeleri ile birleşiyor. Bakım krizinin görünürlüğü karşısında profesyonel emeği ev içi emekle (ev işinin esnekliğiyle) uzlaştırmak üzere özelleştirilmiş çözümler (kadınlar tarafından) sunulmaktadır. Aynı zamanda bir ülkede yerli halkların yaşadığı yurtların ve yaşam biçimlerinin yok edilmesini telafi etmenin bir yolu olarak başka yerlerdeki topluluklardan kadınların projelerini finanse etmektedirler¹⁰. Açıkça görülebileceği gibi ihlaller ve birikim zihniyeti tüm hızıyla devam etmektedir.

Şiddeti ve tecavüzü azaltmak yetmez. Bunlara son vermek istiyoruz; bu ise her alanda şirket iktidarına karşı koymak, yurtları onların kontrolünden kurtarmak, piyasayı toplum için bir referans olmaktan çıkarmak için ideolojik savaş vermek ve eşitliği ve yaşamın sürdürülebilirliğini merkeze koymak demektedir.

Şirketlerin ikiyüzlülüğü yalnızca bir aksesuardan ibaret değildir. Yoksulları tüketicilere dönüştürmeye çalışırken kendi gündemini dayatma, yeni pazarlar oluşturma, işlerini büyütme ve kârı en yüksek düzeye çıkarma becerisi sayesinde şirket iktidarının özüne yaklaşır (HERNÁNDEZ ve diğerleri, 2019). Şirketler, girişimciler veya milyonerler tarafından kontrol edilen, Bill ve Melinda Gates Vakfı benzeri özel vakıflar ise bu sürecin araçlarıdır. Uyum politikalarının savunucuları arasında özel sektör hayırseverliğinin ve dini kuruluşların devletin rolünü üstelenebileceği söylemi dolmaktadır (LARSON, 2020). Ulusötesi şirketler; iş gücü maliyetlerini düşürme, sömürüyü ve yaşamın prekarlaşmasını yaygınlaştırma mantığı ile çalışırlar. Aynı zamanda vergi kaçakçılığı da şirketlerin ve girişimcilerin çalışma tarzının bir parçasıdır. Yani servetleri için vergi ödememeleri ve vergi cennetlerini kullanmaları

¹⁰ Bkz. örneğin; Miller et al (2013) detaylı olarak anlatılan Brezilya'daki Chevron girişimlerinden biri

gerçeği korkunçtur. Ve bu durum devletin kamu politikalarına yatırım yapma kapasitesini zayıflatmaktadır.

Bu şirket stratejisi, bu alanlar birbirinden ayrılamaz olduğunda, ekonomik olanla sosyal olan arasındaki ve ekonomik olanla ve politik olan arasındaki bölünmeye dayalı olarak çalışır. Neoliberal sistem, hatalı bir şekilde ekonomiyi döndüren gücün (emek değil) “sermaye özgürlüğü” olduğunu ve ekonominin (geniş anlamıyla) siyasi kararlara ve tartışmalara tabi olmaması gerektiğini düşünmekte ve bu yanılığında ısrar etmektedir. Feminizm, kadınları (ve haklarını güvenceye almayı amaçlayan politikaları) kısıntı dağıtan, kadınların yoksulluğun idarecileri rolünü güçlendiren, sosyal alana havale eden bu derin neoliberal ayrımın kökenlerini uzun zamandır sorgulamaktadır. Fakat ekonomiyi ayakta tutan bizim emeğimiz ve serveti yaratan emeğin sömürsüdür.

Eksenimiz; bu sistemin olumsuz etkilerine çare olmak değil, daha ziyade işçi sınıfı ve irksallaştırılmış halklar arasında yoksulluğu yayıp serveti bir avuç beyazın elinde toplayan sömürü dinamiğine son vermek olmalıdır. Birçok şirket, işçilerin yalnızca yüzde 10’undan daha azının kayıtlı ve büyük çoğunluğun haklarının sürekli ihlal edildiği koşullarda çalıştığı küresel üretim zincirlerinde kendisini yapılandırırken çalışılacak en iyi iş yeri olarak reklamını yapar¹¹.

Feminist ekonomistler, kapitalist sistemin kendisini ayakta tutan bu temel dayanakları -ücretsiz bakım ve ev işi, topluluk ilişkileri ve doğa- nasıl gizlediğini göstermek amacıyla buzdağı metaforunu yarattılar. Küresel üretim zincirlerinde şirket iktidarı; zaten görünmesi zor olan sömürü düzenini daha da görünmez kılarken aşırı sömürülen, ücretsiz veya en az ödenen işlerin önemli bir bölümünü gizler.

¹¹ Küresel üretim zincirleri hakkındaki analiz için bu yayında yer alan Taís Viúdes’in metnine bakınız.

Mor Makyajdan Feminizmin Metalaştırılmasına

Dünyanın çeşitli yerlerinde kadınların kendilerini politik olarak feminizmle özdeşleştirmesinin artmasıyla birlikte kadın girişimcilerin ve ulusötesi şirketlerin bireysel güçlenme ve çeşitlilik söylemlerini sloganlarına dâhil etmeleri giderek yaygınlaşan bir durumdur. Burada mor makyajı, feminizmin metalaştırılması ile ilişkilendiren üç süreçten bahsedebiliriz.

Reklamlarda “Güçlendirilmiş” Kadınlar

Hedef kitlesi kadın olan büyük ulusötesi markaların ürünlerinin reklamlarında kadınlar “güçlendirilmiş” olarak temsil ediliyor ya da daha doğrusu kadınların güçlenmesi belirli ürünlerin tüketimiyle ilişkilendiriliyor.

İyi bilinen örneklerden bazıları şunlardır: “*Bir kız gibi*” [Bir kız olarak] ifadesini kullanarak reklam kampanyalarını kızların becerileri söylemi üzerine inşa eden Always hijyenik pedleri (ulusötesi Procter & Gamble şirketine ait) ve sabun reklamlarında güzellik kalıplarının (“gerçek güzellik”) genişletilmesi çağrısı yapan Dove (Unilever’den).

Alyssa Baxter (2015), bu profile sahip reklamları analiz ettiği çalışmada ortak bir şablon belirledi. Bu şablona göre kadınlar başta kendilerini tehlike altında hissettikleri savunmasız bir konumdayken en nihayetinde kendilerini “güçlendirilmiş” bir konumda bulmaktadır. Söz konusu güçlendirme ise doğrudan bu markaların ürünlerinin tüketimiyle ilişkilendirilmektedir. Reklamlar, gücü ve güçlenmeyi güzellikle ilişkilendirmektedir. Güzellik ölçütleri, farklı kimlikleri kapsayarak çeşitlilik kazandıklarında dahi tüketime dayalı güzellik ölçütleri olarak kalmaktadır. Marka reklamı bir amaçla ilişkili olsa bile hedefleri yine de kâr elde etmektir.

Tek bir ulusötesi şirket, farklı markalara sahiptir ve bu markaların çeşitli reklamları ve söylemleri birbiriyle çelişir. Unilever;

yıllardır kimliğini “gerçek güzellik” kavramı üzerine inşa edip öz saygı, farklılık ve güçlenme söylemlerine önem veren Dove markasının sahibidir. Ve aynı zamanda Unilever, yıllardır itaatkâr kadın söylemini ve imajını güçlendiren Axe deodorant markasının da sahibidir.

Kadınların bedenleriyle ilgili rahatsızlıklarından kazanç sağlayan ilaç şirketlerini ve kozmetik şirketlerini uzun bir süredir ifşa etmekteyiz. Biyotıp, ulusötesi şirketler, erkek şovenizmi ve medikal güç el birliğiyle kadınların bedenlerini istila edip bedenleri üzerinde söz sahibi olmasını reddederken bir yandan da refah ve mutluluk yanlısamaları satmaktadır. Güçlendirme söylemi, şirketlerin aynı eski ürünlerini satmasına engel değildir. Aslında güçlendirme söylemini, eski ürünlerin yeni bir pazarlanma unsuru haline getirmektedirler.

Aynı şekilde şirketler, enstitüleri aracılığıyla (Avon, Coca-Cola ve C&A gibi) kendilerini kadın hakları ve farkındalığın destekçisi olarak sunmaktadır.

Bu şirket stratejileri, şiddetle yüzleşme gibi konuları gündeme getirmelerine veya kadınların güçlendirilmesini teşvik etmelerine rağmen bireysel davranışlarla sınırlı bir yaklaşım göstermektedir. Kadınların genelde kapitalizmin yapılarını ve özelde bu şirketlerin kârlarını korudukları sürece istedikleri her şeyi yapabileceği fikrini teşvik ediyorlar. Aynı şirketler; haklardan mahrum kadın emeğini (dış kaynak kullanımı, serbest çalışma veya ev işi ile) sömürerek, yurtları ve suyu kontrol ederek ve kadın bedeniyle ilgili yeni ihtiyaçlar ve dayatmalar yaratarak bu zemin üzerinde zenginleşiyorlar.

Rakamlarla ve Göstergelerle Kurumsal İkiyüzlülük

Büyük ulusötesi şirketlerin sürdürülebilirlik raporları, kurumsal ikiyüzlülüğün sentezini yapıyor. Aslında bunlar propagandanın bir parçası. Şirketler “misyonlarını” ve “değerlerini”, dış doğrulamaya tabi tutulmayı gerektirmeyen rakamlar ve göstergelerle

kamuoyuna ve hissedarlarına sunmaktadır. Bu raporlarda şirketler, sosyolog Silvio Matheus Santos'un (2019) haklı tanımı gibi "kendilerini överler". Santos; C&A mağazalarında çalışan kadın ve erkek emekçilerin maruz kaldığı ırk ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği deneyimlerini, "çeşitlilik" ile "kapsayıcılık" terimlerinin kullanıldığı, her zaman meritokraziye (liyakata) sıkı sıkıya bağlı kurumsal anlatısıyla karşılaştırdı. Örneğin Coca-Cola, "üretim süreçlerinde kullandığı miktarda suyu çevreye geri döndürdüğünü" belirttiği raporunda "herkes için su garantisini" girişiminin reklamını yapmaktadır¹². Bu iddia ikiyüzlülüktür, bir defa şirketin Brezilya'daki su kaynaklarını kuruttuğu ifşa edilmiştir. Hesaplamayı nasıl yaptığını (veya hangi değişkenleri dâhil ettiğini) sunmamasının yanı sıra telafi yaklaşımını da açıklamamıştır.

Avon'un raporunda ise şu ifadeler yer alır: "Değişimin elçisi olmak, engelleri yıkmak, bizimle çalışan ve ürünlerimizi alan kadınlar için fırsatlar yaratmak istiyoruz."¹³ Şirket, raporunda kadınların ekonomiye katılımını "para kazanma özgürlüğü" yönünden ele alırken anlatısına işgücü piyasasında daha fazla esneklik olması gerektiği savını dâhil etmekte, bunu da kadınların bir isteğiymiş gibi sunmaktadır. Hepsi "güzelliğin gücü" sayesinde. Rapor, "kendi işlerini kurabilen, ürünlerini kendilerine ve yaşam tarzlarına en uygun şekilde müşterilerine satan bir kadın girişimciler ağına" atıfta bulunmaktadır. Avon ürünlerinin aynı ağ sayesinde etkin bir şekilde satıldığını hatırlamakta fayda var: milyonlarca "para kazanma özgürlüğü olan kadın girişimciler" sayesinde ürünlerini, şirketin belirlediği minimum fiyatla her bir köşeye ulaştırma. Bu raporda anlatılan başarı öykülerinden biri de henüz öğrenciyken bayilik almayı başaran ve bugün "3000 kadının yönetimi altında çalıştığı" Türkiye'den bir kadının hikayesidir. Meritokrasinin güçlendirilmesi, hiyerarşileri ve eşitsizlikleri derinleştiren mantığı normalleştirmektedir.

¹² Coca-Cola Brezilya Sürdürülebilirlik Raporu, 2018.

¹³ Alıntılardaki ifadeler serbest çevirilerdir. Kaynak metin İngilizce dilindeki "The beauty of doing good. Responsible business report 2018 Updates" isimli metindir.

Bu durum, kısa süre önce Avon’u bünyesine katan Brezilya merkezli ulusötesi şirket Natura’nın raporundaki rakamlarda da açıkça görülmektedir. Tüm Latin Amerika’daki “güzellik danışmanı” denen kadınların sayısı 1 milyon 700 bini aşmış durumdadır ve daha üst hiyerarşide “liderler” denenlerin sayısı 7 bin civarındadır. Brezilya’da bu danışmanların yıllık ortalama geliri, liderlerin yıllık ortalama gelirinin yaklaşık yüzde 14’ü kadardır. Dahası, paylaşılan şirket hedefleri içerisinde danışmanların gelirinin yüzde 12, liderlerin gelirinin ise yüzde 25 oranında artırılması, böylece aralarındaki uçurumun genişlemesi yer almaktadır¹⁴.

Mor makyaj stratejisi, şirketlerin kadınlara olan “vaadini” güvenceye alma konusunda uzman “feminist danışmanlardan” faydalanmaktadır¹⁵. Feminizmin deneyimlediği önceki süreçlerle olan benzerlikler sadece bir tesadüften ibaret değildir. Sonia Alvarez’in (2014, s. 23, bizim çevirimiz) “‘insan yüzlü’ çok kültürlü neoliberalizm” dediği aşamada devletler ve uluslararası ajanslar, programlarına toplumsal cinsiyet boyutunu entegre etmek üzere profesyonel örgütleri bünyesine aldı. Geçmişte feminizmin liberal perspektifi, her zaman eşit hak ve fırsatları ilan eden (ancak uygulamayan) yasaların kadınları da kapsamaları için harekete geçmişti (FARIA, 2005). Bugün ise kadınların pazar aracılığıyla “kapsanması” önerisi için harekete geçen bir (neo)liberal feminizm ile karşı karşıyayız.

(Neo)liberal akımın eylemleri, ezilmenin sistemik karakterini silerek çatışmaları depolitize etmekte ve “erkek şovenizminin” sorgulanmasını kadınların yakınındaki erkeklerin bireysel davranışına indirgemektedir (FARIA, 2019). Bu zihniyet kadınların hissettikleri rahatsızlıkların nedenini sorgulamaz ve (yanlış) çözümü ya tüketim ürünleri ya da “sosyal” projeler vasıtasıyla piyasada bulmaktadır. Aynı zihniyet, Unilever’in sabun markalarının yaptığı

¹⁴ Brezilya’daki kadın kozmetik ürünleri satıcılarının çalışmaları üzerine yapılan önemli analizlerden biri de Ludmila Abílio’nun (2014) “güzellik danışmanı” kadınların emeğinin sömürsünde cinsiyet ve sınıf örtüşmelerini ayrıntılarıyla anlattığı Sem Maquiagem kitabıdır.

¹⁵ Örneğin, bkz. <http://report.thinkeva.com.br/feminismo-compromisso-inegociavel/>

gibi bir reklamın kadınların farklılıklarını içermesini veya güçlendirmeden söz etmesini bir dönüm noktası gibi gösterir.

Eylemlerin Finansmanı, Gündemlerin Oluşturulması

Kadınlara yönelik yerel projeler arayan şirket finansmanı çağrısına giderek daha sık rastlanıyor. Elisabeth Prugl (2015); Unilever'in Hindistan'da sağlık hizmetlerine erişimi yetersiz olan topluluklardaki kadınları örgütlemek için çalışmalar yaptığını, kendi ürettiği ürünleri kullanarak girişimciliği ve kişisel hijyen uygulamaları konusundaki farkındalığı teşvik ettiğini ve bu sayede de pazarını genişlettiğini ortaya çıkarmıştır. Şirketlerin bu tür girişimleri için aktardıkları kaynakların büyük çoğunluğunu parasal kaynakları değil kendi ürünleri oluşturmaktadır. Böylece sağlık hizmetlerine yetersiz erişim sorununa getirilen sahte çözüm, pazar ve girişimciliktir. Kamusal ve evrensel sağlık hakkı ufkunu ve bu ufuk etrafında örgütlü mücadeleyi zayıflatır.

Bu tarz gündemini dayatan girişimlerde özel sektörün artan bir rol oynadığını gözlemliyoruz. Bu yakınlaşma sürecinde örneğin uluslararası kuruluşların alanlarına doluşan sözde düşünce kuruluşları (belirli bir politika konusunda toplumu ve hükümetleri etkilemeye çalışan kurumlar), şirket lobileri, bazı ülkelerde siyasi kampanyaları doğrudan finanse eder ve belirli yurtlarda eylemlerin geliştirilmesi için NGO'lar ile biraraya gelirler.

Julia Miller ve diğerleri (2013) yaptıkları çalışmada uluslararası finansmanda kadınlara ve çocuklara yönelik eğilimleri ve özel sektörün bu alandaki doğrudan aktör olarak varlığının olası sonuçlarını saptamayı başardı. Bunlar arasında farklı siyasi aktörlerin finansman gündemlerini ve önceliklerini belirlemeyi amaçlayan platformlarda yan yana gelmeleri, bu meseleye dâhil olan milyoner şahsiyetlerin (ünlüler, iş kadınları, mirasçılar) sayısını arttırma ve ulusötesi şirketlerin diliyle "etki yatırımı" konsolide etmeleri öne çıkar. Etki yatırımı; girişimcilerin stratejik hedeflerine göre

tanımladıkları, aynı zamanda hem kârlılık getirip hem de sosyal ve çevresel etkiler yaratan bir yatırım biçimidir.

Büyük şirketlere tabi olup da yatırımcıları için kâr sağlamayan bir hayırseverlik faaliyeti yoktur. Kâr, ısrarla gizlenmeye çalışıldığına bile sömürü yoluyla her zaman kazanç sağlar.

Toplumsal cinsiyet eşitliği, kârlarını artırmak amacıyla birçok şirketin kurumsal söylemine dâhil edilmiştir. Bu, BM Kadın Birimi'nin¹⁶ özel sektörde toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmek amacıyla başlattığı “Kazan-Kazan: Toplumsal cinsiyet eşitliği iyi bir iştir” programında açıkça ifade edilmektedir. Hakları olan kadın işçilerin (genellikle iş ortağı veya çözüm ortağı olarak adlandırılırlar) eylemleri “cam tavanı” kırmayı hedeflerken kadınların ezici çoğunluğu, giderek daha çok bataklığı andıran bu yapışkan zemine sıkışıp kalıyor.

Şirketler, özel vakıflar, devlet ajansları ve büyük uluslararası STK'lar; çeşitli yaklaşım ve kapsamlarla eklenmenin yollarını buluyorlar. Bu türden projelerin büyük çoğunluğu Afrika ülkelerine yöneliktir (MILLER ve diğerleri, 2013). Cinsel ve üreme sağlığıyla alakalı, kendi doğum kontrol haplarını ve misoprostolünü çok çeşitli topluluklara ulaştırılması için kadın gruplarını destekleyen ilaç şirketlerinden (SOF, 2018) Bill ve Melinda Gates Vakfı gibi kadınların beslenmesi ve bedenlerinin kontrolüyle alakalı teknolojik stratejileri ve planları olan vakıflara kadar. Yine aynı şekilde yerli halkların haklarının en büyük ihlalcilerinden biri olan petrol şirketi Chevron, yerel topluluklardan kadınlarla birlikte bir ekonomik girişimcilik projesi geliştirmek üzere Brezilya'daki bir feminist fona katıldı (MILLER ve diğerleri, 2013). Burada “imaj aklama” mantığını bulabiliriz. Şirketlerin yerel projeler geliştirip

¹⁶ Diğer uluslararası kuruluşlarla iş birliği içinde yürütülen bu programın ana fikrine göre “bütün ülkelerde kadınların iş piyasasında erkeklerle aynı rolü üstlenmesi durumunda 2025 yılında dünya yıllık GSYİH'sinde 28 trilyon dolarlık veya %26 oranında bir artış görülmeye başlanabilir”

yerel toplulukların biyoçeşitlilik hakkındaki bilgilerini çaldıkları ve daha sonra da patentini aldıkları Brezilya'daki biyokorsanlık şikâyetleri gibi bu örnekleri çoğaltabiliriz.

Feminist eylemlerin şirketler tarafından finanse edilmesine dayanan bu dinamiği bir tuzak olarak görüyoruz. Çünkü bu dinamik, grupları kendilerini finanse edecek başka bir alternatifin olmadığı ve bu ortaklıklar içerisinde stratejik bir şekilde hareket etmenin şirketlerin tutumunu değiştirebileceği söylemine hapsediyor. Daha da kötüsü, şirketlerin kadınlara yatırım yapmasının yapmamasından daha iyi olduğu söylemi... Sistematik ihlaller, büyük ulusötesi şirketler konusunda saflığa yer olmadığını gösteriyor.

Gündemler elit kesim tarafından belirlendiğinde taleplerin terminolojisi değişir; haklar için verilen mücadeleler (ödenerek elde edilebilecek) erişime indirgenir, kürtaşı yasallaştırmak yerine (ödenerek erişilebilecek) güvenli kürtaşın, iş ve işçilerin yerine girişimciliğin ve girişimcilerin öne sürüldüğü görülmektedir. Kavramlar politik anlamlardan ve kendilerini türeten politik öznelerden kopuk sözcükler haline geldiğinde, “farklılık” ve “güçlendirme” ve hatta toplumsal cinsiyet, ırk ve kesişimsellik kavramlarının kullanımında olduğu gibi, bu kavramlara da güvenmemek gerekir (COLLINS, 2017).

Feminizmin Metalaştırılması

Burada mücadelelerin metalaştırılması dediğimiz şey, bazı reklamlarda ve şirket medyasında “marka aktivizmi” olarak adlandırılır ve ilerici ya da gerici toplumsal değişimlerin başlatılmasına şirketlerin doğrudan katılımıyla açıkça bağlantılıdır. Bu marka aktivizmini kuşatan şirket söylemindeki ikiyüzlülük daha da artar. Örneğin C&A'nın hazırladığı sürdürülebilirlik raporu, insanlığın ve gezegenin karşı karşıya olduğu krizlerden hem sektörün hem de tüketicilerin sorumlu olduğunu ileri sürüyor (SANTOS, 2019).

Markayla paylaşılan bir fikirle mevcut ve potansiyel tüketicileri çekmek bir şirket stratejisidir. Bazı markalar, sadece kadınların güçlendirilmesine dair anlatı sunmakla kalmaz aynı zamanda feminist sloganlarla “sadakat” (angajman) kampanyaları da önerir. Hashtag’ler aracılığıyla yapılan hareketler, reklam kampanyasının parçasıdır.¹⁷

İngiltere’de kadın pedi markası Always Wipes, #EndPeriodPoverty hashtag’iyle (#AdetYoksulluğunaDurDe) bir kampanya başlatarak feminist örgütlerin bazı kadınların ped gibi menstrüasyonla ilgili ürünlere erişemediği gerçeğini sorgulayan eleştirisini kendine mâl etti. Satın alınan her ped paketi için bir ped bağışlandı. Brezilya’da O Boticário şirketi, Dünya Kadınlar Günü özelinde #MeDeixaFalar (#BırakınDaKonuşayım) hashtag’iyle bir kampanya başlatarak kadınları fikirlerini ifade etmeye teşvik etti.

İnsanların hashtag’ler etrafında harekete geçirilmesi, somut sonuçları olmayan ve belli markalara dikkat çeken bir tür çevrimiçi aktivizmle bağlantılıdır. Örgütsel perspektifi yoktur, daha ziyade (şirketler tarafından) insanların ürünlere ve markalara doğrudan “sadakat” sergilemesi beklentisi söz konusudur.

İnsanlar, hashtag’lerle ilişkilenerken videolar ve reklam paylaşarak dijital kapitalizmde giderek daha rutin hale gelen şirket tanıtımlarında ücretsiz çalışmaya başlarlar. Aktivizm satar ve bu sadece feminist gündem için geçerli değildir.

Şirket iktidarı, feminist söyleme giren ne varsa (parçalayıp hap haline getirerek) kendi birikim mantığı içinde özümser. Bu strateji yeni olmamakla birlikte yeni biçimini ve yankısını, hegemonik medyayı ve sosyal ağlarını referans alan ve örgütsel süreçlerden kopmuş dağınık feminizmde bulur. Liberal ve bireyci bakış açısının amacı, (belli ki sadece bazı) kadınların hiyerarşileri yıkması,

¹⁷ “Facebook’ta bir ‘beğeni’ ve Instagram’da bir ‘hashtag’, güçlü bir değişim aracı oluyor (...) İnsanlar markaların etrafta olup bitenlere karşı kayıtsız kalmamasını ve net bir duruş sergilemesini istiyor.” Santos (2019) tarafından alıntılanan sürdürülebilirlik raporunun dilini.

birikim yapılarını ya da iktidar pratiklerini değiştirmesine gerek olmadan zirveye ulaşmasıdır. Bütün bunlar; feminizmin biriktirdiklerini depolitize eder, gerçek değişimlerden kopmuş bir söyleme dönüştürür ve feminizmi davranışla sınırlar. Siyasetin kolektif bir pratik olarak yadsındığı, toplumsal mücadelelerin kriminalize edildiği, toplumsal ve sendikal hareketlerin diskalifiye edildiği ve zulme uğradığı bir dönemde bunların yaşandığını belirtmekte fayda var. Feminizmin bir toplumsal hareket olma karakterinin bizzat inkârı, bireysel değişim ve davranışlara odaklanma, toplumsal dönüşümün politik anlamının içinin boşaltılması sonucunu doğurur.

“Son derece bireyci, piyasalar çerçevesinde bireysel çözümler arayan ve metalaştırma saldırısı ile tutarlı” (FERNÁNDEZ, 2018) bir söylemle demokrasileri çözen ve yurttaşlık parametrelerini yeniden tanımlayan bir pazar otoriteryanizmi ile karşı karşıyayız.

Bu yayının bütün metinlerinde kapitalist, ırkçı ve ataerkil birikim mantığına yönelik yapılan eleştirilere ek olarak hatırlamamızda fayda var: Facebook ve Google tarafından giderek daha da mükemmel hale getirilen reklamların, segmentlere ayrılması ve kişiselleştirilmesi dinamiği; yanlış bilgilendirme ve manipülasyonla karakterize edilen, son derece ırkçı ve ataerkil olan bu neoliberal ve muhafazakâr hegemonya uğrağında sosyal ağlar yardımıyla gerçekliğin çok parçalı ve yanıltıcı bir vizyonunu üretiyor.

Bu şirketlerin stratejisi; bir tüketim modeli olarak her müşterilerinin kimliğini marka yoluyla tanımlamak, kendi değerlerini ve düşüncelerini yansıtmayı amaçlayan bir tüketimi teşvik etmektir¹⁸. Wendy Brown (2016) tarafından da belirtildiği gibi tüketimin yurttaşlığın icra edildiği bir alana dönüşmesi süreci, neoliberal rasyonalite ile yakından ilişkilidir.

¹⁸ Hatta kendilerini sorumlu, kapsayıcı, çeşitli, “Silikon Vadisi değerlerini uygulayan bir oluşum” olarak sunan şirketlerde çalışma ufkunun teşvik edildiğini görmekteyiz (FERNÁNDEZ, 2018). Birçoğunun kadın çalışanlarının tacize ve ayrımcılığa maruz kaldığını hatırlamakta fayda var.

COVID-19 pandemisi sırasında ulusötesi şirketler, kriz zamanlarında bile para kazanmak ve birikimlerini çoğaltmak için her zamanki mantıkla hareket etmektedir. Bu büyük şirketlerin kendilerini, yaşamı örgütlemenin, krizden çıkışın ve hatta küresel yurttaşlık referansının asıl öznelere olarak meşrulaştırma girişimi artık daha da açık hale gelmiştir.¹⁹

Mücadeleye Devam Etmek İçin

Bu metni kaleme alma amacımız, ulusötesi şirketlerin stratejilerinin nereye gittiğini anlamaktı. Şirket iktidarı karşısında feminist direnişimizi, yüzleşme ve başka bir dünya inşa etme kapasitemizi güçlendirmek istiyoruz. Piyasanın kadınların yaşamına sunduğu sahte çözümlerle kandırılmayan, antikapitalist ve ırkçılık karşıtı bir feminizmi savunmak ve güçlendirmek istiyoruz. Ancak bu şekilde feminizm adına yayılmakta olan bireyci nosyonlara eleştirimizi yöneltebilir ve kolektif alternatiflere olan inancımızı güçlendirebilir; sermayeye karşı duran, düzen karşıtı mücadeleleri yürüten, dönüşümler öneren ve uygulayan toplumsal siyasi özneleri inşa edip güçlendirebiliriz.

Feminizmin metalaştırılması ve bireysel davranışlara indirgenmesi bize önemli bir görev yüklemektedir. “Bu feminizm değil” demek yerine hegemonya arayışı içinde örgütlü aktörleriyle, her an güncellenen akımlarıyla feminizm içerisinde politik bir çatışma olduğunu anlamalıyız. Nancy Fraser’in (2009) “tarihin cilvesi” dediği şey, bugün ulusötesi şirketlerin feminist kesimlerle yakınlaşmasıyla güncelleniyor. Tartışmayı gündeme taşımak, belirgin farklılıklar yaratmak, politikanın yadsınması ile ve gerçek tartışmanın bastırılmasıyla yüzleşmek bu çatışmanın bir parçasıdır.

¹⁹ Buna bir örnek: büyük bir uluslararası sivil toplum kuruluşu olan Global Citizen, Dünya Sağlık Örgütü ve birçok ulusötesi şirketin ve hayır vakıflarının (Procter & Gamble, Johnson & Johnson, PepsiCo, Microsoft, Fundación Bill y Melinda Gates...) desteği ile gerçekleşen bir internet etkinliği idi. Bu etkinlik kapsamında çoğunlukla uluslararası müzikleri İngilizce icra eden, tanınmış sanatçılar katılım gösterirken katılımcıların bir kısmı da Küresel Güney’in sanatçılarıydı.

Daha önce başka yerde yazdığımız gibi (FARIA ve MORENO, 2017) bir noktayı açıklığa kavuşturmak gerekir. Feminizm özünde ataerki karşıtı, ırkçılık karşıtı ve antikapitalist olmadığı zaman savunduğu talepler kadınların çoğunluğunu görünmez kılacağı gibi, aynı zamanda bu çoğunluğun daha fazla sömürülmesi pahasına talepleri şirketlerin bünyesine dâhil eder. Kadınların toplumsal öz-örgütlenmelerini güçlendirme ve mücadelede aynı değişim ufkunu paylaşan özneler arasında diyalog ve birliktelikler inşa etme, şu anda çoğunluk açısından çok elverişsiz olan güçler arasındaki karşılıklı ilişkiyi harekete geçirmenin bir yoludur.

Sermayenin yaşama karşı saldırısında ulusötesi şirketlerin eylemlerine karşı her zaman tetikte olmamız, onların tuzağına düşmememiz, eylemlerini ifşa etmek ve yaşama karşı işledikleri suçları önlemek için hazırlıklı ve örgütlü olmamız gerekmektedir. Kadınlar ve topluluklar; yaşadıkları yurtlarda örgütlenip topluluklarını terk etmeyi reddettikleri ve şirketlerin ilerlemesinin önünde engel olurken, sadece ulusötesi şirketlerin varlığının yaşamları üzerindeki etkilerini azaltmayı değil, aynı zamanda onlar olmadan yaşam tarzlarını devam ettirmek istediklerini söylüyorlar.

“Yaşamak İçin Direniyor, Dönüşmek İçin Yürüyoruz” Dünya Kadın Yürüyüşünün 5. Uluslararası Eyleminin sloganıdır. Bu sloganla feminist, antikapitalist, ırkçılık ve sömürgecilik karşıtı bir hareket olarak inşa sürecinin temel unsurlarının sentezini yapıyoruz. Bu unsurlar; birinci çoğul çekim (biz), organizasyon duygusu, sermayenin yaşama yönelik saldırılarına karşı direniş ile dönüşüm önerileri ve pratikleri arasındaki kalıcı kombinasyondur.

Yaşamın prekarlaşmasının genelleşmesinin karşısına öz-örgütlenmemizi yaşatacak kolektif yolları yeniden keşfederek çıkıyoruz. Kadınlarla projeleri uygulanabilir kılmak için özel finansmanın bir alternatif olarak görüldüğü bu senaryoda zor görev, direnişin feminist ekonomisini inşa etmektir ki burada dayanışma

ekonomisi ve agroekoloji ilkeleri ve pratikleri giderek artan bir şekilde örgütlenme stratejimizin bir parçası haline gelmektedir.

Yaşamın sürdürülebilirliğini merkeze koyan mücadeleler inşa ederken bizi ırkçı ataerkil kapitalizmi yenme ufkundan uzaklaştıran hak odaklı politikaların sınırlarını belirgin hale getiriyoruz. Başka bir deyişle (piyasada, devlet bünyesinde ya da ticaret ve yatırım anlaşmalarının toplumsal cinsiyetle ilgili maddelerinde olsun) kurulu bir iktidara daha fazla kadının dâhil edilmesi ufkumuzda yoktur. Hedefimiz, Latin Amerikalı yoldaşlarımızın da belirttiği gibi “her şeyi değiştirmektir”. Zamanımızı, emeğimizi ve yurdumuzun sömürülmesi, ekstraktivizmi ve gasp edilmesi mantığından koparak heteropatriarkal ve ırkçı kapitalizme karşı feminist eylemin merkezine hayatın sürdürülebilirliğini koymaktır.

Dayatılan gündemler ve elitlerin kulağını okşayan söylemler karşısında servet üretiminde ve politik çatışmalarda emek merkezli bir tutumu savunuyoruz. Politik gündemimizi, somut direniş süreçleri içinde yerel ve uluslararası düzeyleri birbirine eklemleyerek inşa ediyoruz. Böylelikle La Via Campesina’daki yoldaşlarımızın 2000’li yıllarda neoliberalizme karşı ortak mücadelemiz için ortaya koyduğu çatışma perspektifini destekliyoruz: Mücadeleyi Küreselleştirelim, Umudu Küreselleştirelim!

Ve şöyle devam ettiriyoruz: Hepimiz Özgür Oluncaya Dek Yürüyüşe Devam!

Kaynakça

- ALVAREZ, Sonia. Neoliberalizm ve Latin Amerika feminizminin yörüngesi. Bakınız: MORENO, Renata (Org.). Feminizm, ekonomi ve politika: kadınların eşitliği ve özerkliğinin inşası için tartışmalar. São Paulo: SOF, 2014.
- BARRETO, Viviana; CARRAU, Natália; PARADIS, Clarisse. Kadınlar için beden, iş ve yurt üzerinde özerklik için feminist bir direniş ya da serbest ticaret ve mücadele. Bakınız: FARIA, Nalu; MORENO, Renata (Orgs.). Sermaye-yaşam çatışmasıyla yüzleşmek için feminist görevler: biz kadınlar savaşıma devam ediyoruz! São Paulo: SOF, 2017.

- BAXTER, Alyssa. Kadınların Güçlenmesi Temalı Güncel Reklamlarda Sahte Aktivizm. Bakınız: *Elon Journal of Undergraduate Research in Communications* 6.1, 2015. Şurada mevcuttur: <http://www.inquiriesjournal.com/a?id=1133>
- BERRON, Gonzalo; BRENNAN, Brid. 21. yüzyıl için bir David ve Goliath mücadelesi. Bakınız: *TNI Longreads*, 2019. Şurada mevcuttur: <https://longreads.tni.org/corporate-power-the-david-and-goliath-struggle-of-the-21st-century/>
- BERRON, Gonzalo; GONZÁLEZ, Luz (Orgs). Demokrasinin özelleştirilmesi. Brezilya'da şirket gaspına dair bir katalog. São Paulo: Vigência, 2016. Şurada mevcuttur: http://www.vigencia.org/wp-content/uploads/2016/08/Vige%CC%82ncia_Cata%CC%81logo_FINAL-1.pdf
- BROWN, W. Değersiz halk: neoliberalizmin gizli devrimi. Barcelona: Malpaso, 2016.
- COLLINS, Patrícia Hill. Kayıp çeviri mi? Siyahi feminizm, kesişimsellik ve özgürleştirici siyaset. Paragraf, v. 5, n. 1, Haz. 2017.
- FARIA, Nalu. Latin Amerika ve Karayipler'de feminizm: neoliberalizme dair perspektifler. Bakınız: FARIA, Nalu; POULIN, Richard. *Feminizmin serbest piyasa engelleri*. Cadernos Semperviva. São Paulo: SOF, 2005.
- . Neoliberal saldırıya karşı feminist meydan okumalar. Caderno Semperviva. São Paulo: SOF, 2019.
- FARIA, Nalu; MORENO, Tica. Sunum. Sermaye yaşam çatışması karşısında feminist görevler: biz kadınlar mücadeleye devam ediyoruz! São Paulo: SOF, 2017.
- FERNÁNDEZ, Gonzalo. Pazar veya Demokrasi: 21. Yüzyıl Kapitalizminde Ticaret Antlaşmaları. Barcelona: İkarya, 2018.
- ATI. Birleşmiş Milletler'i şirket kooptasyonundan kurtaralım. Amsterdam: Uluslararası Dünya Dostları, 2012. Şurada mevcuttur: <https://www.foei.org/wp-content/uploads/2012/12/Reclaim-the-UN-Spanish.pdf>
- FRASER, Nancy. Feminizm, kapitalizm ve tarihin cilvesi. *Mediações Dergisi*, v.14, n.2, 2009.
- GLECKMAN, Harris. Çok paydaşlı yönetim: yeni bir küresel yönetim biçimine yönelik şirket saldırısı. Bakınız: *İktidarın Devletleri*. TNI, 2016.
- HERNÁNDEZ, Juan; GONZÁLEZ, Erika; RAMIRO Pedro. Ulusötesi şirketler ve cezasızlığın yasal mimarisi: kurumsal sosyal sorumluluk, lex mercatoria ve insan hakları. Bakınız: *Journal of Critical Economy*, n. 28, 2019.

- LARSON, Rob. Bill Gates'in hayırsever bağışları bir sahtekarlıktır. Ctxt bağlamı ve eylemi, Nisan 2020. Şurada mevcuttur: <https://ctxt.es/es/20200401/Siyaset/31980/Rob-Larson-Jacobin-vakif-Melinda-Bill-Gates-donaciones-fraude.htm>
- MILLER, Julia; ARUTYUNOVA, Angelika; CLARK, Cindy. Yeni aktörler, yeni para, yeni diyaloglar - kadınlar ve kız çocukları için güncel girişimlerin bir haritası. Toronto: Awid, 2013.
- PEÑA, Dorleta. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Bakınız: HERNÁNDEZ, Juan; GONZÁLEZ, Erika; RAMIRO, Pedro (Kuruluşlar). Ulusötesi Şirketlerin Eleştirel Sözlüğü. Bilbao, 2013. Dijital versiyon şu adreste mevcuttur: www.omal.info/diccionario
- REMTE (Ekonomiyi Dönüştüren Latin Amerika Kadın Ağı). Serbest Ticarete Karşı Kadınlar: Bir Direniş ve Mücadele Hikayesi. São Paulo: SOF, 2015.
- PRUGL, Elisabeth. Neoliberalleşiren feminizm. *New Political Economy*, s.20, n.4, s.614-631, 2015.
- SANTOS, Silvio Matheus Alves. Irk ve cinsiyet eşitsizliği deneyimleri. Hızlı bir bakışla iş durumları hakkında anlatılar. Doktora tezi. FFLCH-USP, 2019.

Gezegemizi ve üzerindeki yaşamı korumak için ulusötesi şirketlere karşı verdiğimiz mücadeleye yol göstermesi amacıyla kaleme alınan bu metinler, Dünya Kadın Yürüyüşü Brezilya Koordinasyonu'nun kolektif çalışmasının ürünüdür.

Türkçeye kazandırılması da aynı şekilde eylem metinlerinin ruhuna uygun şekilde dünyamızın geleceğine yön verecek genç kadınların kolektif çabasıyla mümkün olmuştur.

*Ticari Değildir, Satılamaz.
Bandrol Uyulmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 5. Maddesinin,
2. fıkrası çerçevesinde bandrol taşıması zorunlu değildir.*